

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад

«Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»

В. В. Кизилова

Т. С. Маркотенко

ЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

навчальний посібник

Полтава

2023

УДК 811.161.2'22(075)
К38

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор кафедри філологічних дисциплін Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Починкова М. М.;

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка **Цінько С. В.**

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 8 від 01. 03. 2023 р.)

Кизилова В. В., Маркотенко Т. С.

Знаки української мови : навч. посіб. для студ. закл. вищої освіти. Полтава : Вид-во Держ. закл. «Луган. нац. у-т імені Тараса Шевченка», 2023. 179 с.

Навчальний посібник побудовано згідно з проблемно-модульною концепцією. Його зміст спрямовано на ознайомлення здобувачів вищої освіти з системою нелітерних знаків у структурі української мови: ілетрограм, пунктуаційних, друкарських знаків і символів, графічних знаків передавання емоцій як явищами сучасної інтернет-комунікації; правилами їх уживання; емоційними й інтонаційними можливостями знаків та їх впливу на загальний зміст усного й писемного висловлювання. Розрахований на здобувачів освіти другого (магістерського) рівня.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Програма курсу «Знаки української мови»	6
Теоретичний матеріал курсу.....	12
Тема 1. Лєтрограми (нелїтерні орфографїчні знаки). Апостроф.....	13
Тема 2. Лєтрограми (нелїтерні орфографїчні знаки). Дефіс.....	18
Тема 3. Пунктуаційні знаки.....	26
Тема 4. Пунктуаційні знаки. Крапка. Знак питання. Знак оклику. Крапки.....	34
Тема 5. Пунктуаційні знаки. Кома.....	44
Тема 6. Пунктуаційні знаки. Крапка з комою.....	59
Тема 7. Пунктуаційні знаки. Двокрапка.....	62
Тема 8. Пунктуаційні знаки. Тире.....	64
Тема 9. Пунктуаційні знаки. Лапки. Розділові знаки при прямїй мовї.....	71
Тема 10. Пунктуаційні знаки. Дужки і скїсна риска в українській мовї.....	83
Тема 11. Друкарські знаки й символи.....	87
Тема 12. Графічні знаки передавання емоцій.....	101
ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ	
ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДО НИХ.....	109
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА.....	156
МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА	160
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО КУРСУ	171
ЛІТЕРАТУРА	173

ПЕРЕДМОВА

В українському суспільстві наразі тривають освітні реформи, здійснюється системна трансформація сфери для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної освіти – до вищої освіти й освіти дорослих. Метою інновацій стала потреба у підготовці конкурентоспроможних фахівців на ринку праці, які мають сучасні знання, вміють вирішувати комплексні задачі, можуть створювати висококласні та інноваційні інтелектуальні продукти та поділяють цінності вільного демократичного суспільства [35].

В Україні сформовано систему стандартів вищої освіти; у них визначено програмні компетентності, сформульовано знання, уміння й навички, якими повинен володіти здобувач освіти після успішного завершення освітньої програми. Важливого значення набувають здатності володіти державною мовою як усно, так і письмово, формувати й розвивати мовно-комунікативні уміння й навички; застосовувати сучасні засоби інформаційних і комп'ютерних технологій й ін.

Невід'ємним показником освіченості сучасної особистості, високого професіоналізму стає уміння обміну інформацією за допомогою різноманітних засобів комунікації з метою встановлення стосунків, сприятливих для процесу спільної діяльності; можливість використовувати аудіо- і відеоканали спілкування, а також спілкуватися в режимі on-line [22].

Зазначене актуалізує потребу опрацювання здобувачами вищої освіти освітніх компонентів, зміст яких спрямований на удосконалення мовленнєво-комунікативних навичок, забезпечення вільного володіння усним і писемним мовленням; практичного володіння орфографічних, пунктуаційних та інтонаційних норм, уживання ілетрограм, розділових знаків,

символів друкованого тексту, зокрема й засобів передавання емоцій, у різних стилях мовлення.

Пропонований посібник укладений як основа для роботи над освітнім компонентом за вибором здобувача освіти «Знаки української мови» в Державному закладі «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка». Він спрямований на ознайомлення здобувачів вищої освіти з системою нелітерних знаків у структурі української мови: ілетрограм, пунктуаційних, друкарських знаків і символів, графічних знаків передавання емоцій як явищами сучасної інтернет-комунікації; правилами їх уживання; емоційними й інтонаційними можливостями знаків та їх впливу на загальний зміст усного й писемного висловлювання.

Значна увага приділяється проблемі цифрового тексту, його характеристикам; знакам і символам, що використовуються в сучасній інтернет-комунікації і сприяють досягненню комунікативної згоди між співрозмовниками, а також умінням самостійно створювати різні цифрові тексти різних стилів з використанням друкарських знаків, смайлів, емодзі.

Посібник містить основний теоретичний матеріал, запитання й завдання до практичних занять, завдання для самостійної роботи, модульної контрольної роботи, контрольні запитання до курсу, список основної літератури. Теоретичний матеріал укладено на основі чинного Українського правопису [42], Вільної енциклопедії (wikipedia), новітніх довідково-енциклопедичних матеріалів. Його сумлінне опрацювання, виконання контрольних-тренувальних і модульних робіт, завдань для самостійної роботи дасть змогу здобувачам освіти комплексно оволодіти матеріалом, допоможе викладачеві реалізувати програмові вимоги до освітнього компоненту.

ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Мета: формування й розвиток у здобувачів освіти другого (магістерського) рівня мовно-мовленнєвої компетентності як сукупності знань, умінь і навичок, спрямованих на забезпечення вільного володіння усним і писемним мовленням; формування систематизованих наукових знань про традиційні й новітні підходи щодо класифікації та кваліфікації основних одиниць графіки, орфографії, пунктуації; удосконалення здобувачами освіти навичок правильного писемного й усного мовлення, практичного володіння орфографічних, пунктуаційних та інтонаційних норм, уживання ілетрограм, розділових знаків і символів друкованого тексту в різних стилях мовлення.

Завдання:

- оволодіти теоретичними знаннями про норми сучасної української мови, пов'язані з уживанням ілетрограм; синтаксичні й пунктуаційні норми сучасної української літературної мови, їх типи, причини порушення;
- удосконалити навички нормативного усного й писемного мовлення залежно від стилю спілкування;
- оволодіти технічно-практичними аспектами мовленнєвої комунікації, зокрема правилами вживання розділових знаків, друкарських знаків і символів, графічних засобів передавання емоцій у текстах різних стилів та їхнього інтонування;
- навчити студентів вільно користуватися різноманітними інтонаційними засобами в будь-яких комунікативно-ситуативних умовах і передусім у їхній безпосередній професійній діяльності;

- формувати вміння вживання розділових знаків у писемних текстах залежно від інтонації і змісту висловлення;
- удосконалювати навички визначати структурно-семантичні типи речень, синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення в них; уживати відповідні розділові знаки;
- розвивати навички використання лінгвістичної термінології у професійній сфері;
- розвивати уміння доречного застосування символів писемного друкованого тексту відповідно до мети та завдань комунікативної взаємодії.

Освітній компонент розрахований на широке коло фахівців різного профілю.

У результаті вивчення освітнього компоненту здобувачі освіти набувають **загальні й фахові компетентності**:

- здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності. Здатність бути критичним і самокритичним, наполегливим щодо поставлених завдань і взятих зобов'язань;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність проводити дослідження на відповідному рівні;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини;
- здатність дотримуватися правил академічної доброчесності, відповідальності, справедливості, академічної

свободи, взаємоповаги і взаємодовіри, прозорості, партнерства та взаємодопомоги, компетентності й професіоналізму.

- здатність спілкуватися державною мовою; володіти навичками нормативного літературного мовлення, використовувати знання законів техніки й логіки мови й мовлення для організації й досягнення нормативного писемного мовлення;
- здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в мовно-мовленнєвій діяльності, що ґрунтується на застосуванні поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок з української мови;
- здатність вільно користуватися спеціальною термінологією із орфографії, графіки, синтаксису й пунктуації сучасної української мови;
- здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і комп'ютерних технологій для розв'язання завдань у мовленнєвій діяльності.

У результаті вивчення освітнього компоненту студенти повинні

знати:

- види нелітерних знаків мови, історію їх виникнення; функції ілетрограм і розділових знаків;
- орфографічні й пунктуаційні норми сучасної української літературної мови;
- друкарські знаки, що використовуються в сучасній комп'ютерній комунікації;
- основні правила застосування смайлів і емотиконів у писемній комунікації;
- роль символів в офіційному й приватному спілкуванні в мережі Інтернет;
- особливості лінгвістичної термінології;

- специфіку вживання розділових знаків залежно від змісту і ситуації висловлення;
- прийоми удосконалення логічної структури тексту, впливу інтонації, розділових знаків на його розуміння.

Уміти:

- володіти основними навичками правильності мовлення та нормами орфографії та пунктуації сучасної української літературної мови; характеризувати інтонацію при вживанні різних розділових знаків;
- мотивувати вживання ієтрограм у писемному тексті;
- обґрунтовувати вживання того чи того розділового знаку в середині та в кінці речення;
- диференціювати авторські й нормативні розділові знаки в художньому тексті;
- організувати усне й писемне мовлення відповідно до урахування національно-культурної специфіки мовлення українців (форм звертання, уживання кличного відмінку тощо);
- упорядковувати власне мовлення відповідно до орфографічних і пунктуаційних норм сучасної української мови залежно від ситуації спілкування й мети висловлювання; створювати його максимально ефективну композицію;
- вживати друкарські знаки, графічні знаки передавання емоцій (смайли, емодзі) відповідно до стилю спілкування й мети висловлення в мережі Інтернет.

ЗМІСТ КУРСУ

Тема 1. Ієтрограми (нелітерні орфографічні знаки).

Апостроф. Апостроф як знак орфографії. Правила вживання апострофа в українській мові. Апостроф у словах іншомовного походження. Технічні особливості. Уведення з клавіатури.

Тема 2. Лєтрограми (нелїтерні орфографїчні знаки).
Дефіс. Дефіс як орфографїчний знак, його відмінність від тире.
Загальні правила вживання дефіса. Дефіс у складних словах.

Тема 3. Пунктуаційні знаки. Види пунктуаційних (розділових) знаків у мові. Історія виникнення розділових знаків.

Тема 4. Крапка. Знак питання. Знак оклику. Крапки.
З історії вживання крапки, знаку оклику, знаку питання.
Правила вживання крапки. Правила вживання знаку оклику.
Правила вживання знаку питання. Крапки. Комбіноване вживання розділових знаків. Психологічний смисл авторської пунктуації в художньому творі.

Тема 5. Пунктуаційні знаки. Кома. З історії вживання коми. Кома при однорідних членах речення. Кома при відокремлених членах речення. Кома при вставних словах, словосполученнях. Кома при порівняльному звороті. Кома при звертанні. Кома в складному реченні. Кома в складносурядному реченні. Кома в складнопідрядному реченні. Кома між частинами безсполучникового складного речення. Кома в складних синтаксичних конструкціях. Альтернативні розділові знаки в складному реченні.

Тема 6. Крапка з комою. З історії виникнення крапки з комою. Крапка з комою у простому реченні. Крапка з комою у складному реченні.

Тема 7. Двокрапка. З історії виникнення розділового знаку «двокрапки». Двокрапка у простому реченні після узагальнювальних слів, слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів. Двокрапка у складному реченні. Двокрапка у реченнях з прямою мовою.

Тема 8. Тире. Історія винаходу тире. Уживання тире в сучасній українській мові. Тире між підметом і присудком. Тире при однорідних членах речення. Тире на місці пропущеного члена речення. Тире в складному реченні. Парне тире та правила його вживання.

Тема 9. Пунктуаційні знаки. Дужки і скісна риска в українській мові. Історія виникнення знака «дужки». Види дужок в писемній мові. Круглі дужки (). Квадратні дужки []. Кутові дужки < >. Скісна риска, правила вживання.

Тема 10. Лапки. Розділові знаки при прямій мові. З історії лапок. Уживання лапок у різних виданнях. Сучасні різновиди лапок в українській мові. Правила вживання лапок. Способи введення лапок з клавіатури. Розділові знаки при прямій мові, цитатах. Пунктуація в діалогічному писемному мовленні.

Тема 11. Друкарські знаки й символи. Основні друкарські знаки. Равлик @ Зірочка. Решітка або октоторп. Знак % Амперсанд «&». Тильда «~».

Тема 12. Графічні знаки передавання емоцій. Загальна характеристика спілкування в мережі Інтернет. Графічні засоби передавання емоцій у процесі комп'ютерного спілкування. Класичні смайли та їх значення. Емодзі. Емоційно-експресивне навантаження емотиконів. Специфіка використання емотиконів у текстах різних стилів.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ КУРСУ

Мова – знакова система, яка служить засобом вираження думок, засобом спілкування між людьми, засобом передавання думок, знання, інформації від людини до людини, від покоління до покоління.

Графіка (від грецького *grapho* = пишу, креслю, малюю) – сукупність усіх засобів даної писемності, якими жива мова передається на письмі: літери алфавіту, розділові знаки, різні прийоми скорочення слів, позначення цифр, пробіли між словами, шрифтові виділення тощо.

Мовний знак – це одиниця мови, тобто букви, які складаються як із звукових знаків (фонем), так і з відповідних ним графічних знаків. Основні соціальні функції *мовних знаків*: позначення предметів, вираження людського духу, думок, почуттів, настрою, бажань, потреб людини; пізнавальна (людина пізнає світ за допомогою мислення, а мислення реалізується через мову); інформаційна (за допомогою мовних знаків передаються відомості, знання від людини до людини, від покоління до покоління); комунікативна; культурологічна (мовні знаки, знакові системи є засобом засвоєння національної та загальнолюдської культури окремою людиною або соціальною групою, засобом передачі культурних традицій, особистого та колективного досвіду, навичок, умінь).

Неалфавітні графічні знаки, що використовуються при написанні слів: апостроф, дефіс, риска (знак переносу слів), проміжок між буквами.

Розділові знаки, або знаки пунктуації – сукупність графічних знаків, що не належать до алфавіту, а є засобом відображення тих ознак писемної мови, які не можуть бути передані літерами й іншими писемними позначеннями (цифрами, друкарськими знаками тощо). До

розділових знаків належать крапка, знак питання, знак оклику, три крапки, кома, крапка з комою, двокрапка, тире, лапки, дужки, скісна риска.

Друкарські знаки – сукупність знаків, що використовуються при комп'ютерному наборі тексту (равлик, зірка, амперсанд, тильда, символи параграфа, номери, октоторп та ін.).

Смайл – коротка знакограма, яка відображає емоцію на письмі.

Емотикон – схематичне зображення людського обличчя, яке використовують у чатах та соцмережах для передавання емоцій; графічний еквівалент окремих слів та виразів.

ТЕМА 1.

ІЛЕТРОГРАМИ (нелітерні орфографічні знаки).

АПОСТРОФ

План

1. *Апостроф як знак орфографії.*
2. *Правила вживання апострофа в українській мові.*
3. *Апостроф у словах іноземного походження.*
4. *Технічні особливості. Уведення з клавіатури.*

Апостро́ф (від грец. ἀπόστροφος – «звернений набік») – нелітерний орфографічний знак. Це графічний знак, який не позначає звука. За допомогою апострофа в українській мові відокремлюються йотовані *голосні літери* від попередніх губних *приголосних* та «р», наприклад: м'язи, бур'ян. Апострофом також позначають пропущену кінцеву голосну попереднього слова перед початковою голосною наступного

слова або розділяють приголосну префікса від кореня слова, наприклад: *Всіх панів до 'дної ями* (Тичина).

У фонетичній транскрипції апострофом позначається м'якість приголосних – д'ад'ко (дядько).

Апостроф не входить до алфавіту і на розміщення слів у словниках не впливає.

Правила вживання апострофа в українській мові

В українській мові апостроф пишеться перед **я, ю, є, ї**:

1. **Після губних приголосних (б, п, в, м, ф):** *б'ю, п'ять, п'є, в'язи, у здоров'ї, м'ясо, рум'яний, тім'я, мереш'янський, Вячеслав, Стеф'юк*. Апостроф не пишеться, коли перед губним звуком є приголосний (крім р), який належить до кореня:

дзвякнути, мавпячий, морквяний, свято, т'ямний, цвях,

але: *верб'я, торф'яний, черв'як*. Коли такий приголосний належить до префікса, то апостроф пишеться, як і в тих же словах без префікса: *зв'язок, зв'ялити, підв'язати, розм'якшити*.

2. **Після р (в кінці складу):** *бур'ян, міжгір'я, пір'я, матір'ю, кур'єр, на подвір'ї*. Апостроф не пишеться, коли **ря, рю, ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е**: *буряк, буряний, крякати, рябий, ряд, крок, Рєпін*.

3. **Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний (я, ю, є, ї):** *без'язикий, від'їзд, з'єднаний, з'їхати, з'явитися, об'єм, під'їхати, роз'юшити, роз'яснити; дит'ясла, пан'європейський*. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишеться: *безіменний, загітувати, зекономити, зокрема, зуміти*.

4. Після першої частини складних слів: *дит'ясла, транс'європейський.*

Апостроф у словах іншомовного походження

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних від них **пишемо** перед **я, ю, є, ї**, які позначають сполучення звука [j] з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'єф, комп'ютер, н'єдст'ал, інтерв'ю, прем'єр, кар'єра; П'ємонт, П'яч'єнца, Рив'єра, Ак'яб, Іх'ямас, Ях'я; Барб'є, Б'юкенен, Женев'єва, Ф'єзоле, Д'онаг'ю, Монтеск'є, Руж'є, Фур'є;*

2) після кінцевого приголосного у префіксах: *ад'юнкт, ад'ютант, диз'юнкція, ін'єкція, кон'юнктура.*

2. Апостроф **не пишемо**: 1) перед **йо**: *курй'оз, серй'озний;*

2) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бюдж'єт, бюр'о, кюв'єт, мюр'ід, тюп'ітр, тюр'є, рюкз'ак, рюш, фюзел'юж; Барб'юс, Бюфф'он, Вюртемберг, Гюг'о, Мюллер.*

Технічні особливості

Кодування апострофа

Стандарт Юнікод передбачає декілька символів, що тією чи іншою мірою візуально схожі на апостроф.

Серед них основні такі:

Вигляд	Код	Назва за стандартом Юнікод	HTML-код	Пояснення
'	U+0027	apostrophe	'	ASCII-апостроф ¹ (прямий, машинописний)
'	U+2019	right single	’	Одинарні

		quotation mark		закривальні лапки ²
'	U+02BC	modifier letter apostrophe	ʼ	Літера-апостроф ³

Пояснення:

↑ Апостроф із діапазону ASCII ('). Зазвичай виглядає як прямий (машинописний). Така форма з'явилася з появою друкарських машинок із метою зменшення кількості кнопок (заміняв і ', і ', і " , і "). Не відповідає за формою українському апострофові, проте застосовується через простоту введення.

↑ Одинарні закривальні лапки ('). Стандарт Юнікод рекомендує використовувати в англійській мові саме цей символ як апостроф – тобто використовувати його як для закриття одинарних лапок (*he said 'hello!'*), так і всередині слів (*don't, doesn't*). Проте не всі згодні з цією порадою навіть стосовно англійської мови.

Літера-апостроф ('). Виглядає подібно до попереднього символу. Стандарт Юнікод каже про цей символ таке: «гортанне зімкнення, абруптив (en; ru), глоталізація (en; ru); багато мов використовують цей символ як літеру абетки; використовується як маркер тону в бодо, догрі й майтхлі».

Уведення з клавіатури

Зазвичай англійська розкладка QWERTY для клавіатури персонального комп'ютера містить прямий апостроф. Сучасні українські розкладки типу ЙЦУКЕН також часто містять щонайменше прямий апостроф.

Подробиці за розкладками:

- «Стара» українська розкладка Microsoft Windows (що була єдиною українською розкладкою клавіатури, яка постачалася в комплекті з Windows 95 – Windows XP, але

все ще може бути (ймовірноше, помилково) встановлена в Windows Vista – новітніх Windows) не містила апострофа. На місці апострофа розташовувалася російська літера «ё», непотрібна для вводу українського тексту. Відповідно для введення апострофа в Windows 95 – Windows XP потрібно використовувати інші методи.

- «Нова» українська розкладка Microsoft Windows (що доступна, починаючи з Windows Vista, а починаючи з Windows 8, є типовою українською розкладкою) містить прямий апостроф у звичайному для українських розкладок місці (див. іл. 2). Якщо натискання клавіші `/~ призводить до вставки літери «ё», ймовірноше за все у Вас помилково встановлена «стара» українська розкладка замість «нової». Тим не менш, навіть «нова» українська розкладка не містить інших апострофів (U+2019 і U+2018) і для їхнього введення, можливо, доведеться застосовувати інші методи.
- Розкладка клавіатури «Ukrainian Unicode» (що використовується як типова українська розкладка в більшості сучасних дистрибутивів GNU/Linux і також може бути встановлена власноруч у Windows чи macOS) включає:
 - ✓ прямий апостроф – вставляється натисканням звичайної для українських розкладок клавіші (див. іл. 2) (без Shift);
 - ✓ апостроф U+2018 – вставляється натисканням звичайної для українських розкладок клавіші разом із Shift;
 - ✓ апостроф U+2019 – вставляється натисканням комбінації прямих Alt+↑ Shift+2.
- Стара версія розкладки клавіатури «Ukrainian Unicode» мала дещо іншу поведінку:
 - ✓ апостроф U+2018 вставлявся натисканням звичайної для українських розкладок клавіші (див. іл. 2) (без Shift);

- ✓ прями́й апостро́ф вставля́вся натиска́нням звича́йної для украї́нських розкладо́к клавіші́ разом з Shift.

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 13–14]*

ТЕМА 2.

ІЛЕТРОГРАМИ (нелітерні орфографічні знаки).

ДЕФІС

План

1. Дефіс як орфографічний знак, його відмінність від тире.
2. Загальні правила вживання дефіса.
3. Дефіс у складних словах.

Дефі́с (нім. *divis* – «тире, сполучний знак, знак ділення», від лат. *divisio* – «(роз)ділення»), також ро́зділка, ри́ска – нелітерний орфографічний знак української та багатьох інших писемностей.

Метою використання дефісів на письмі є з'єднання двох чи більше слів, які є незалежними одне від одного, але за фонетичною наближеністю складають одне поняття, не зливаючись в одне слово. Іноді дефіси використовуються для пояснення незвичних термінів. Не слід плутати дефіс та тире, оскільки дефіс – орфографічний знак, а тире – пунктуаційний. Також тире в українській типографіці, на відміну від дефіса, відбивається пробілами (в англломовній, наприклад, ні). Всього ж існує як мінімум чотири подібні знаки: дефіс, мінус, тире і довге тире (за збільшенням їхньої довжини при накресленні). Використання дефіса замість тире вважається помилкою.

З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писав-писав, робів-робів, ходів-ходів; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: білий-білий, багато-багато, далеко-далеко, легенький-легенький, ледве-ледве, синьо-синьо, тихо-тихо;*

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гідко-брідко, зроду-віку, тишком-нішком, часто-гу сто; слів-антонімів: більш-менш, відомо-невідомо, купівля-продаж; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: батько-мати (батьки), хліб-сіть (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: великий-превеликий, з давніх-давен, з діда-прадіда, мало-помалу, повік-віки, радіий-радісінський, сила-силenna, тихий-тихесенський.*

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий – орудного, пишемо окремо: *кінєць кінєцєм, честь чєстю, чин чїном, однім одна.*

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст.*

3) складні слова, що означають приблизність: *день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 – 4 дні, учні 8 – 10 класів.*

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-гэй, те-те-тэ, дзень-дзелень, їйбóгу, їй-п्राво, кру-кру́, ку-ку́, курлі-курлі, ого-го-го, ой-ой-ой, ох-хо-хо, туктук, тьох-тьох;*

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбу́ д-4, Су-53, Ту-154, Як-42;*

- б) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, будинок № 28-Г, корпус 3-А; Київ-1*;
- 7) ініціальну аббревіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфекція, ДНК-аналіз, ДНК-експертиза, ВІП-зала, е-декларування, е-декларація*;
- 8) дві ініціальні аббревіатури, написані великими літерами: *ВІЛ-СНІД*;
- 9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-подібний, Т-подібний*;
- 10) за традицією *карт-бланш, статус-кво* та ін.

Пишемо з дефісом складні іменники:

- 1) утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука: *гінеколог-ендокринолог, лікар-еколог, магнітолог-астронім, художниця-карикатуристка, член-кореспондент*; протилежні за змістом поняття: *купівля-продаж, розтяг-стиск*; казкові персонажі: *Зайчик-Побігійчик, Лисичка-Сестричка, Цап-Відбувайло*; рослини: *брат-і-сестра*.
- 2) іменники, що позначають певну ознаку чи особливість предмета, особи, явища: *бізнес-план, бізнес-проєкт, блок-система, буй-ту р, дизель-мотор, допінг-контроль, дур-зілля, жар-птиця, інтернет-видання, інтернет-послуга, козир-дівка, компакт-диск, крекінг-процес, піар-акція, піар-кампанія, розрив-трава, фан-клуб, фітнес-клуб, чар-зілля*; є назвою літери грецького алфавіту, що лексикалізувалася: *альфапромені, альфа-розпад, альфа-частинка, бета-промені, бета-розпад, бетачастинка, дельта-проміння, дельта-функція, дельта-частинка*; становлять єдине найменування військового звання, державної посади (*генерал-капітан, генерал-лейтенант, генерал-майор, прем'єр-міністр*), одиниці вимірювання чогонебудь (*кіловат-година, мегават-година*), узвичаєних музичних понять (*до-дієз, мі-бемоль, сі-бемоль, соль-дієз та ін.*),

проміжних сторін світу (*норд-вєст, норд-ост*), деяких рослин (*сон-трава́, ма́ти-й-ма́чуха*); є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *су́ші-бар, кара́оке-бар*; складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного о: *монго́ло-тата́ри, у́гро-фі́ни, Австро-Угбо́щина*.

Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

1. Дефіс ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жадніо́га, дівчина-розумни́ця, земля́ -ма́ти, коза́к-характе́рник, краї́на-інвє́стор, краї́на-кредито́р, мо́ва-джерело́, мо́ва-посере́дниця, о́чі-намисті́нки, хлопець-патріо́т, хлопчик-мізі́нчик*.

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника – видової назви: *Дніпро́-ріка́, звіробі́й-трава́, Йо́рдан-рі́чка, Сапу́нгорá*;

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *дівчина-грузі́нка і грузі́нка-дівчина, учи́тель-фі́зик і фі́зик-учи́тель, худо́жник-пейзажи́ст і пейзажи́ст-худо́жник*;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-парази́т, жук-коро́їд, за́єць-біля́к, за́єць-русáк, льон-довгунéць, льон-кучеря́вець, льон-сирéць*.

2. Дефіс не ставимо:

1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *не́нка Украї́на*;

2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника – родової назви: *гора Сапун, держава Україна, місто Кіїв, ріка Дніпро, село Моринці, трава звіробій.*

Складні числівники

З дефісом пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-тисячний, 35-мільйонний, 4-мільярдний.*

Складні займенники

З дефісом пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки *будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-*: *будь-хто, (будь-кого і т. д.), будь-що (будь-чого і т. д.), будь-чий, будь-який; котрій-небудь, хто-небудь, чий-небудь, що-небудь, який-небудь; казна-хто, казна-чий, казна-що, казна-який; хтозна-який; бозна-що.* Але: *будь у ко́го, будь на чо́му, ка́зна з ким, хто́зна при ко́му, бо́зна в ко́го,* оскільки між часткою і займенником ужито прийменник.

Складні прикметники

З дефісом пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерал-губернаторський (генерал-губернатор), дідзель-моторний (дідзель-мотор), монголо-татарський (монголо-татари), націонал-патріотичний (націонал-патріот), норд-остовий (норд-ост), сі-бемольний (сі-бемоль), соціал-демократичний (соціал-демократ), соціал-патріотичний (соціал-патріот), соціал-нацифістський (соціал-нацифіст), угро-фінський (угро-фіни); Івано-Франківський (Івано-Франківськ), Пу́ща-води́цький (Пу́ща-Води́ця);*

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ, якщо вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *аграрно-промисловий, архітектурно-будівельний,*

військово-морський, військово-польовий, військово-спортивний, лінійно-стрічковий, музично-танцювальний, м'яльно-тіпальний, навчально-виховний, навчально-науковий, науково-прикладний, постачально-збутовий, столярно-теслярський, судінно-капілярний, сушильно-сортувальний, суспільно-політичний, художньо-реставраційний; між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник і, пор.: *аграрний і промисловий, навчальний і виховний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний, військовополонений* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на -ико (-іко): *діалектико-матеріалістичний, лірико-епічний, логіко-граматичний, медико-генетичний, політико-економічний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *золото-валютний, крохмале-пáтоковий, м'ясо-вóвняний, м'ясо-молóчний, м'ясо-сáльний, м'ясо-яс́чний, óвоче-картоплáний, óвоче-молóчний, цу́кро-протеíновий*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головонóгі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакíтно-сíній, гіркувáто-солóний, жóвто-блакíтний, жовтувáто-рожéвий, кісло-солóдкий, молóчно-білий, сіро-голубій, тёмно-зелéний, червóно-зелéно-сíній*, але: *жовтогаря́чий, червоногаря́чий (окремі кольори)*;

г) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *півдéнно-зáхідний, півдéнно-схíдний, півні́чно-зáхідний, півні́чно-схíдний*;

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальний, контро́льно-вимірювальний*;

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного о з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, народно-визвольний, підзлістоболотний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний и: *20-поверховий, 7-разовий, 125-річний, 30-кілограмовий*; о: *90-метровий, 90-річний, 100-годинний*; а: *40-градусний, 40-денний*.

Прислівники

З дефісом пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса *по* та суфіксів *-ому* або *-(к)и*, зрідка – *-(ч)и*, *-(ж)и*: *по-батьківському, по-бойовому, по-братньому, по-господарському, по-іншому, по-козачьому, по-нашому, по-своєму, по-сусідському, по-українському, по-християнському*.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після *по-*: *по-соціалдемократичному, по-генералгубернаторському*.

Примітка 2. Прийменник *по* пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: *по батькові*;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса *по* від порядкових числівників: *по-перше, по-друге, по-третє*;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки *будь-*, *-будь*, *-небудь*, *казна-*, *-то*, *хтозна-*: *будь-де, будь-коли, будькуди*; *коли-будь, куди-будь; де-небудь, коли-небудь, куди-небудь, як-небудь; казна-де, казна-коли; аби-то, десь-то, так-то; хтозна-де, хтозна-як*;

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряді-годи, десь-інде, десь-інколи, сяк-так та ін.*;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *дале́ко-дале́ко, ледве-ледве, ось-ось, тихо-тихо; будь-що-будь, віч-на-віч, всього́ -на́-всього́, де-не-де́, коли́ -не-коли́, пліч-о-пліч;*

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-фа́кто, де-ю́ре.*

Прийменники

З дефісом пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники з, із: *з-за (і́з-за), з-над, з-пéред, з-під (і́з-під), з-пóза, з-пóміж, з-пóнад, з-пóпід, з-пóсеред, з-прóміж.*

Сполучники

З дефісом пишемо сполучники *отóж-то, тім-то, тільки-но, тому́-то.*

Частки

З дефісом пишемо:

1) словотворчі частки *-бо, -но, -от, -то, -таки*, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди́-бо; дава́й-но; тільки-но; так-о́т, як-о́т; ота́кий-то, я́кось-то; важкі́й-таки́, усé-таки́, діста́в-таки́, так-таки́.*

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі три слова пишемо окремо: *іди́ ж бо; тільки́ ж но (повідомили); скі́льки́ ж то (написано); чі́м би то (втішити); усé́ ж таки́ (домовилися).*

Примітка 2. Частку *таки* пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки́ забіг до друга.*

2) словотворчі частки *будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-* із займенниками і прислівниками: *будь-хто́, будь-які́й, будь-де, будь-коли́; коли́ -будь; що-будь; хто-не́будь, чий-не́будь, куди́-не́будь; ка́зна-кому́, ка́зна-де, хто́зна-які́й;*

3) частку не з власними назвами: *не-Євро́па*, але із загальними назвами – разом: *нелюди́на, неісто́та, неосо́ба.*

Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і **відокремлюємо дефісом**: *Де-Брейне* , *Ла-Мани* (протоки), *Ле-Крезо* , *Лос-Анджелес* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

У **графічних скороченнях** також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *с.-д.* – *соціал-демократ*, *соціал-демократичний*, *ст.-сл.* – *старослов'янський* , *с.-г.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 42–70]*

ТЕМА 3. ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ

План

1. *Види пунктуаційних (розділових) знаків у мові.*
2. *Історія виникнення розділових знаків.*

До розділових знаків належать *крапка*, *кома*, *крапка з комою*, *двокрапка*, *тире*, *три крапки*, *знак оклику*, *знак питання*, *лапки*, *дужки*, *скісна риска*, *абзац*, *проміжок (пробіл)*. Розділові знаки дають можливість сказати в писемному тексті набагато більше, ніж можна записати буквами, вони допомагають висловити різноманітний зміст слів і почуття того, хто пише.

Слово *пунктуація* прийшло до нас з латинського *punctus* – *крапка*. Первісно воно мало зовсім інше значення, ніж сьогодні.

До середини XVII століття пунктуацією називалося вживання крапок біля приголосних для позначення голосних звуків в тексті на івриті, водночас латиною вживання розділових знаків називалося проставленням крапок. І лише в середині XVII століття слово пунктуація стало вживатися у звичному для нас значенні.

Розділові знаки членують текст і речення на певні синтаксично-сміслові частини. Вони полегшують сприймання і правильне розуміння тексту. Працюючи над текстом твору, варто насамперед уважно ставитися до синтаксичної структури мови автора, усвідомлювати значення кожного розділового знака. Розставляючи розділові знаки у власному писемному висловлюванні або при написанні диктантів, переказів, необхідно орієнтуватися насамперед на будову речення, а не на інтонацію. Варто пам'ятати, що не всі паузи відповідають розділовим знакам і, навпаки, не завжди там, де є розділовий знак, робиться пауза. Особливо це стосується коми.

Крапка з комою, тире, двокрапка, дужки, три крапки й лапки, на відміну від коми, завжди пов'язані з певною інтонацією. Вони вказують на подовження паузи, підвищення або зниження тону. Частина, виділена парним тире, вимовляється підвищеним тоном. Три крапки в середині речення вказують на схвильованість мови або на паузу перед важливим чи несподіваним повідомленням. У лапки беруться також слова, вжиті в незвичному або іронічному значенні. Такі слова вимовляються з особливою, підкресленою інтонацією. Слова, взяті в дужки, вимовляються пониженням тоном.

Казка

Людина втратила кому, почала боятися складних пропозицій, шукала фразу простіше. За нескладними фразами з'явилися нескладні думки. Потім вона втратила знаки оклику та питання й перестала ставити будь-які запитання. Жодні події не викликали в неї цікавості, де б вони не відбувалися. Ще через пару років втратила двокрапку й

перестала пояснювати людям свої вчинки. До кінця життя в неї залишилися лише лапки. Вона не висловлювала жодної власної ідеї, увесь час когось цитувала: так вона зовсім розучилася мислити й дійшла до крапки.

Перші відомості про вживання розділових знаків належать до V ст. до н. е. Драматург Єврипід позначав зміну мовця гостроконечним знаком, який, очевидно, походить від ламбди (<). Філософ Платон іноді завершував розділи своїх книг знаком, аналогічним сучасній двокрапці.

Аристофан Візантійський (2 ст. до н. е.), очільник Александрійської бібліотеки, створив систему нотацій для драматичних творів. Він позначав крапками місце, де акторові або оратору потрібно було зробити паузу. Залежно від тривалості паузи крапки ставилися внизу, посередині або зверху рядка. Його система пунктуації використовувалася до IX століття. Його авторству належить і знак наголосу.

Аристофан Олександрійський крапку внизу називав «комола». Вона ставилася наприкінці найкоротшого відрізка мовлення. Крапка, яку ставили в середині, називалася «колон». Крапка, що стояла вгорі, називалася «періодос». Коли книги були рукописними, потреба в розділових знаках була мінімальною. Утім, з розвитком друкарства без них стало просто неможливо читати книги.

У XV столітті засновник Венеціанської друкарні *Альдо Мануціо* розробив систему розділових знаків, яку було б зручно використовувати в типографії. Зокрема, в його системі з'явилася кома замість крапки посередині рядка або скісної риски та крапка з комою замість крапки зверху рядка.

Двокрапка вперше згадується у книзі «Грамматика словенська» Лаврентія Зизанія (1596) у значенні, близькому до сучасної крапки з комою, а Мелетій Смотрицький у своїй «Граматиці» (1619) називає її «двосточієм».

Тире почали використовувати у кінці XVII століття, а лапки увійшли в ужиток у XVIII столітті.

Знаки оклику та питання вперше з'явилися у німецькій граматиці в першій половині XIX століття. У кінці питального речення використовували літерацію *Qo* (від лат. *Quaestio* – «питання»), а в кінці вигуку ставили латинський вигук *Io*, що означав вигук захоплення, радості. Згодом *Qo* трансформувався в *?*, а *Io* в *!*.

Першими розділові знаки почали використовувати грецькі філософи. Ці знаки допомагали їм виразно читати текст вголос. Грецький учений Аристофан склав першу систему розділових знаків, яка складалась із крапок. Кінець думки – крапка вгорі рядка. Крапка знизу – чекай продовження думки. Крапка посередині рядка «говорила» читцеві, що потрібно зупинитися й перепочити, тому що речення має кілька частин.

У VIII ст. учений Алкуїн використовував уже кому, але тільки з крапкою, знак оклику і знак питання. Слов'янське письмо запозичило від греків ці знаки, які ділили текст на частини. Ми бачимо їх у літописах IX ст. і в писемних пам'ятках XIII ст.

Правила вживання розділових знаків увів у XVI ст. Мануцій Молодший. Світ користувався цими правилами три століття. У XIX ст. німецькі вчені розробили досконалішу систему розділових знаків, яка діє і в сучасних європейських мовах (А. Мовчун).

Варто пам'ятати, що...

Революційне нововведення Аристофана полягало у пропозиції поділити безперервний потік тексту за допомогою крапок. Аристофан запропонував відразу три види крапок: посередині рядка, знизу або зверху.

Його «підрядні», «проміжні» та «повні» крапки відповідали паузам різної довжини, які досвідчений читач

зазвичай робить між фрагментами речення, й отримали назву «кома», «двокрапка» і «крапка». Це була не зовсім та пунктуація, яка існує сьогодні. Аристофан використовував свої розділові знаки радше для позначення природних пауз, ніж меж граматичних частин речення.

Коли римляни витиснули греків з позицій домінантної цивілізації Стародавнього світу, вони відмовилися від системи крапок Аристофана. І хоча римляни також експериментували з членуванням речення крапками, у другому столітті нашої ери вони остаточно від них відмовилися. Культ ораторського мистецтва був настільки міцним, що читання, навіть на самоті, завжди відбувалося вголос.

Більшість науковців погоджуються, що греки й римляни обходилися без розділових знаків, оскільки завжди проговорювали текст під час читання. Пізніше римляни ще трохи поекспериментували з розмежуванням слів, але у другому столітті нашої ери їхні нововведення були скасовані. У той час існував культ публічних виступів, і виголошені промови не читалися, а заучувалися ораторами напам'ять.

Письмо дорослішає

Розділові знаки повернулися в книги тільки з приходом християнської культури в IV–V століттях нашої ери: якщо язичники могли передавати свої традиції усно, то для християнської культури книги стали центральною частиною її ідентичності. Псалтир, чотири Євангелії – слово Боже йшло світом і активно прикрашалося декоративними літерами, хитромудрими гравюрами і, звичайно, різними знаками.

Християнські автори почали використовувати розділові знаки приблизно в VI столітті, щоб розставляти в текстах акценти, що допомагали уникнути двозначностей і непорозуміння. У VII столітті, Ісидор Севільський, згодом канонізований католицькою церквою, повертається до системи

Аристофана. Старі знаки він наділяє новими додатковими сенсами. Нижня крапка (.) стала позначати паузу між словами й отримала граматичні функції коми, позаяк верхня точка (·) позначала кінець речення.

У VIII столітті з'являються пробіли між словами. Їх уводять ірландські та шотландські ченці, щоб вичленовувати окремі слова з великої кількості погано знайомих латинських букв. Відтоді система крапок, запропонована Аристофаном, стає у середньовічній Європі загально визнаною й поступово розвивається.

Нові знаки приходять із нотної грамоти, натхненної григоріанськими піснеспівами. Це *punctus vs.* пропозицій (сучасний знак оклику з'явився тільки в XV столітті). Аристофанівські крапки стали поступово вироджуватися. З появою більш специфічних знаків відмінності між ними стали значнішими. Тепер крапку можна було ставити в будь-якому місці тексту, а означала вона щось проміжне між сучасною комою, крапкою з комою і, відповідно, крапкою.

Крапка – тире

Після того, як крапки Аристофана прижилися, письменники почали експериментувати і з іншими розділовими знаками. Деякі з них запозичували з нотного запису. Попередник сучасної крапки з комою, або ж середника, який використовували наприкінці речення, середньовічний *punctus versus* походить, приміром, з григоріанських хоралів, так само, як і *punctus elevatus* – перевернутий середник, який згодом перетворився на двокрапку.

Ще один розділовий знак – *punctus interrogatives*, предок знаку запитання, – позначав кінець питального речення, а також інтонацію, яка підвищується (знак оклику з'явився лише у XV столітті).

Із появою інших розділових знаків почався поступовий занепад трьох крапок – початківців пунктуації. Різниця між нижньою, середньою та верхньою крапками спочатку стала нечіткою; згодом залишилася лише одна крапка, яку розташовували в будь-якому місці рядка для позначення паузи – суміш коми, двокрапки і крапки.

Друкарська машина Йоганна Гутенберга увічнила систему пунктуації

У XII столітті італійський письменник Бонкомпаньйо да Сінья запропонував радикально нову систему пунктуації, яка складалася лише з двох знаків: скісної риски (/) – для паузи й тире (–) на позначення кінця речення.

Доля тире да Сінї виявилася непростю – можливо, від нього походить наше сучасне тире. Скісна риска, або *virgula suspensiva*, мала однозначний успіх. Вона була компактною, виразною й незабаром остаточно витіснила крапки Аристофана, коли почала виконувати роль коми.

Отже, в добу Високого Відродження система пунктуації складалася із суміші стародавніх грецьких крапок, двокрапки, знаку питання та інших знаків, які походять від середньовічних символів, і дещо пізніше – скісної риски й тире.

На момент, коли Йоганн Гутенберг винайшов друкарську машину, система розділових знаків майже склалася. Відтоді, вилита зі свинцю, вона назавжди застигла в часі.

3 історії української пунктуації

Наша пунктуаційна система від початку свого розвитку орієнтувалася на грецьку, відтак основним розділовим знаком була крапка. Кінець XVI – початок XVII вв. знаменні виходом друкованих граматик Лаврентія Зизанія («Грамматика Словенська...» 1596 р.) та Мелетія Смотрицького «Грамматики Словенския правильное синтагма» (1616 р.), які відіграли певну

роль у розвитку слов'янської пунктуаційної системи. Детально про це: [38].

Лаврентій Зизаній говорить про шість розділових знаків: *кома (,), срока (ě), двосрочіє (:), подстоля (;), съединительная (-), крапка*. У визначенні функцій розділових знаків покладено змістовий принцип, завершеність чи незавершеність висловлювання. Крапка – в кінці завершеного цілого. Кому, *сроку и двосрочие* рекомендовано вживати як розділові знаки в середині речення. *Съединительная* – знак переносу слів.

Мелетій Смотрицький виділяє десять розділових знаків: *риска (/), кома (,), двокрапка (:), крапка (.), разъятная, єдинітняя (-), вопросная (;), удівная (!), вместная [], отложная ()*.

В основі вживання розділових знаків у М. Смотрицького покладено інтонаційний принцип з урахуванням змісту висловлювання. Так, риска – це короткий відпочинок при читанні; кома дозволяє мовцю зробити більш довгу паузу; двокрапка вживається тоді, коли думка висловлена не вся, а лише її частина, але частини речення більш самостійні, ніж при відокремленні комою; крапка ставиться в кінці завершеного висловлювання; вопросная – в кінці питального висловлювання; разъятная и єдинітняя – знаки переносу.

М. Смотрицький вперше виділив три нових знака: *удівная, отложная и вместная*, чітко визначивши їхні функції. Удівная – в кінці речення, що промовляється з окличною інтонацією; вместная – включає менш самостійну частину речення; отложная – таку, що можна повністю вилучити з речення.

Незважаючи на недосконалість опису правил уживання розділових знаків, грамика М. Смотрицького довгий час була основним навчальним посібником при вивченні граматики, орфографії й пунктуації мови того часу.

За матеріалами джерел [38; 40]

ТЕМА 4.
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
КРАПКА. ЗНАК ПИТАННЯ. ЗНАК ОКЛИКУ. КРАПКИ.

План

1. *З історії вживання крапки, знаку оклику, знаку питання.*
2. *Правила вживання крапки.*
3. *Правила вживання знака оклику.*
4. *Правила вживання знака питання.*
5. *Крапки.*
6. *Комбіноване вживання розділових знаків.*

Найдавнішим пунктуаційним знаком є **крапка**. Свого часу Аристофаном було запропоновано поділити безперервний потік тексту за допомогою крапок. Оратор використовував три види крапок: посередині рядка, знизу або зверху. Його «підрядні», «проміжні» й «повні» крапки відповідали паузам різної довжини, які досвідчений читач зазвичай робить між уривками речення, й отримали назву «кома», «двокрапка» і «крапка». Ця пунктуація значно відрізнялася від сучасної. Аристофан використовував свої розділові знаки здебільшого для позначення фізіологічних пауз, ніж меж граматичних частин речення.

Ісидор Севільський першим пов'язав пунктуацію зі змістом тексту. «Нижня» крапка, яка отримала назву *subdistinctio*, позначала не просто паузу. Її почали ставити за граматичними правилами, які дуже нагадували використання сучасної коми. «Верхню» крапку, або *distinctio finalis*, вживали наприкінці речення.

Наприкінці речення або фрази вживалася комбінація крапок і рисок: «слогія», «статія», «віршиця». У найдавніших

пам'ятках писемності поширені інші знаки: крапка в середині рядка (відповідає комі), четверта точка (уявний хрест, відповідає крапці), хрестики різного типу (ставилися для поділу священного тексту на вірші).

Цікаво, що в частині тексту Остромирова євангелія (1056 – 1057) використовуються також хрест і хвиляста вертикальна риса – «змійця», функції яких чітко визначено. «Хрест» та «змійка» пишуться червоним кольором, крапка – чорним, як і сам текст. За малюнком ці знаки нагадують «криж» і «змійцю» в давніх нотах, причому на перших аркушах до хреста намальовані ще два знаки, що, очевидно, теж походять з нот: зверху – знак, званий у давній нотації «ріг», знизу – «лавка». У давньоруській писемності текст не членувався на слова та речення. Розділові знаки (крапка, хрест, хвиляста риса) ділили текст в основному на смислові відрізки або позначали зупинку в роботі переписувача.

Крапка зустрічається в пам'ятках давньоруської писемності. Однак її вживання в той період відрізнялося від сучасного: крапка ставилася не внизу на рядку, а вище. Крім того, в той період навіть окремі слова не відокремлювалися один від одного. *Наприклад: вчаснонаближалося свято... (Архангельське Євангеліє, XI століття).*

Знак оклику використовується в граматиках М. Смотрицького та В. Адодурова. Цей знак може потроюватися, коли необхідно висловити дуже сильне почуття, може поєднуватися зі знаком питання для передачі на листі питання-вигуку. Коли потрібно підкреслити безглуздість або неправильність сказаного, знак оклику бере на себе сатиричну функцію. У цьому випадку він розташовується після слова або фрази й пишеться в дужках. У деяких мовах, наприклад,

іспанській, використовується перевернутий знак оклику, який ставиться на початку фрази і доповнює звичайний знак оклику.

Накреслення знака є поєднанням латинських букв *q* і *o*. Спочатку писали *q* на *o*, потім написання літер спростило вісь і з'явилося сучасне написання знака. Іспанською мовою поряд з перевернутим знаком оклику використовується перевернутий запитальний, який так само ставиться на початку фрази на додаток до кінцевого знаку. У арабській мові, в якій, як відомо, текст читається справа наліво, знак питання пишеться навпаки.

Знак питання починає вживатися в друкованих книгах з XVI ст., але, як не дивно, у той час він не висловлював питання. З цією семантикою він закріплюється у XVIII столітті. У граматичних текстах XVI століття вчення про розділові знаки називалося «вченням про силу точок» або «про точковий розум».

Вживанням розділових знаків у друкованих творах займалися переважно друкарські майстри, які часто не зважали на те, яким у пунктуаційному відношенні був авторський рукописний текст.

Кранку ставимо в таких позиціях:

1. У кінці речення – розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації:

Тільки в нашому селі небувало багатий урожай на прізвища, які то хлібом, здається, пахнуть, то дьогтем і смолою під них відгонить за верству, а то квіткою – садовою чи луговою – дурманять (Гуцало).

Як парость виноградної лози

Плекайте мову.

Пильно й ненастанно

Полить бур'ян (Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано? (заголовок газетної публікації); Сибір. І соловецькі келії, і глупа облягає ніч пекельний край і крик пекельний* (Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, – наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень.

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампях, на титульних аркушах книжок, журналів тощо – після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо

після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж указівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо.

Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря – твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див.: [42]§ 163, I, п. 2, прим. Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. — Ред.) ...» див. § 167, II, п. 3

В умовних графічних скороченнях (*п. (пан; пані), 38од. (громадянин; громадянка), 38од.38. (професор), а. а. (авторський аркуш), 38од. (століття), 38од. (роки) та 38од.*

Примітка. Крапку **не ставимо**: 1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абрєвіатурах між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН (Національна академія наук) України, НЕП і неп (нова економічна політика), НТКУ (Національна телевізійна компанія України) і 38од.;*

2) у графічних скороченнях; а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м (метр), мм (міліметр), г (грам), кг (кілограм), т (тонна), ц (центнер), л (літр) і 38од.;* *В (вольт), кВ (кіловольт), кгс (кілограм-секунда), лм (люмен), Мкс (максвел), Р (рентген), год (година), с (секунда), 38од (хвилина);* б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *38од. (гривня), 38од. (карбованець), 38од. (мільйон), 38од.38 (мільярд) і 38од., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: 38од. (долар), 38од. (копійка), тис. (тисяча) і 38од. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).*

Знак питання ставимо в таких позиціях:

5. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток – люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): – *Що ж він тобі говорив? – Питає мене, чого зайшла, чом невесела...* (Марко Вовчок). Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням знак питання ставимо: *Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл Під небом літає у теплі дні?* (Глібов); *Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був?* (Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання: *Кляті! Кляті! Де ж слава ваша?? На словах!* (Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!: *Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка); – Для чого ж тоді на Ельбі поклали ви круглі голови?! – Кричить нам у вічі земля (Олійник).*

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого увиразнення: *Хіба ж живуть вони? І знають, Як ви сказали, благодать, Любов?..* (Шевченко); *Далі старий до парубка: як? Що? Чи все гаразд? Який заробіток?* (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, 39од.39.: *Що його турбувало? Погода? Далека дорога?; Раптом він чує над собою: Остає! Остає! Се ти? Живий?* (Коцюбинський).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: – *А я замурував був у хижі дочку від Германії [Німеччини], то в*

управі так шмагали, що – вірите? – шкура на мені полопалася (Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають упередові, що «переважна більшість (скільки це? – Рец.) населення з недовірою (!) ставиться до заявлених реформ», що «певна (?) частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ» (!!!) і, нарешті, що «час уже перевірити (!) стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва» (З рецензії).*

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): *– Навіщо вам треба було це робити?! – ???.*

Знак оклику ставимо в таких позиціях:

6. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення): *Гетьте, думи, ви хмари осінні! Тож тепера весна золота!* (Леся Українка); *Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю!* (Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами: а) як, який, що (то) за, до чого ж, скільки і 40од.. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних 40од.40овод!* (Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (Гончар); *До чого ж*

гарно й весело було в нашому городі! (Довженко); б) слава, хвала, ганьба, геть і 4Іод., зворотом *Хай живе...*

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,

Пути розривай!! (О. Олесь);

– *Пустіть нас!!!* – *закричав Синичка* (Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?: *І де та правда!? Горе! Горе!* (Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! Кляті!* (Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! Го-го-го-го! А де ти?* (Леся Українка).

У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

7. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (Рильський);

Ти, прекрасна вечірня зоре! (Леся Українка);

Народе мій! Твоє буття затяте

В моїй крові затято клекотить!.. (Драч).

8. Після вигуків, а також після слів *так* і *ні*, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Ай! Як тут гарно! (Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);

– *Піднімайтесь, Гей! Хто сильний та дужий!* (О. Довженко);

[Мавка (спалахнула):] Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас! (Леся Українка);

– Ні! Недобре зробив батько, – глухо якомсь, з протягом, почав Чіпка (Панас Мирний).

9. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире:

Крізь ночі і віки сіяють нам Сліпучим – ні! – животворящим сяйвом Озера милі! (Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки – ой горенько ж! – у гречку влетів (А. Головка);

Директор знав – та й як добре знав! – неспокійну натуру свого головного інженера (Загребельний).

7. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу.

Три крапки ставимо в таких позиціях:

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення: *І – Вовк Ягнятко задавив... Нащо йому про тебе знати, Що, може, плаче бідна мати Та побивається, як рибонька об лід: Він Вовк, він пан... йому не слід... (Глібов); Юнак розплющив очі: синь! Літак... Димки... І височінь (Тичина).*

2. У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан? (Підмогильний).*

3. Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось

несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху* (Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції – після знака питання і знака оклику – ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (Гордієнко); *Встає народ, гудуть мости, Рокочуть ріки 43од.43води!..* (Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань: *«Я не Ганна, не наймичка, Я...» Та й оніміла* (Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки – з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори... без вибору; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: ...І Щуку кинули у річку.*

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення – звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. ...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там – під нами!* (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: – *Ходять тут усякі... – бурмоче дід* (Донченко); – *Ну, це вже ви того... – прокинувся рибалка. – Це брехня* (Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть подаватися в тексті не повністю, а з пропуском певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті – після останнього слова перед пропуском або перед першим словом

після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом.

Комбіноване вживання розділових знаків

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

1. ?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);
2. ...?; ...!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);
3. , – (кома й тире), які ставимо:

а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора;

б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами (З одного боку, це ніби й не так, а з другого, – факти частково підтвердилися) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли – за наявності в них тире – кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію;

в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами це, так, такий і 44од.. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

4. збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

5. збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 197 – 203]*

ТЕМА 5. ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ. КОМА

План

1. *Історія розділового знака.*
2. *Кома в простому реченні.*
3. *Кома в складному реченні.*

Ко́ма (грец. *κόμμα* – «частина речення») – розділовий знак, що має форму гачка (,); на письмі вживається в межах речення для відокремлення слів, словосполучень і частин складного речення. Для позначення коми в українській мові в різні часи також використовувалися такі терміни: *кові́ка*, *запинка*, *прóтинка*, *перетинка*.

Слово *кома* запозичене українською мовою за польським, чеським або німецьким посередництвом із латини (*comma* – «коротка фраза», «частина періоду», «цезура»), в яку потрапило із грецької (*κόμμα* – «частина речення», *букв.* «відрізана частина»), де як риторичний термін позначало частини речення, а згодом стало розділовим знаком, що відокремлює їх. Грецьке слово похідне від дав.-гр. *κόπτο* – «б'ю», «кую», «відрубую»; споріднене з прасл. **kopati* – «копати», «рити».

Слово *кома* в часи Аристофана Візантійського позначало відносно короткий фрагмент тексту і в Аристофановій нотації позначалася середньою крапкою (·, лат. *media distinctio*).

У більшості європейських країн функції коми виконувала скісна риска (/, лат. *virgule suspensiva*), запроваджена у XIII ст. Наприкінці XV ст. італійський друкар Альдо Мануціо змінив вигляд скісної риски, викрививши її і перемістивши вниз рядка, надавши рисці, таким чином, вигляду сучасної коми.

Українська пунктуація під впливом західноєвропейської пунктуаційної системи в основному сформувалася до XVIII ст., хоча більшість розділових знаків, включаючи кому, уже зустрічалася в староукраїнській книжній мові: появу коми засвідчують писемні пам'ятки староукраїнської літературної мови XIV–XV ст., в яких її функції майже не відрізнялися від

крапки. Подальше вдосконалення української пунктуації було пов'язане з творчістю письменників ХІХ–ХХ ст. та діяльності мовознавців-нормалізаторів ХХ ст.

У простому реченні кома ставиться:

1. Між однорідними членами речення, не з'єднаними сполучниками:

Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії (Нечуй-Левицький). Людські діти бігають, бавляться, мамам і татам допомагають, а Ледащик знай собі десь на сонці куняє (Дімаров).

Примітка 1. Два або кілька прикметників-означень однорідні:

а) коли вони характеризують предмет в одному плані (при переліку різних особливостей або якостей предмета):

Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне – то і є людина (Гончар);

б) коли вони показують різні споріднені ознаки предмета (позитивні або негативні риси, розміри предмета тощо):

Немає матусі! У глухій, темній могилі вона (Тесленко).

Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском (Кобилянська);

в) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють або пояснюють перше:

Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч (Нечуй-Левицький). Твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він [Остап] затис кулак і погрозив на той бік річки (Коцюбинський).

Якщо прикметники-означення характеризують предмет у різних планах, то такі прикметники неоднорідні й кома між ними не ставиться: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями (Нечуй-Левицький). Ми їхали порожньою рудуватою дорогою (Вал. Шевчук).*

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка – після нього: *Усе застеляла мла вечірна пахучая (Марко*

Вовчок). *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (Головко).

Примітка 2. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) два однакові формою дієслова, що означають дію та мету її:
піду подивлюся; сядьмо поміркуймо тощо;

б) два однакові або близькі значенням слова, з яких друге вжите із запереченням **не**, якщо таке словосполучення становить змістом одне ціле (*жду не діждуся; дивися не надивися; дишеш не надишеся; вовк не вовк і под.*):

Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем! (Нечуй-Левицький).

2. Між однорідними членами речення, з'єднаними двома або більше однаковими сполучниками: **і...і (й...й), ні...ні (ані...ані), то...то (не то...не то), чи...чи (чи то...чи то), або...або:**

А тим часом місяць пливе оглядять

І небо, і зорі, і землю, і море (Шевченко).

Ні зради яд, ні танки, ні гармати

Не допоможуть ворогу в бою (Сосюра).

*Не хотів **ані** дружитись, **ані** дома жити – чумакував*
(Марко Вовчок).

*Доля – наче примхлива дівчина: **то** пригріє, **то** знов остудить* (Вс. Шевчук).

Примітка 1. Якщо частина однорідних членів з'єднана безсполучниково, а частина – повторюваними сполучниками **і (й), та (= і)**, кома ставиться між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником):

Я пам'ятаю вчительку мою,

просту, і скромну, і завжди спокійну (Сосюра).

Світе мій гучний, мільйоннокий,

Пристрасний, збурунений, німий,

Ніжний, і ласкавий, і жорстокий,

*Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!* (Симоненко).

Примітка 2. Якщо однорідні члени речення зв'язані сполучниками **і (й), та (= і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя – це ріка, в якій попутно й навально тече минушина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Федорів).

Примітка 3. Коли сполучники **і (й), та (= і), або, чи** не повторюються, кома перед ними не ставиться: *Було як заговорить або засміється – і старому веселіше стане* (Марко Вовчок). *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (Довженко).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоїть сполучник **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то кома між ними не ставиться: *і так і саяк, і туди і сюди, і вдень і вночі; ні туди ні сюди, ні саяк ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо* тощо.

Кома не ставиться також між двома однорідними членами речення, що з'єднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну смислову єдність (звичайно такі однорідні члени не мають при собі пояснювальних слів): *А потім і щастя і горе обірвались так раптом* (Леся Українка).

3. Між однорідними членами речення, з'єднаними протиставними сполучниками **а, але, однак, проте, а проте, зате, та (= але), так, хоч (хоча)**.

В життя розкритій книзі

Сторінок безліч є,

В які вписати мусиш

І ти життя своє.

Вписати не чорнилом,

А полум'ям душі (Братунь).

Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (Гончар).

4. Перед сполучниками **і, а також, ще й, а то й, та й, та ще**, які приєднують до попередніх членів речення ще один елемент: *Давид роздягся, шинель на ключці повісив, і будьонівку* (Головка). *Зазеленіли луги, ще й дібровонька* (Пісня).

5. Перед другим з парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки**, що вживаються при однорідних членах речення:

Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи (Коцюбинський).

*Не так тії вороги,
Як добрії люди –
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять* (Шевченко).

6. Перед словами **а саме, як-от, як** та ін., що стоять у реченні з однорідними членами після узагальнюючих слів:

Ми певні, що... Ваше чуле серце не обмине... нашого благання й жаги – бачити рядом із такими талановитими виставниками «Наталки Полтавки», як Кропивницький, Саксаганський, Садовський, Затиркевич, і Вас, наша зоре! (Панас Мирний).

7. При повторенні слова для означення великої кількості предметів, тривалості дії, для підкреслення згоди або заперечення тощо:

Все, все згадала вона в ту хвилину! (Довженко).
*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте* (Шевченко).
Здається, часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю! (Костенко).

8. Для виділення звертань і зв'язаних з ними слів (про знак оклику при звертаннях .

Мово рідна, слово рідне,

Хто вас забуває,

Той у грудях не серденько,

Тільки камінь має! (Воробкевич).

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (Франко).

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні (пор. § 117, п. 4):

Гей, на коні, всі у путь! (Тичина).

О, як люблю я рідну землю... (Воронько).

Примітка 1. **О, ой,** коли вони інтонаційно тісно зв'язані з дальшим звертанням (тобто після них немає паузи), комою не відокремлюються:

О люде мій бідний, моя ти родино,

Брати мої вбогі, закуті в кайдани! (Леся Українка).

Ой волохи, волохи,

Вас осталося трохи (Шевченко).

Примітка 2. Після **ну, ой, ах** і т. ін., ужитих для підсилення, кома не ставиться:

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого (Шевченко).

Ой летіла гуска додому –

Та впала, як грудка, додолу (Драч).

Примітка 3. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

Ой ти, дівчино,

З горіха зерня,

Чом твоє серденько –

Колюче терня? (Франко).

Гей ти, поле колоскове,

молодість моя! (Сосюра).

10. Після стверджувальних слів **так**, **еге**, **гаразд**, **(а)якже**, **авжеж** та ін., заперечення **ні**, запитання **що**, а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їх конкретний зміст:

*Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив* (Павличко).

Еге, я правду вам казав (Гребінка).

Що, титаря вбили? (Шевченко).

*Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку* (Олійник).

Увага. Слід відрізнити стверджувальні слова **так**, **гаразд** від прислівників **так**, **гаразд**, після яких кома не ставиться:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Чубач).

Гаразд ідуть наші справи.

Так само слід відрізнити заперечення **ні** від повторюваного сполучника **ні**.

11. Для виділення вставних слів і вставних речень:

*Рожево-золота мрія відсунулася в неосяжну далечінь,
мабуть, надовго* (Кір'ян).

І, можливо, моє серце-проміння

Зловить в свої долоні дитина

І всміхнеться (Братунь).

А в хлібороба, звісна річ, роботи – як води, від снігу до снігу (Федорів).

Примітка 1. Вставними найчастіше бувають такі слова й словосполучення: *бач*, *бачиш*, *бачте*, *безперечно*, *безсумнівно*, *безумовно*, *бувало*, *видимо*, *видно*, *відома річ*, *власне*, *головне*, *головним чином*, *далебі*, *до речі*, *звичайно*, *звісно*, *здавалось*, *здається*, *значить*, *зрозуміло*, *кажуть*, *коротко кажучи*, *либонь*, *мабуть*, *між іншим*, *мовляв*, *може*, *можливо*, *навпаки*, *на жаль*, *на мій погляд*, *на нашу думку*, *наприклад*, *нарешити*, *на щастя*, *немає сумніву*, *отже*, *очевидно*,

певна річ, певно, по-перше, по-друге, правда, проте й однак (не на першому місці в головному або підрядному реченні, де ці слова є сполучниками), сказати б, справді, щоправда, як видно, ясна річ і деякі інші.

Увага. Слід відрізнити вставні слова та словосполучення від подібних до них слів, які є членами речення й комами не виділяються:

У нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (Рильський).

Але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині.

Ці слова, до речі, викликають сумнів.

Але: Ці слова сказані до речі.

Примітка 2. Якщо сполучник **а** (рідше **але**) відноситься до вставного слова, він комою не виділяється – **а власне, а втім** тощо.

Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне, про способи записування народних пісень? (Леся Українка).

Примітка 3. Вставні слова не виділяються комами, якщо вони належать до відокремлених членів речення:

Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав.

Пор.: Дмитро, поспішаючи, очевидно, не поснідав.

Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.

Пор.: Я буду у вас сьогодні, мабуть, увечері.

Примітка 4. Не виділяються комами такі слова: **адже, все-таки, все ж таки, наче, начебто, немов, немовби, ніби, нібито, от, принаймні**, які не є вставними.

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться словами **як, мов, наче, немов, ніби, як і, ніж** і т. ін.:

Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (Гончар).

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Костенко).

Припадаю вустами до слова,

Мов до стиглого грона калини (Кашук).

Примітка 1. У сталих фразеологічних зворотах перед порівняльним сполучником кома не ставиться:

Дощ ллє як з відра.

Почервонів як рак.

Примітка 2. Іменна частина складеного присудка, приєднана за допомогою сполучників **як, мов, ніби** тощо, комою не відокремлюється: *Руки зробилися як лід.*

Примітка 3. Звороти, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, чого», комою не виділяються: *Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці – «Зачарованої Десни» (Новиченко).*

Примітка 4. Не ставиться кома перед **як, ніж** у виразах (**не**) **більш як, (не) раніше ніж, (не) довше ніж** і т. ін.

Сидів не більш як півгодини.

Роботи вистачило не довше ніж на два дні.

13. Для виділення допустових речень:

Коли під'їхали до собору одержувати комбікорм, то на дверях висів замок, хоч до кінця робочого дня було ще далеко (Гончар).

14. Для виділення прикладок як поширених, так і непоширених, особливо коли вони відносяться до власного імені або займенника: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душно́ї низенької хати (Коцюбинський). Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають! (Марко Вовчок).*

15. Для виділення відокремлених прикладок, що починаються словами **як, тобто (себто, цебто), або (= тобто)** тощо: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості (Рильський).*

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяються комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий смисловий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставляться:

Шевченко як поет відомий всьому світові.

Мова йде про Архипенка як художника.

16. Для виділення зворотів, що обмежують або уточнюють зміст усього речення й починаються словами **крім (опріч), за винятком, особливо, включаючи, замість, наприклад, навіть, зокрема** й под., якщо вони виразно інтонаційно відокремлюються: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, **крім бою*** (Сизоненко). *Без гарячої любові до природи людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, **особливо зараз**, коли треба перебудувати майже все* (Довженко). *Майже всі твори видатного художника, **включаючи етюди**, були представлені на цій виставці.*

17. Для виділення відокремлених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі пояснювальні слова й стоять після означуваного іменника:

*Вмирав поет, **залюблений у світ**,*

*Вмирав поет, **здивлений у море*** (Осадчук).

*Деревця молоді, **укриті білим пухом**,*

Тихенько сплять над Волгою в снігу... (Забашта);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають пояснювальних слів і стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли перед іменником є вже означення: *Ясне сонце, **тепле й приязне**, ще не встило наложити палючих слідів на землю* (Панас Мирний). *Слався, мій народе, **мій гордий, чесний, добрий, молодий*** (Вінграновський);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), поставленими перед іменником, якщо вони, виступаючи в ролі означення до іменника, мають ще обставинний відтінок («будучи», «бувши»...) або відділені від іменника іншими членами речення:

Дезорганізований раптовістю нічної атаки, ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору (Гончар). *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою, Марта була б дуже гарною молодницею* (Нечуй-Левицький);

г) дієприкметниками й прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (Котляревський). *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (Гончар);

г) іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них), щоб надати їм більшої ваги порівняно з іншими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакочуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні* (Нечуй-Левицький). *До неї наближалась мати... Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (Гончар).

Примітка. Не виділяються й не відокремлюються комами означення з пояснювальними словами або без них, коли вони за змістом невіддільні від слів, яких стосуються:

Минаючи убогі села

Понаддніпрянські невеселі,

я думав... (Шевченко).

18. Для виділення відокремлених уточнювальних обставин часу, місця тощо: *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава* (Франко). *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнати* (Донченко).

19. Для виділення відокремлених обставин, виражених дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати,*

засоромилась (Квітка-Основ'яненко). *Почали люди серпи гострити, лаштуючись до жнив* (Коцюбинський). *Забившись у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників **і, та, а**, що з'єднують однорідні присудки, виділяється комами з обох боків:

Прислухались і, не вірячи самі собі, одхияли сінешні двері (Коцюбинський).

20. Для виділення відокремлених обставин, виражених одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії: *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний). *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (Гончар).

Примітка. Одиничні дієприслівники, що стоять безпосередньо при присудку й мають значення прислівника, комами не відокремлюються:

Вона сиділа замислившись (Яновський).

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи (Шевченко).

Із вирію летять курличучи ключі (Зеров).

Кома в складному реченні

У складному реченні кома ставиться:

1. Для відокремлення речень, що входять до безсполучникового складного речення (про вживання крапки з комою або тире в таких реченнях див. § 119, п. 2 і § 121, п. 9 українського правопису): *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (Коцюбинський). *Пісня [«Два кольори»] пішла в глибини, пісня пішла на вершини, ніхто нікому її не віддасть, навіть авторам* (Драч).

2. Для відокремлення речень, що входять до складносурядного речення: *Один кривавим потом умивається, та робить, та дбає, а другий, ледащо, лінується... або ще п'є...* (Грінченко).

Жде спрагла земля плодотворної зливи,

І вітер над нею гуляє бурхливий (Франко).

Примітка 1. Іноді перед сполучниками сурядності **і, та, а, але, однак** і под. замість коми ставиться крапка, щоб надати більшої самостійності реченням, які могли б бути складовими частинами простого або складносурядного речення: *Острів, як спрут, занури в море шершаві лаби, присався до нього, наче хоче спинитись. Але не може* (Коцюбинський). *А от нема. І струни його стихли* (Костенко).

Примітка 2. Якщо у складному реченні зі сполучниками **і (й), та (= і)** є спільне повнозначне слово або спільне головне чи підрядне речення, то кома перед сполучниками не ставиться: *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні* (Смілянський). *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок).

3. Для відокремлення речень, що входять до складного речення з безсполучниковим і сурядним зв'язком:

Синіють води, зеленіє яр,

І стеляться сліпучі краєвиди (Зеров).

О так! Минають роки і віки,

Усе спливає хвилями ріки,

Й життя нові нам ставить теореми (Борис Тен).

4. Для відокремлення речень, що об'єднуються в одне складне речення за допомогою повторюваних сполучників **і...і, ні...ні, або...або, то...то, чи...чи** тощо:

І розсвіте, і вийдуть смілі люди,

І порохом пропахне сніг і дим,

І розсвіте, і всесвіт видно буде,

Весь світ, всю долю видно стане їм (Бажан).

*Ранок такий-то тихий та ясний придався: ні вітерець
не війне, ні хмарка не збіжиться (Марко Вовчок).*

5. Для відокремлення в складнопідрядному реченні підрядних речень, уведених сполучниками або сполучними словами, від головних і від інших підрядних:

Так тихо сходить місяця підкова,

Що аж завмерли гори та ліси... (Пушук).

І той любов'ю повниться до світу,

Хто рідну землю має під собою... (Вінграновський).

Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,

щоб тебе в цій пісні славить і любить,

щоб для тебе серцем вічно зеленіти (Сосюра).

Примітка 1. Кома не ставиться перед **як** у виразах **як слід, як треба, як годиться** й под., коли нема ясно визначеного підрядного речення: *Роби як слід, то й добре буде.*

Примітка 2. Комою не відокремлюються одиничні займенники та прислівники, що є, власне, частиною непрямого питання: *Бачив хлопця й не сказав якого. Мати повернеться, та не знати коли.*

Примітка 3. При складених сполучниках і сполучних словах **тому що, через те що, для того щоб, незважаючи на те що, після того як, внаслідок того що, замість того щоб** кома ставиться один раз: або перед усім складеним словосполученням, або перед сполучниками **що, щоб, як** – залежно від змісту та інтонації: *Надворі стало темно через те, що небо заволкло чорною хмарою. Надворі стало темно, через те що небо заволкло чорною хмарою.*

Примітка 4. Кома ставиться перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...: Те, що її зацікавило, було не що інше, як трос осідланих коней під танком вілли** (Коцюбинський).

Примітка 5. Коли перед підрядним реченням стоять частки **не, і**, то підрядне речення не відділяється від головного комою: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього*

факту (Пор.: Мене цікавить **не** те, як це сталося...). Треба бути уважним **і** коли обставини цьому не сприяють. (Пор.: Треба бути уважним **і** тоді, коли обставини...).

Примітка 6. При збігу сполучників перед другим із них кома не ставиться тоді, коли в наступному реченні наявні співвідносні слова **то, так**:

І якщо пісня вийде в люди,

То племінь серця не згашу (Малишко).

Пор.: Але коли Ви такі добрі, що не одмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з цього **і**, якщо зможу, пришлю Вам рукопис (Коцюбинський).

За матеріалами
Українського правопису [42, с. 203 – 226]

ТЕМА 6.

ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ. КРАПКА З КОМОЮ

План

1. Крапка з комою у простому реченні.
2. Крапка з комою у складному реченні.

Крапка з комою (;) – розділовий знак, проміжний між комою та крапкою. Вперше введена італійським друкарем Альдом Мануцієм (Aldo Pio Manuzio), що використав її для розподілу протилежних слів і незалежних частин складносурядних речень. Сам знак було запозичене з нот Григоріанських співів.

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення – особливо тоді, коли всередині хоча б одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; шино і сало, цибуля й борошно,*

картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пила, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників (Григійр Тютюнник); На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожеар, бійку чи потоп (Довженко).

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення – особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу (Довженко); Усміх пославиши в останнім промінні, Згинуло радісне літо; Дощик уїдливиий, дощик осінній Сіється, наче крізь сито (Чупринка).*

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (а, але, проте, однак та ін.), зіставним (а), рідше єднальними (і, та) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми: *Осінній вітер в лузі свище, Вербу хитаючи тонку; А я схиляюся ще нижче Себе побачити в струмку (Осьмачка); Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).*

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, – особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вишир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське ; де синє небо,*

побратавишсь з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро ? (Панас Мирний); І тепла радість душу обняла, І сам не знаєш у задумі світлій, Що краще – вечір цей чи ночі мла; Що краще – біля тебе сад розквітлий І серць квітучих трепет молодий Чи над тобою зоряні сади (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) – для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниця, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лаять поруч з дітьми по садках... (Гончар); Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заповудневим сонцем шибки вікон зеленіло ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на гринджолятах хлопчаки (Дрозд).*

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168 українського правопису.

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 227 – 228]*

ТЕМА 7. ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ. ДВОКРАПКА

План

1. Вживання двокрапки в простому реченні.
2. Двокрапка в складному реченні.

Двокрапка (:) – розділовий знак у вигляді двох крапок, розташованих одна під одною, що використовується у *простому реченні* та *безсполучниковому складному реченні* в пояснювально-роз'яснювальній функції. Цей знак поряд з іншими в давнину вживався для *відокремлення* слів і відрізків тексту один від одного.

У церковнослов'янській мові двокрапка вживалася в тих випадках, у яких в сучасній мові ставиться крапка з комою. Згадка цього знака є у граматиках Ларентія Зізанія. У «Грамматіці словенській» (1596) двокрапка вживається у значенні, близькому до сучасної *крапки з комою*, а Мелетій Смотрицький у своїй «Грамматіки славенския правилное Смнтагма» (1619) називає його «двоєточієм».

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів – займенників та займенникових прислівників (всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників наприклад, як-от, а саме і под.): *У густій мряці, білій як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи* (Коцюбинський);

Несуть пани есаули

Козацькую зброю:

Литий панцир порубаний,

Шаблю золотую,

Три рушніці-гаківниці І три самопали... (Шевченко);

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

*Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко шуливсь,
лиши рукав сорочки теліпався (Тичина).*

Таке вживання двоокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники.*

У складному реченні двоокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів (Коцюбинський); Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).*

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні (К., 1997) – назва книжки; Друга світова війна: причини поразок і перемог;*

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився*

на Мелашку (Нечуй-Левицький); Вона простеньку шарлотку не годна спекти: то пригорить, то недопечеться, то цукру перебавить, то кориці (Кір'ян).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора: *Послухаю, пожуруюся, у старих питаю: «Чого, батьки, сумуєте?»* (Шевченко).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи:

Як проводжала сина мати,

Як бивсь татарин уночі (Шевченко)

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 228 – 230]*

ТЕМА 8. ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ. ТИРЕ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

План

1. *Вживання тире в простому реченні.*
2. *Тире в складному реченні.*
3. *Тире у простому і складному реченнях (у стилістичних фігурах).*

Тире – один із розділових знаків, що застосовується в письмі багатьох мов. У словниках 1920–1930 рр. вживалася назва «риска»:

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит – ссавець; І один у полі – воїн (Дольд-Михайлик); П'ять і п'ять – десять.* Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат – лікар, а сестра – учителька.*

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван.* За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником це: *Це наша хата.*

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою *не*, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь (прислів'я).* Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення *не... а* потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько – не інженер, а майстер на фабриці; Мої літа – не монотонні дублі: Я змінююсь, як світанковий пруг (Павличко).*

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат.*

Примітка 4. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: – *Пан, напевно, син шановного Казимира Зборовського?* (Старицький).

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити – не поле перейти (прислів'я); Говорити – річ нудна. Працювати слід до дна (Рильський).*

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова: *Поезія – це завжди неповторність, Якийсь безсмертний дотик до душі* (Костенко); *Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну – це найперше захистити її надійно від усіх ворогів* (Лупій).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними – квітник* (Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій – жито* (Гончар); *Останні дні – знову в Парижі* (Рильський).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок – все біле, все тьмяне* (Леся Українка); *Ні спека дня, ні бурі, ні морози – Ніщо не вб'є любов мою живу* (Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його [Тараса Шевченка], як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших – од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, I): *Всі службовці збіглися на бучу – і поштові, і з оцадкаси* (Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не для слави – для вас, мої браття, Я свій скарб найдорожчий ховав* (Леся Українка);

г) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії,

вираженої попереднім із них, або швидко зміну подій: *Сидять – пережидують дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать, виткнулась, глянула – і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними **сполучниками і (й), та або** зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий із них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася – і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик – і зникне* (Коцюбинський);

6. Для відокремлення другорядних членів речення в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, по-перше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень – як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою – вищою і сильнішою від сили страху* (Коцюбинський); *Тепер інша доля – холодна і хмура – заступила матір* (Панас Мирний).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі – у ролі гетьмана; Хотілося жити – жити повнокровним життям, а не просто існувати.*

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! – по груди коням деревій* (Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок: *Послухали Лисичку і Щуку кинули – у річку* (Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення в середині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше – вставлених слів:

Душа моя – послухай! – як яблуня в цвіту... (Тичина); І хоч не раз – признáюся – ставати Я на котурни модніі любив, Але тепер... (Рильський).

11. Для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолонув в неволі. Аж бачу – ні (Шевченко); Сьогодні – майбутнього далину я оком прозираю (Тичина).*

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником і): закон Бойля – Маріотта; гіпотеза Сепіра – Ворфа.

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником між): *відношення товар – гроші – товар; система людина — машина.*

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автоtrasa Київ – Львів; велоперегони Суми – Київ – Ужгород.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста – триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день – на два; у квітні – на початку травня.*

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових та деяких інших відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і

складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо – з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (Коцюбинський); *А бавовна як дозріє – Небом степ заголубіє...* (Нагнибіда).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві – король схилив голову перед козаком!* (Загребельний); *Ще сонячні промені сплять – Досвітні огні вже горять!* (Леся Українка).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої: *Та самотньому мені здається – кращого немає Нічого в Бога, як Дніпро Та наша славіна країна...* (Шевченко); *У загоні саме воли заборюкались – це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є* (Головко).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється: *Подивилась ясно – заспівали скрипки* (Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною – цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (Стельмах); *Синиця славу розпустила, Що хоче море запалить, Що море буцімто згорить, — Така, бач, є у неї сила* (Глібов).

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, – озовися, Ой, хто в полі, – одкликнися!
(Щоголів); *Хто спить, хто не спить, – покорись темній силі!*
(Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини – перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, – на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (Рильський).

У простому і складному реченнях (у стилістичних фігурах) тире ставимо:

1. Між частинами заперечного порівняння:

І нишком проковтнуло море Моє не злато-серебро – Мої літа, моє добро, Мою нудьгу, мої печалі (Шевченко).

2. У періоді (разом з комою або без неї) – для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації: *Азовське море і Чорне море, Зелені діброви і спів солов'я, Високі Карпати, донецькі простори – Це ти, Україно моя!* (Нехода).

Примітка. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми:

а) для вираження протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях);
б) перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень.

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 230 – 241]*

ТЕМА 9.
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
ЛАПКИ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ

План

1. *Лапки, як пунктуаційний знак, їх різновиди.*
2. *Правила вживання лапок.*
3. *Способи введення лапок з клавіатури.*
4. *Розділові знаки при прямій мові, цитаті.*

Лапки – розділовий знак, який використовують для вирізнення прямої мови, цитат, заголовків, назв, а також слів, ужитих у непрямому, найчастіше іронічному значенні. Лапки, як і дужки, – це парний розділовий знак, тобто складається з двох різних на вигляд частин.

Слово лапки у значенні нотного (гакового) знака зустрічається в XVI столітті, але в значенні розділового знаку воно стало вживатися в кінці XVIII століття.

У друкованих писемних текстах використовують різні варіанти лапок: «...» (т.зв. кутові лапки, лапки-ялинки); „...“ (німецькі лапки); “...” (верхні лапки).

Уживання лапок у різних виданнях

Праця	Рік видання	Місце видання	Уживані лапки
РУСАЛКА ДНѢТРОВАЯ	1837	Будапешт	„...“
Малоруско-німецький словар	(Є. 1886	Львів	„...“
Желехівський Збирникъ	творивъ 1903	Київ	„...“
Івана Франка Словарь українскаго	1909	Київ	„...“ та «...»

язика (Б. Грінченко)			
Російсько-український академічний словник (під ред. А. Кримського)	1924	Київ	«...» та „...“
Російсько-український словник (під ред. О. Ізюмова)	1926	Київ (?)	„...“
Історичний словник українського язика (під ред. Е. Тимченко)	1930	Харків, Київ	«...»
Український правопис зразка 1933 року	1933	Харків	„...“
Словник місцевих слів (І. Огієнко)	1934	Жовква	„...“ (згідно з українським правописом зразка 1933 року)
Сучасний український правопис 2015 року	2015	Київ	«...»
Український правопис (чинний)	2019		«...», “...”, „...“ („...”)

Сучасні різновиди лапок

<i>Назва лапок</i>	<i>Приклад вживання</i>
Ялинки, кутові, (або французькі) лапки (зразка українського правопису 2015 року)	«Текст»
Лапки зразка українського правопису 1945 року	„Текст“

Особливі лапки	„Текст”
Англійські подвійні лапки	“Текст”
Непарні лапки	”Текст”
Прямі (машинописні, програмувальні) лапки	"Текст"

«Український правопис» (редакції від 2019 року) допускає вживання таких різновидів лапок: «...», “...”, „...“, „...”. У випадку цитати всередині іншої цитати рекомендується вживання «лапок-ялинок» як зовнішніх лапок, а „лапок-лапок“ – як внутрішніх. Для прямої мови та власних назв Правописом рекомендовано вживання «ялинки».

Правила вживання лапок

Лапки **ставимо** в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті **прямої мови, цитат** – як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якимось жартуючи сказав: “Я волю читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” – не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися».*

Примітка 1. Такі розділові знаки, як **крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками**, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у

лапки, **або після** лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то **після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються**; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*; *Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»*?

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона **зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків**: *Бідний багатому: «Здоров будь!»*. *Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для **виділення** в тексті **слів (висловів)**, що їх наводять **як «чужі»** або з відтінком **іронічного**, презирливого й подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», – з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні* (Франко); *Аби тільки те «завтра» швидше прийшло* (Копиленко); *Чужих слів унікав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (Головко).

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є **інші цитування**, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно **використовувати лапки різної форми – зовнішні і внутрішні**. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх – «лапки-лапки» (“...” та ін.): *«Це мій “Кобзар”», – сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови

або цитати **лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна** писати, наприклад: «*Це мій «Кобзар»*», – сказав він.

Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: «*Ти дивився телефільм «Роксолана»?*» – спитав він товариша.

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-лапки» традиційно використовують у формі „...”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв. Назви книжок, газет, кінофільмів, заводів, кораблів, аеропортів, санаторіїв, магазинів тощо беруться в лапки й перше слово пишеться з великої букви. Наприклад: цукерки «Ромашка», готель «Дніпро», журнал «Пізнайко».

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як **значення інших слів (висловів):** *Слово голова, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колони» та ін.; з олова «керівник» – це метафора.*

У лапки **не беруть:**

а) Власні назви неумовного характеру: Львівський політехнічний університет; Київська обласна лікарня; Українська універсальна товарна біржа; Харківський тракторний завод.

б) Власні складноскорочені назви установ, управлінь, видавництва і т. ін.: Дніпрогес, Київенерго, Азовсталь.

в) Назви телеграфних агентств: Українське інформаційне агентство; агентство Пренса Латіна;

г) Назви шахт, марок машин, літаків і т. ін., позначені номером або складені з абrevіатури та номера: шахта 3-біс, ВАЗ 21-09, літак Ту-334.

д) Назви марок машин, виробів, які стали загальноновживаними: форд, макінтош, наган і т. ін.

е) Назви рослин, квітів, плодів: антонівка, паперівка, конвалія.

є) Назви книжок у бібліографічних списках, у виносках, рецензіях, які наводяться після прізвища автора: Гончар О. Собор. — К.: Дніпро, 1988.

Способи введення лапок з клавіатури

У більшості *англійських* розкладок клавіатури присутні прямі лапки ("), а також прямий апостроф (') і символ гравісу (˘), що також часто використовуються як лапки в англomовних текстах.

У більшості *українських* розкладок також присутні прямі лапки ("). Шляхи введення інших видів лапок («...», „...“) в українській розкладці залежать від операційної системи та налаштувань середовища.

При розкладці клавіатури Ukrainian Unicode

При використанні розкладки клавіатури Ukrainian Unicode (вона використовується як українська розкладка за замовчуванням в більшості сучасних дистрибутивів Linux і також може бути встановлена власноруч в Windows чи macOS) кутові (французькі) лапки (« і ») знаходяться на третьому рівні клавіш Б і Ю, а звичайні (німецькі) („ і “) – на четвертому рівні тих самих клавіш.

Відповідно, якщо перехід на третій і четвертий рівень виконується через правий Alt та правий Alt+⇧ Shift відповідно (а зазвичай воно налаштоване так, хоча в деяких випадках Windows вимагає натискати Ctrl+Alt і Ctrl+Alt+⇧ Shift відповідно), то:

Опис символу	Вигляд символу	Комбінація клавіш
Відкривальні	кутові «	правий Alt+Б

Опис символу	Вигляд символу	Комбінація клавіш
(французькі)		
Закривальні (французькі)	кутові »	правий Alt+Ю
Відкривальні (німецькі)	звичайні ”	правий Shift+Б Alt+↑
Закривальні (німецькі)	звичайні “	правий Shift+Ю Alt+↑

Розділові знаки при прямій мові

Прямою мовою називається чиесь висловлювання, що його мовець передає дослівно від імені того, хто це сказав; цілком зберігаються також фонетичні, інтонаційні, морфологічні й синтаксичні особливості кимось сказаного. Таким чином, пряма мова береже стиль, індивідуальні риси й інші барви висловлення. **Непряму** мову не беруть у лапки та передають зі збереженням лише основного сенсу, не дослівно.

Пряма мова умовно поділяється на монологічну (мовлення однієї особи) й діалогічну (мовлення двох і більше осіб).

Для виділення прямої мови вживаються лапки, тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед початком її ставиться тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки – залежно від характеру речення:

Зупинившись у кущах бузку,.. Льоня одразу спитав:

– Ти звідки?

– З дому. З Підлісного, – відповіла Яринка.

– Маєш якусь справу?

– Та... думала тут декого зустріти (Козаченко).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед початком її ставимо відкриті лапки, а в кінці – закриті лапки й відповідний до характеру речення розділовий знак: *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова («слова автора»), може:

а) стояти перед прямою мовою; тоді після нього ставиться двокрапка:

Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте» (Шиян).

Я так давно тягнуся до краси,

Та лиш тепер посміла попросити: «Навчи мене, ботаніко, роси

З пелюсток мрій на землю не трусити» (Чубач);

б) стояти після прямої мови; у цьому випадку після прямої мови ставиться знак оклику або знак питання, або крапка – залежно від характеру речення. Після відповідного розділового знака перед словами автора ставиться тире:

– Тату! татку! – упізнали діти.

– Голуб'ята! – батько простер руки (Тичина).

– Краще померти стоячи,

Ніж на колінах жити! –

Сказав учитель історії

Дітям (Б. Олійник).

Коли в кінці прямої мови за характером речення повинна бути крапка, замість неї ставиться кома:

– Ось ви, прославлений пійт, чи думали коли-небудь над тим, щоб мову, якою ми ось з вами розмовляємо, ...узаконити на папері. Щоб вона стала поряд з іншими мовами як рівня.

– *Це неможливо, – категорично заперечив Капніст... – Мова наша чарівна, але ж не для друку, хто її вивчатиме, буде читати писане нею?*

– *Будуть, Василю Васильовичу, – вперто відказав Котляревський. – Якраз простонародна мова й має стати засобом нашої боротьби* (Іваничук).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставиться тире:

«Як живете?» – в листі своїм княжна його [Т. Г. Шевченка] *запитує* (Білоус).

«Трава – що воно таке?» – запитав мене син (Драч);

в) розривати пряму мову; тоді лапки ставляться тільки перед початком та в кінці прямої мови й застосовуються правила:

1) коли на місці розриву не повинно бути ніякого знака або мала бути кома, крапка з комою, двокрапка, тире, / то перед словами автора й після них ставиться кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери:

– *У мене, – вів своє дід, – сини, двоє, на фронтах* (Смілянський).

– *Батьку, – мовила тихо, – ви так гарно співали, гарно...* (Загребельний).

«Мамо, – каже старший брат, – ходім додому!» (Марко Вовчок);

2) коли на місці розриву мала бути крапка, то перед словами автора ставиться кома й тире, а після них – крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

– *Зроду не чув, щоб так лисиці кидалися на людей.*

– *А я чув, – сказав Жадан. – І не тільки чув. Бачив* (Щербак);

3) коли на місці розриву мав бути знак питання або оклику, то перед словами автора зберігається цей знак і

додається тире, а після слів автора ставиться крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

– *А, це ти, Максиме? – зрадів Карно. – Заходь, заходь!* (Коцюбинський).

– *Оце довчивсь! – почав батько мені. – Що ж тепер?..* (Тесленко);

4) коли на місці розриву мали бути крапки, то вони залишаються перед тире. Пряма мова продовжується або з великої, або з малої літери, залежно від того, яка літера була б після крапок при відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставиться крапка й тире, а в другому – кома й тире:

– *Ходять тут усякі... – бурмоче дід. – Недавно двоє пройшло* (Донченко);

5) коли одна частина слів автора відноситься до першої частини прямої мови (що стоїть до розриву), а друга – до другої, то після слів автора ставиться двокрапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: – *Ходім, – сказав він і спитав: – Чого ж ти мовчиш?*

Примітка 1. Правила цього пункту застосовуються й до речень, які містять цитати з вказівками, кому ці цитати належать.

Примітка 2. Діалоги й полілоги можуть подаватися без абзаців; це буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише перша репліка подається з абзацу й перед нею ставиться тире, а далі репліки наводяться в лапках; після них перед мовою автора ставиться тире, а перед ними після мови автора – двокрапка:

– *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» – гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду»* (Коцюбинський).

4. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без вказівки, кому вони належать, то кожна з них береться в лапки, а між репліками ставиться тире:

«А в тебе земля ще де є?» – «Ні, нема». – «А хата є?» – «Є» (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (в тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки:

– А в тебе земля ще де є? – «Ні, нема». – А хата є? – «Є».

Примітка. Лапки, що виділяють якесь слово або кілька слів у кінці прямої мови, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тоді, коли між ними стоїть знак оклику або питання:

«Ти дивився кінофільм „Данило – князь галицький“?» – спитав він товариша.

Але: Він сповістив: «Повернувся до Києва на пароплаві «Іван Франко»».

Основні схеми

A: «П?»	«П, – а. – П».	«П, – а, – п».
A: «П!»	«П? – а. – П».	«П, – а, – п?»
A: «П...»	«П! – а. – П».	«П, – а, – п!»
A: «П».	«П, – а. – П...»	«П, – а, – п...»
«П», – а.	«П! – а: – П».	«П! – а: – П!»
«П?» – а.	«П? – а: – П».	«П... – а. – П?»
«П!» – а.	«П, – а: – П».	

Цитата – це дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки.

У цитаті не можна нічого змінювати (навіть розділових знаків). Якщо цитата наводиться не повністю, то пропуски в ній позначаються **трьома крапками**. Якщо там, де робиться пропуск, стояли такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка, тире, то вони пропускаються разом із текстом, а на їх місці ставляться три крапки: *Леонід Первомайський писав: «Я винний в тім, що світ не ліпший... Я винний в тім, що правди слово Ще схоже в ньому на брехню...»* Три крапки в кутових

(ламаних) дужках <...> у цитованому тексті означають пропуск кількох речень, абзацу чи більше.

Цитування буває кількох видів.

Цитата може наводитися у вигляді прямої мови із словами автора. Тоді розділові знаки ставляться так само, як і при прямій мові.

1. *Говорячи про покликання людини на землі, Максим Рильський проголошує: «Яке глибоке щастя – жить, быть гідним імені людини, народу й людськості служить!»*
2. *«Борітеся – поборете, вам Бог помагає!» – закликав Тарас Шевченко.*

Цитата може доповнювати авторське речення, бути його складовою частиною. Тоді до неї ставляться такі самі вимоги, як і до непрямой мови. Цитата береться в лапки і починається з малої букви.

1. *Шевченко оспівував безсмертя Прометееве, його розшматоване серце, що «знову оживає і сміється знову».* (Гончар)
2. *Слово для Лесі Українки – це «гострий, безжалісний меч, той, що зди́ма вражі голови з плеч...»* (Тичина.)

Віршова цитата, якщо вона записана у вигляді строфи, в лапки не береться.

Не можна уявити собі письменника, який не любив би своєї мови, не пишався б нею, не розумів би безмежної могутності мови.

...Возвеличу

Малих отих рабів німих!

Я на сторожі коло їх

Поставлю слово, –

сказав у тяжких, нестерпних умовах царської кріпосницької Росії Шевченко (Рильський)

У цитованому суцільним рядком вірші зберігається велика літера, яка була на початку кожного віршового рядка:

«Що є свобода? Добро в ній яке? Кажуть, неначе воно золотее? Ні ж бо, не золотее: зрівнявши все злото, Проти свободи воно лиш болото» (Сковорода).

Указівку на джерело, яка стоїть безпосередньо після цитати, беремо в дужки і після закритої дужки ставимо крапку. Перед дужками, у яких указане джерело висловлювання, зберігаються знак оклику, знак питання, три крапки та їх поєднання.

«Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» (Панас Мирний). «Мову чудову, глибинне і пружне слово, немов гостру зброю, дав нам народ. Дав цю мову і наказав пильно, свято оберігати її чистоту, збагачувати і відшліфовувати до блиску, до гостроти різючої» (Тичина Павло. З минулого – в майбутнє. – Київ : Дніпро, 1973. С. 303).

Різновидом цитати є **епіграф**. Епіграф у лапки не береться, а назва джерела, звідки взято епіграф, або прізвище автора пишеться без дужок внизу справа під епіграфом.

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 246 – 248]*

ТЕМА 10. ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ. ДУЖКИ І СКІСНА РИСКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

План

1. Історія виникнення знака «дужки».
2. Види дужок в писемній мові.
3. Круглі дужки ().

4. Квадратні дужки [].
5. Кутові дужки < >.
6. Скісна риска, правила вживання.

Дужки зустрічаються у джерелах XVI століття. Раніше їх називали «містками».

Круглі «()» дужки з'явилися в 1556 році у Тартальї (для подкоренного висловлювання) і пізніше у Жирара. Одночасно Бомбелли використовував як початкову дужку куточок у вигляді букви L, а як кінцеву – його ж у перевернутому вигляді (1550); такий запис став прабатьком квадратних дужок. Фігурні дужки запропонував Вієт (1593).

В українській пунктуації застосовують такі дужки:

- круглі, або заокруглені ();
- квадратні [];
- кутові, або ламані дужки < >.

Круглі дужки використовуємо для виділення в тексті **підзаголовків**, пояснення **маловідомих**, зокрема іншомовних, **слів**, **уточнення** попереднього слова (слів), для наведення **другої назви** кого- або чого-небудь, **прикладів** до чого-небудь, **варіантів** (слова та ін.), для подання **прізвища автора** або іншого **джерела** після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.). Зокрема:

1. Підзаголовки, пояснення іншомовних та маловідомих слів тощо: *Мова й час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Вокатив (кличний відмінок) – форма іменника, що означає особу, до якої звертаються.*

2. Вставні слова та вставні речення, подані як засіб додаткової уваги до висловлення: *Завдання вихователя-педагога (а кожен педагог – насамперед вихователь) полягає в тому, щоб*

у свідомості кожного учня не згасав вогник жадоби, знань (Сухомлинський).

Україно моя! (А на серці тривога).

Я не можу про тебе забути ніде (Швець).

3. Ремарки в драматичних творах при прямій мові дійових осіб: *Куниця (хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання). Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки). Ольга (голубить його голову). Ну, годі-бо, заспокойся, бідний... (Кочерга).*

4. Фрази, що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи: *(Оплески). (Сміх). (Рух у залі).*

5. Прізвище автора, що стоїть після цитати, наведеної з його творів: *В Україну ідіть, діти! В нашу Україну, попідтинню, сиротами, а я тут загину (Шевченко).*

6. Знак питання або знак оклику в цитатах для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу: *Нехай багато не розводяться вчорашні «марксистки» про велике значення колективізації (?), яка нібито врятувала (??) Україну від голоду (!?) (З газети).*

Квадратні дужки [] іще називають **клямрами**. Їх уживають у спеціальних випадках (здебільшого в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) – там, де потрібна особлива **точність і однозначність** розуміння.

1. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів [пропуск. – Упор.] ми мусимо це визнати; до Р[іздва] Х[ристового]* (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

2. Квадратні дужки (клямри) використовують, коли потрібне уточнення в цитатах: *Їх [заручників] було близько 100*

осіб. Зокрема, таким чином можна позначити і деякі пропущені частини цитати, за допомогою трикрапки в квадратних дужках.

3. Часто так позначаються *бібліографічні* цитати: наприклад, [77, с. 20-21] значить, що інформація в реченні/абзаці взята з 77-го за номером джерела зі сторінок 20–21. Також у надстроковому вигляді пишуться зноски (наприклад, така є в кінці цього речення).

4. Номери рівнянь, рисунків, таблиць абощо зазвичай позначають в круглих дужках близько правого поля.

5. Для розмежування в реченні *внутрішніх і зовнішніх дужок*, коли можуть застосовувати дужки різної форми – круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

6. Для *вказування на зроблений пропуск у тексті цитати* – за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

Кутові дужки. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки – з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків <...>. *«Це слово, – на думку вченого, – означає тут не те чи те природнонаукове дослідження людини. <...> Воно означає те філософське витлумачення людини, коли суще в цілому інтерпретується й оцінюється від людини і згідно з людиною»* (Гайдеггер).

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях – як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих

значень): складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: у 2018/2019 навчальному році (без відступів до і після скісної риски). Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники і/або, рідше та/або (без відступів до і після скісної риски): порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія? (назва газетної публікації). Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2 Українського правопису) наприклад: купівля / продаж і купівля-продаж, категорія істот / неістот і категорія істот-неістот (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: співвідношення курсу гривня / долар.

3. У графічних скороченнях (див. § 62 Українського правопису) – без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): п/в (поштове відділення), р/р (розрахунковий рахунок), х/к (холодного копчення), п/п (по порядку: № п/п), к/т (кінотеатр), т/к (телеканал), с/г (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: км/год (кілометр на годину), Ф/м (фарад на метр) та ін.

*За матеріалами
Українського правопису [42, с. 243 – 246; 248–249]*

ТЕМА 11. ДРУКАРСЬКІ ЗНАКИ Й СИМВОЛИ

План

1. Основні друкарські знаки.
2. Равлик @
3. Зірочка.
4. Решітка або октоторп.
5. Знак %
6. Амперсанд «&».
7. Тильда «~».

Мова як засіб спілкування має яскраво виражений соціальний характер, де суспільні функції активно впливають на її структуру і багато в чому визначають її розвиток. З огляду на зазначене теоретичний і практичний інтерес викликає комп'ютерна (мережева) комунікація, в якій текст передається за допомогою набору не лише орфографічних і пунктуаційних знаків, а й інших друкарських знаків, що сприяють досягненню комунікативної мети.

Основні друкарські знаки

амперсанд	(&)
равлик	(@)
зірочка	(*)
обернена скісна риска	(\)
маркер списку	(•)
циркумфлекс	(^)
макрон	($\bar{\quad}$)
хрестик	(†, ‡)
символ градуса	(°)
перевернутий знак оклику	(¡)

перевернутий знак питання	(¿)
октоторп	(#)
символ номера	(№)
порядковий індикатор	(^o , ^a)
відсоток	(%)
проміле	(‰)
базисний пункт	(‱)
символ абзацу	(¶)
штрих	(', ", ""')
символ параграфа	(§)
тильда	(~)
підкреслення	(_)
вертикальна риска	(, †)

Нижче наводимо основні друкарські знаки, що наразі використовуються при наборі тексту.

Їх призначення, як правило, не викликає запитань в офіційно-діловому і приватному середовищі. Утім, вважаємо за доцільне зупинитися на деяких із них.

РАВЛИК @

Знак @, яким ми використовуємо при написанні електронної адреси, винайшов творець електронної пошти Рей Томлінсон. Утім, його походження сягає глибини століть.

Назви @ в різних мовах світу

В англійській мові «равлик» називається просто «ет» (офіційна назва українською – "комерційне ет").

Сторінка у Вікіпедії, присвячена символу @, перераховує його назви у більш ніж 50 інших мовах. У багатьох із них – це аналогії із тваринами.

Вірмени називають цей значок «ішнік» – «щенья». У китайській мові вживають назви «сяо лаошу» та «кван еі». Перша вживається на Тайвані і означає «мишеня», друга – на

материковій частині Китаю і означає «А в колі». У Данії @ – хобот слона «снабел-а». В угорців – «кукак» («хробак» або «личинка»).

В азбуці Морзе @ має особливий сигнал, який передається комбінацією крапок і тире (·---·), що відповідає літерам «А» і «С» як одному символу.

Історія знака @

Про історію равлика в електронній пошті згадується у книзі «Нетимологія», або в блозі Кіт Г'юстон «Сумнівні символи».

У 1971 року 29-річний комп'ютерний інженер Рей Томлінсон винайшов всесвітню емблему, коли зупинив свій вибір на доволі незрозумілому значку @, який мав стати центральним символом його новаторської системи надсилання електронних повідомлень. Його вибір виявився вдалим. З одного боку, значок майже не використовували в комп'ютерному програмуванні, а з іншого – він інтуїтивно читався як надсилання листа адресату «на» (англ. at) певному домені. (Електронна пошта вже існувала до винаходу Рея Томлінсона, але тільки як засіб зв'язку між різними користувачами в одній комп'ютерній системі).

Значок @ існував в англійській мові і раніше. Його використовували в бухгалтерських звітах зі значенням «ціна товару». Наприклад, фразу «купівля 20 буханок хліба по 10 центів кожна» зазвичай передавали як «20 буханок @ 10 ¢». Символ @ став застосовуватися як заміна прийменника at (5 apples at 1 dollar). А коли з'явилися друкарські машинки, цей символ закріпився на їхній клавіатурі, а згодом і на клавіатурі комп'ютера.

Більш детальну інформацію про знак @ можна прочитати на сторінці: Цікава інформатика для дітей:

<https://sites.google.com/site/cikavainformatikadladitej/den-4-istoria-znaka>.

ЗНАК *(ЗІРОЧКА)

Зірочка *, або астерікс – найдавніший символ, один з найпопулярніших символів таблиці Юнікоду, який використовується в різних цілях. Він найбільш затребуваний при оформленні текстів, логотипів, емблем. Красиві символи зірочки прикрасять будь-яке повідомлення, текст на сайті.

Зірочка (від давньо латинського *asteriscus*) використовувалася ще 2 тис. років тому Аристархом Самофракійським, який займався поезією і відзначав рядки з повторами за допомогою зірки.

Сьогодні зірочку часто використовують як знак для виправлення помилок, але символічне значення зірки набагато глибше.

Символ Зірка з давніх часів асоціюється з зірками на небі. Вважалося, що зірки впливають на людей і на їхнє життя, оскільки кожна людина народжується під зіркою, а після смерті зірка згасає.

Також зірочка символ використовується в математиці, як позначення знака множення. Є ще поняття Зірки Давида, вона зображена на ізраїльському прапорі і є основним знаком євреїв. Цей символ може прикрасити багато текстових елементів і назв, залежно від кількості кутів зірки, вона може мати абсолютно різне значення.

П'ятикутна зірка символ (пентаграма) – символ, який використовувався ще в найдавнішій державі Шумер. У Вавилоні саме ця зірка була символом захисту від крадіжок і псування майна, в Стародавній Греції символізувала гармонію неба і землі, а піфагорійці вважали пентаграму математичною досконалістю. В Християнстві пентаграма – нагадування про 5 ран Христа, які він отримав при розп'ятті, також вона

раніше використовувалася при оформленні храмів, наприклад, Вифлеємський собор Різдва Христового.

У сфері астрономії пентаграма позначає траєкторію планети Венери. П'ятикутна зірка змінює своє значення залежно від культури, країни й епохи. Сьогодні пентаграма офіційно використовується на прапорі держави Ізраїлю.

П'ятикутна зірка часто використовується в архітектурному оформленні, в логотипах і назвах брендів, на емблемах. Це символ захисту, безпеки, містичних сил і гармонії в усьому.

Пентаграма на емблемі Єрусалиму (300-150 рр. до н. е.):

Восьмикутну зірку називають октаграма і хрестостріл. Восьмикутна зірка часто використовується в мистецтві. В ісламській культурі вважається символом раю. У кримінальному світі октаграма вважається знаком «злочинців в законі» (Зірка вітрів). Раніше її використовували моряки і пірати, як символ удачі в морській подорожі. В православ'ї восьмикутну зірку можна зустріти в зображенні ікон Божої Матері. Знак символізує провідну зірку, за якою йшли волхви, щоб поклонитися Ісусу, який народився.

Чотирикутна хрестоподібна зірка часто позначає попередження. У Месопотамії цей символ використовувався для бога Сонця Шамаша. Сьогодні цей символ позначає світло в темряві ночі. Його часто використовують для позначення удачі в кар'єрному зростанні, перемогу в спортивних змаганнях.

Чотирикутну зірку можна зустріти на орденах відомчої служби.

Зірка Давида (шестикутна зірка) складається з 2 трикутників, які накладені один на одного. Знак використовується у багатьох народів світу під назвами *Соломонова печатка, гексаграмма, магендовид*. Ізраїльтяни почали використовувати його для своєї культури на початку 18 ст. і сьогодні гексаграмма відома, як основний символ народу Ізраїлю, в основному використовується на оберегах і амулетах. Шестипроменевій зірці приписують релігійне і містичне значення.

9-кутна зірка – символ Бахаї або ще її називають символом персня. Число 9 є священним для релігії бахаї, де суть головних навчань полягає в єдності Бога, релігій і людства.

Також 9-кутна зірка є символом інглінгів-старовірів, позначає вогонь божественного творіння. Число 9 вважається досконалим, базовий символ всього суцього. Дев'ятикутна зірка – гармонія, трикутник тріади і потроєння трійки. Тому її ще вважають символом 3 світів.

Емоджі зірочок на різних пристроях

Пам'ятайте, що символи юнікода, які ви використовуєте, можуть відображатися по різному, залежно від пристрою, на якому відображається символ.

У таблиці Юнікода є різні варіанти зірок, і їх використовують з різною метою. Найчастіше зірочку-символ з юнікода вставляють в нікнейми, коментарі або в статуси в соціальних мережах. У деяких випадках зірки використовують для позначення різних явищ або предметів.

Приклади зірочок для ніку

	CSS-КОД	ЮНІКОД	HTML-КОД	ОПИС
--	---------	--------	----------	------

★	\2605	U+2605	★	Чорна зірка
☆	\2606	U+2606	☆	Незафарбована білі зірка
⊛	\272A	U+272A	✪	Зірка в колі
✳	\2735	U+2735	✵	Восьмиконечна зірка
★	\1F320	U+1F320	🌠	Падаюча зірка
*	\2763	\066D	٭	Арабська п'ятиконечна зірка
★	\272D	U+272D	✭	Обведена зірка
☆	\2730	U+2730	✰	Зірочка з тінню
★	\1F31F	U+1F31F	🌟	Зірка Емоджі, що світиться
☆	\2721	U+2721	✡	Зірка Давида Емодзі
□	\269D	U+269D	⚝	Обведена контурами зірка
□	\26B9	U+26B9	⚹	Зірочка-секстиле
❄	\2749	U+2749	❉	Зірочка-сніжинка
*	\2736	U+2736	✶	Шестикінецьна чорна зірочка
*	\274B	U+274B	❋	Восьмикінецьна каплевидна зірка
✳	\273A	U+273A	✺	Шістнадцятикінецьна зірочка
✳	\2739	U+2739	✹	Дванадцятикінецьна зафарбована зірочка
*	\2738	U+2738	✸	Восьмикінецьна чорна зірка
*	\2735	U+2735	✵	Восьмикінецьна зірочка, що крутиться
*	\2734	U+2734	✴	Зірочка Емоджі
*	\2733	U+2733	✳	Зелена зірка Емоджі

*	\2732	U+2732	✲	Зірка з рисочок
*	\2731	U+2731	✱	Жирна зірочка
◇	\2727	U+2727	✧	Чотирьохкінечна незафарбована зірочка
◆	\2726	U+2726	✦	Чотирьохкінечна зафарбована зірочка
⊙	\235F	U+235F	⍟	APL зірка в колі
⊛	\229B	U+229B	⊛	Зірочка в колі
⚡	\1F52F	U+1F52F	🔯	Шестикінечна зірка з крапкою по центру
*	\FE61	U+FE61	﹡	Маленька зірочка
*	\2743	U+2743	❃	Жирна зірочка, що крутиться
⊗	\2742	U+2742	❂	Восьмикінечна зірка в колі
⌘	\2363	U+2363	⍣	APL функціональний символ зірка діарезисом
≐	\225B	U+225B	≛	Зірка і знак дорівнює
☆	\272B	U+272B	✫	Зафарбована зірка з колом всередині

РЕШТКА АБО ОКТОТОРП

Окторторп (від лат. *Octo* – «вісім» та сер.-англ. *thorp* – «сільце»). Серед інших назв: «ґрати», «ґратка», «геш»/«хеш», «дієз», «шарп», «знак номера».

У США символ # традиційно називають «знаком фунта» (англ. *round sign*). Знак походить зі середньовічної картографічної традиції, де так позначалася ферма, оточена вісьмома полями (звідси й назва).

У типографіці знак гратки виник наприкінці XIX ст. У біржовій практиці США виникає з появою телеграфу, коли було потрібно досить швидко записувати крейдою на дошці номери котувань. Потім з'являється у букмекерських конторах. До середини 60-их використання знака було характерним для газетно-рекламної справи. У літературних виданнях вживається рідко і прийнятий скоріше в технічних текстах.

Наразі цей знак штатно присутній на комп'ютерній клавіатурі і активно використовується:

- В UNIX-середовищі у запрошенні командного рядка символ # вказує на права суперкористувача (root).
- У конфігураційних файлах більшості unіx-програм, багатьох мов програмування (Perl, Python), частині конфігураційних файлів Windows символ # – як коментар.
- У HTML-файлах, у посиланнях символ # вказує на назву мітки всередині файла.
- У шаблонах — часто як символна назва «цифра за порядком».
- У мовах C, C++ – як вказівка на директиви препроцесора.
- У сімействі функцій printf – всередині керуючої послідовності використовується для вказівки на альтернативну форму виведення значення.

ЗНАК %

Символ відсотка еволюціонував зі скорочення *pc* – від італійського *per cento* (від ста). До 1425 року для позначення відсотка не використовувалися спеціальні символи. Вживали італійський термін *per cento* (на сотню), у тому числі, у скороченій формі: «per 100», «p 100», «p cento». У XV столітті абрєвіатуру стали записувати як «рс» з невеликим колом в кінці,

що позначає кінцеву букву (в італійській на неї закінчувалися числівники, наприклад *primo*, *secondo* тощо). Перші вживання виявлені у доповненнях до тексту 1425 року, ймовірно зроблених близько 1435 року.

У тексті знак відсотка використовують тільки при числах в цифровій формі, від яких при наборі вимагає відокремлювати нерозривним пробілом («*дохід 67 %*»). Це правило набору введено в дію в 1982 році нормативним документом ГОСТ 8.417-81 (згодом заміненим на ГОСТ 8.417-2002); раніше нормою було не відокремлювати знак відсотка пробілом від попередньої цифри.

Виняток: знак відсотка використовують без пробілу для скороченого запису складних слів, утворених за допомогою числівника і прикметника «відсотковий». Наприклад:

- *20%-ва сметана* (означає «двадцятивідсоткова сметана»)
- *10%-й розчин* тощо.

Наразі активно вживаються обидва варіанти.

Використання в інформатиці

- Був доданий в 6-бітне кодування комітетом X3.2 в 1961 році.
- У Бейсіку знак відсотка, поставлений відразу після імені змінної, означає тип даних «ціле».
- У мові Сі, а також в інших мовах його синтаксичного сімейства (В, С ++, D, Java та ін.), знак відсотка позначає операцію обчислення залишку від цілочисельного ділення, наприклад $8 \% 3 = 2$.
- У багатьох програмах знаками відсотка відображають ключові слова, наприклад %title%, %site%.
- У Perl знак відсотка, що передує імені змінної, означає тип даних «хеш».
- У командах DOS та пакетних файлах використовується як перший символ оголошення постанововчої змінної для

команди FOR; для пакетних файлів потрібно вказувати подвійний знак відсотка – %%.

- В операційній системі Microsoft Windows для доступу до змінних оточення, а також локальним (сесійним) змінним командного інтерпретатора cmd.exe.
- В URI для недрукованих символів і символів, що не входять в ASCII використовується «відсоткове кодування»: за знаком відсотка вказується шістнадцяткове значення байта (семібітної послідовності у разі символів ASCII), що зберігає символ, наприклад %5d. Інше використання символу заборонено.
- У калькуляторах є кнопка із зображенням відсотка. Залежно від фірми-виробника найпростіші калькулятори обчислюють: відсоток від числа; відсоткове відношення одного числа від іншого; відсоткову надбавку (mark-up); відсоткова зміна.

АМПЕРСАНД «&»

Амперсанд є графічним скороченням латинського сполучника *et – i/ma*. Його авторство приписують Марку Тулію Тірону, відданому рабу та секретареві Цицерона. З другої половини VIII ст. амперсанд активно використовується переписувачами, а з середини XV ст. – типографами.

У символа кілька різних значень, що буде змінюватися залежно від того, в якій галузі він застосовується.

На листі. Символ амперсанда на листі використовується дуже часто. Він позначає сполучник «і» (або англійська and). Знак & можна побачити в назвах компаній і різноманітних марок. Найчастіше символ або читається як «енд», або пропускається взагалі. Наприклад, назву компанії M&m's.

У комп'ютерах

Амперсанд – це знак, який зустрічається не тільки на листі, але і в різних комп’ютерних програмах і програмах. Він має безліч призначень.

Ось приклади, які допоможуть зрозуміти, для чого служить &:

1. У Excel відповідний символ застосовується як об’єднання текстових рядків.
2. В html символ & служить для позначення спеціальних знаків. Наприклад, можна вставити в текст з html код ©. Якщо обробити його, на екрані з’явиться знак “авторське право”.
3. У пошукових системах & допомагає шукати інформацію з використанням розширених фільтрів та як позначення логічного «і».
4. У мовах програмування & використовують для позначення декількох операторів:
 - отримання адреси змінної, унарний оператор «&» повинен передувати ідентифікатору (імені) змінної;
 - побітове логічне І між двома цілочисловими операндами;
 - оператор «&&» також означає логічне І, але між двома булевими операндами тощо.

Друк на клавіатурі

Перший спосіб друку амперсанда. Необхідно перемкнути розкладку клавіатури на англійську мову. Натиснути Shift. Утримуючи відповідну кнопку, натиснути на цифровому ряді над основним алфавітом на кнопку 7. Відпустити клавіші. Після виконаних дій в текстовому редакторі з’явиться символ амперсанда. Аналогічним чином відбувається друк знака на екранній клавіатурі.

ТИЛЬДА «~»

У більшості мов тильда відповідає знаку, що утворився з букв *n* і *m*, які в середньовічному скоропису часто писалися над рядком (над попередньою літерою) і в накресленні перетворилися на хвилясту лінію. Такого походження, зокрема, тильда в буквах:

- ñ – в іспанській мові вживається для позначення м'якого звуку, близького до «нь»;
- ð – в естонській мові позначає звук, який є проміжним між [и] і [о].
- ã і õ – у португальській мові позначають носову вимову голосних;

У деяких системах фонетичної транскрипції тильда над голосним є показником носової вимови. У грецькій мові вона є шрифтовим варіантом круглої шапочки над буквою. У польському рукописному шрифті мала літера *l* з тильдою над нею позначає букву *ł*, яка б означала твердий звук [л].

У *геометрії* використовують тильду, як подібність двох трикутників.

Як *унарний оператор* тильда перед однією величиною може означати «приблизно», «близько» «біля». Наприклад: діаметр стрижня становить ~ 8 см.

Як *діакритичний знак* використовується також вертикальна тильда та підрядкова тильда.

У *словниках* тильда замінює у словосполученнях заголовне слово або незмінну його частину.

ЗНАК №

Для позначення порядкового номера предмета (за умови обов'язкового зазначення числового значення) вживається символ №. У тексті він застосовується тільки з пригледим до нього числом, від якого при наборі відділяється

пробілом. Якщо використовуються здвоєні знаки, символ номера не подвоюється (наприклад, № 4–9).

В англійській типографії номер позначається символами N^o (тобто латинським «N») та символом градусу), No. (також можна і без крапки) або # (октоторпом — у літературних виданнях вживається рідко і прийнятий швидше в технічних текстах). У німецькій типографії номер позначається літерами Nr. У французькій типографії в ХІХ столітті позначався як № (і був у такому вигляді запозичений в Україні); зараз прийнято позначення N^o, n^o (N^{os} і n^{os} для множини) або No.

В Україні часто до символу № додають скорочення «з/п» («за порядком») для позначення номера позиції в перерахуванні (наприклад, № з/п).

За матеріалами джерел № 23, 27 списку основної літератури; Вікіпедії

ТЕМА 12.

ГРАФІЧНІ ЗНАКИ ПЕРЕДАВАННЯ ЕМОЦІЙ

План

1. *Загальна характеристика спілкування в мережі Інтернет.*
2. *Графічні засоби передавання емоцій у процесі комп'ютерного спілкування.*
 - 2.1. *Класичні смайли та їх значення.*
 - 2.2. *Емодзі.*

Спілкування прийнято розглядати як взаємодію, змістом якої є взаємне пізнання й обмін інформацією за допомогою різноманітних засобів комунікації з метою встановлення стосунків, сприятливих для процесу спільної діяльності.

Комп'ютерна комунікація має характеристики, властиві й іншим видам комунікації. Виділяють [22] такі ознаки:

- з погляду масштабності – комп'ютерне спілкування має в собі риси масової (спілкування з усім світом), міжособистісної (спілкування між користувачем і комп'ютером) і групової комунікації;
- з огляду на часовий чинник – тривалість комунікативного процесу – комп'ютерне спілкування може бути як стислим (одержання електронної пошти), так і тривалим у часі (участь у конференціях);
- за формою комп'ютерна комунікація поділяється на усну (безпосереднє спілкування чи за наявності голосового модема) і письмову (текстова і графічна, тобто передача малюнків, схем і т.д., але не букв – див. пункт 2.3).

Відповідно до каналу передавання і сприйняття інформації комп'ютерна комунікація ділиться на актуальну (спілкування з реальними людьми) й віртуальну (спілкування з уявними співрозмовниками).

Під час аналізу ситуації й учасників комп'ютерного спілкування можна виявити складну комбінацію дискурсів: передача особистих повідомлень від одного користувача іншому електронною поштою (побутове спілкування), офіційний обмін і запит інформації з електронної пошти (діловий дискурс), обговорення наукових питань у групах новин і конференціях (науковий дискурс), обговорення питань викладання й освіти в конференціях (педагогічний дискурс), реклама, що з'являється на електронних дошках оголошень (рекламний дискурс), обговорення політичних питань (політичний дискурс).

Специфічний етикет комп'ютерного спілкування часто формулюється у вигляді правил, знання яких допомагає уникнути багатьох неприємностей під час спілкування в інтернетному середовищі, наприклад: вимога не відхилятися від

теми; використання смайликів для пом'якшення категоричності тверджень; форматні обмеження, пов'язані з довжиною листа; певні заборони на деякі види листів (chain-letters); створення листів неприємного змісту, що одержали в комп'ютерному спілкуванні назву «флейм» (англ. flame – «спалах»); вимогу пройти попередню підготовку перед участю в комп'ютерних конференціях.

Писемне мовлення не здатне передати весь спектр емоцій. Наразі цю прогалину досить успішно заповнюють так звані **emoticons**, чи **смайлики** – явище, що не зустрічається більше ніде, крім комп'ютерного середовища.

Смайл, смайлик (від англ. *smiley* – «мордочка, пичка», або *smile* – «усмішка»), також **емотикон, емограма** (англ. *emoticon*) – схематичне зображення людського обличчя, що використовується для передавання емоцій. Елемент масової культури, що виник в міру поширення мережі Інтернет серед широких верств населення. Може складатися з різноманітних символів, як то букв алфавіту, знаків пунктуації та різних службових символів. Особливе розповсюдження смайли набули з поширенням інтернету (чати, форуми, ICQ тощо) та мобільних телефонів (короткі повідомлення, SMS), де широко використовуються користувачами дз метою обміну повідомленнями.

Історія походження смайлів

Одна з перших спроб використання типографічних конструкцій для вираження емоцій була зроблена ще у 1881 році редакцією американського гумористичного журналу «Puck». У 1953 році смайлики з'являються на шпальтах газети «Нью-Йорк Гералд Трибюн» (англ. «*New York Herald Tribune*»), де їх використали у рекламі художнього фільму «Lili». Масштабна експансія смайликів у друкованому тексті почалася з

виникненням Інтернету. За короткий проміжок часу інтернет-спільнота успішно адаптувала певні символи через їхню простоту та легкість написання, адже їх можна зобразити типографічними знаками, що розміщені на клавіатурі. Смайлики увійшли до графічно-стилістичного атрибуту нетикету.

Перший емотікон – двокрапка, яка супроводжується дефісом і круглою дужкою, був відісланий 19 вересня 1982 року професором психології Університету Карнегі-Меллон Скоттом Фалманом у повідомленні на онлайн-форумі під час обговорення теми про обмеження онлайн-гумору.

Ще в 1972 році користувачі системи PLATO могли використовувати спеціальні символи для позначення емоцій у вигляді маленьких квадратних облич.

Одні й ті ж емоції іноді записуються різними смайликами, деякі смайли функціують лише у вузькому колі людей. Але є смайли, які поширені повсюдно і мають усталений запис. Часто вони уже вбудовані в інтернет-програми та мобільні телефони, і при виведенні на екран текстові смайли автоматично замінюються на відповідні графічні зображення.

1. *Первинні смайлики:*

:-) основна усмішка, – використовується для вираження сарказму або оцінки жартівливого твердження;

;-) усмішка з підморгуванням; заграє і/або саркастична посмішка, швидше означає "Не бийте мене за те, що я тільки що сказав";

:-(сумна посмішка. Вам не сподобалося останнє твердження або ви засмучені будь-чим;

:I незалежна посмішка – краще, ніж сумна, але не така гарна, як щаслива посмішка;

:> погрозлива, різка, східна посмішка – гірша, ніж:-);

>:-> по-справжньому грізний коментар;

>;-> грізна фізіономія, що підморгує.

2. **Вторинні смайлики:**

:-[вампір;

:-E вампір із зубом, що стирчить;

:-F вампір із зубом, що стирчить, і одним зламаним;

:-7 огидне/перекручене твердження;

:-* з'їв щось кисле;

:-@ кричить;

:-# у наручниках;

:-& зав'язаний язик;

:-Q палить;

:-? палить люльку;

:-D голосно сміятися;

:-X запечатані губи;

:-C зовсім погано...;

:-/ скептично;

:-o Ах-ох!;

:-9 облизуватися;

:-0 не кричіть! (Мовчання в години сну) Також "оратор";

:-! нормально;

:-\$ рот закритий на замок;

:-% банкір;

:-q намагатися доторкнутися до носа язиком;

:-a те саме з іншого боку;

:-e розчарований;

:-t відрізаний;

:-і напівпосмішка;

:-] дурень;

:-[дурень, що не посміхається;

:-} потріскані губи, або борода;

:-{ індиферентна посмішка з вусами;

:j ліва посмішка;
:d ліва посмішка, що піддражнює читача;
:k бийте мене;
:\ нерішуче;
:| ?;
:< цілком безрадісний;
:x губи запечатані (не можу говорити);
:c погано;
:v голова, що говорить;
:b ??? язык.

3. Зі зміненням носом:

:*) п'яний;
:^) ніс зламаний;
:v) ніс зламаний в іншому напрямку;
:<) ніс зсунувся з обличчя;
:=) два носи;
:o) клоун;
:u) кумедний ніс (лівий);
:n) кумедний ніс (правий).

4. Зі зміненнями очима:

% %-) уставившись в екран 15 годин підряд;
8-) надягти темні окуляри;
B-) надягти рогові окуляри;
O-) мегатонна, циклоп або у підводній масці;
.-) одноокий;
,-) підморгує одноокий;
g-) пенсне.

5. Зі зміненнями кількома символами:

|I спить;
|^o хропе;
|-O позіхає;
:,(без носа, а кричить;

% %-б мозок вмер (?);

8-| невідомість.

Емої (емодзі, емо́джи, від яп. 絵 – картинка і 文字 – знак, символ; яп. вимова [emodzi]) – особлива мова ідеограм і смайлів, які широко використовують в електронних повідомленнях та на сторінках сайтів.

Перші смайли у наближеному до сучасного вигляді створив японець Снігетака Куріта. Він черпав натхнення із символів, які використовують у прогнозах погоди, китайських ієрогліфів та вуличних знаків. Вигадав близько 180 смайликів на основі людських емоцій, почуттів та предметів, які оточували його щодня. Їх первісним завданням було спрощення обміну електронними повідомленнями. Символи емодзі відрізняли I-MODE від інших технологій, які адаптують інтернет-інформацію та інтернет-послуги для мобільних пристроїв. З часом три найбільші японські оператори зв'язку ввели до своїх варіантів клавіатури мову емодзі.

У 2015 році Оксфордський словник англійської мови, вперше назвав словом року «емої» – значок, який офіційно називається «обличчя зі сльозами радості».

Популярними емодзі стали з 2011 року, коли компанія Apple включила їх у розкладку iPhone. Згодом вони поширилися на Android та інші операційні системи. У 2017 році Apple представила нові анімовані смайли, які повторюють міміку власника, за допомогою сканера обличчя. Телефон записує жести та звуки власника, а потім накладає на популярні смайли.

Смайли як графічні символи, не є новітнім видом пунктуації, а належать до самостійних семантичних одиниць. Вони не пов'язані безпосередньо з лексичними одиницями мови, якою ми “думаємо”. Смайли – це невербальний код, який адаптовано в письмову комунікацію [19].

Смайли складають досить потужну допоміжну систему для писемних мов, які базуються на алфавіті. Мові смайлів можна дати таку дефініцію:

1. Принцип “впізнаваності”, тобто візуальна подібність смайлика з мімічним виразом емоції, яку він кодує.
2. Одноманітність структури смайлів (порядок і склад елементів).
3. Принцип спільного використання.
4. Утворення порівняльного ступеня (чим сильніша емоція, тим більше в смайла графічних знаків) [19].

Смайли є прикладом візуального тексту в умовах тотальної комунікації чи можливостей повної трансформації форм і змісту самої комунікації.

*За матеріалами джерел № 19; 20; 22
з основного списку літератури*

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДО НИХ

Практичне заняття № 1 **ВЖИВАННЯ АПОСТРОФА У СЛОВАХ УКРАЇНСЬКОГО ТА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ**

Контрольні запитання

1. Що таке апостроф?
2. Для чого вживається апостроф в українському письмі?
3. В якому місці в словах може вживатися апостроф? Чому його не може бути на початку слова чи в кінці?
4. На межі яких частин слова вживається апостроф?
5. Наведіть винятки із правил вживання апострофа в українській мові.

Вправи та завдання

1. Замість крапок поставте, де потрібно, апостроф.

Згрупуйте слова згідно із правилами його вживання.

В...ячеслав, полум...яніти, Св...ятослав, Лук...яненко,
б...язевий, В...язка, В...язьма, чер...вяк, дзв...якнути, зв...язувати,
цв...ях, св...ято, б...юро, хлоп...я, бар...єр, Вороб...йов, Р...єпін,
бур...ян, бур...як, сер...йозний, взаємозв...язаний, узгір...я,
пам...ять, Примор...я, кур...єр, моркв...яний, м...ясний,
Амудар...я, різдв...яний, горохв...яний, між...ярусний,
присв...ята, бур...ячиння, Солов...йов, безвітр...яний,
роз...ораний, слов...яни, львів...янин, Валер...ян,
перед...осінній, сер...йозний, міжгір...я, кав...ярня,
мавп...ячий, пор...ядок, об...їжджати, об...ємний, довір...я,
черв...як, забур...янений, вітр...як, валер...янка, зв...ялити,
сім...янин, зат...ямити, повітр...я, запам...ятати, Дерев...янка,

торф...яний, медв...яний, В...ячеслав, дріб...язковий, рутв...яний, потъм...яніти, різьб...ярство, без...ядерний, зав...язка, підрум...янений, зм...якшити, надв...язати, львів...яни, поголів...я, роз...ятрений, трьох...етапний, звір...ячий, трьох...ярусний, арф...яр, возз...єднання, в...йокнути, необ...їжджений, дит...ясла, Робесп..єр.

2. *Поставте, де потрібно, м'який знак чи апостроф у словах інішомовного походження. Слова випишіть у три колонки: у першу – з м'яким знаком, у другу – з апострофом, у третю – без м'якого знака і апострофа.*

Рив...єра, В...єтнам, Пхен...ян, Х...юстон, Мол...єр, П...ємонт, Ф...єзоле, Мін...юст, Монтеск...є, Лавуаз...є, Руж...є, Н...юфаундленд, Лур...є, бар...єр, м...юзик-хол, вал...юта, авен...ю, автопавіл...йон, з...економити, камарил...я, прем...єра, батал...йон, бл...юз, бутон...єрка, б...юро, ін...єкція, вар...єте, вол...єра, дез...інформація, дос...є, комп...ютер, дубл...яж, інтерв...ю, кон...юнктура, п...юпітр, транс...європейський, ад...ютант, б...єф, ар...єргард, ател...є, бл...юмінг, б...язь, н...юанс, ф...юзеляж, верф...ю, кон...юктивіт, порт...є, шев...йот, кур...йоз, к...юрі, ад...ю, модел...єр, монпанс...є, д...юшес, ж...юрі, конференс...є, ал...янс, кс...ондз, л...юкс, л...ютня, барел...єф, прес-пап...є, мад...яр, мезал...янс, грав...юра, інтер...єр, деб...ют, кон...як, п...єдестал, порт...єра, кур...єр, рант...є, б...юджет, к...ювет, ком...юніке, к...юре, б...юлетень.

3. *Утворіть прикметники за допомогою суфіксів -ян-, -яч-. Поясніть їх правопис.*

Торф, морква, тьма, різьба, дерево, рута, камінь, мед, дух, мавпа, корова, жаба, риба, олово, Різдва, кров, камінь.

4. Від поданих слів утворіть дієслова 2-ї особи однини теперішнього часу. Складіть з ними речення. З'ясуйте правила уживання апострофа.
Пити, жити, вити, бити, мити.
5. Від поданих слів утворіть дієслова із префіксами об-, від-, роз-, під-, з-. поясніть правила написання.
Їхати, їсти, єднати, юрба, ятрити.
6. З'ясуйте, чому по-різному (з апострофом і без нього) пишуться слова у поданих парах.
Відв'язати і відсвяткувати, духмяний і п'ятисотий, буряк і бур'ян, порядок і подвір'я, сузір'я і серйозний, тьмяний і м'ятний, святковий і зв'язковий.
7. Доберіть текст диктанту (150 – 170 слів) для роботи над орфограмою «Апостроф». Запишіть його. Поясніть правила написання слів з цим знаком.

Практичне заняття № 2 **ДЕФІС В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Контрольні запитання

1. Що таке дефіс? Як відрізнити дефіс і тире?
2. Які правила, спільні для різних частин мови, що визначають написання слів через дефіс?
3. Як утворюються складні слова, що пишуться через дефіс?
4. Наведіть приклади винятків із правил написання слів через дефіс.

Вправи та завдання

1. *Прочитайте текст. Обґрунтуйте правопис слів через дефіс.*

У Біблії сказано, що любити ближнього потрібно, як самого себе. Ти не зможеш по-справжньому любити інших, ставитися до всіх по-людськи, якщо відчуваєш зневагу до самого себе. Що означає – поважати себе? Передусім потрібно турбуватися про своє здоров'я, по-належному стежити за гігієною тіла, не одягатися абияк, не лише в школі, а й будь-коли знаходити час для навчання і духовного збагачення, дбати про порядок у своєму помешканні, на робочому місці. Недотримання цих правил – вияв зневаги не лише до себе, а й до інших людей, з якими спілкуєшся у школі, на вулиці, будь-де. А байдужість стосовно себе чи інших людей, з якими ти спілкуєшся віч-на-віч, – крайня форма неповаги й ознака деградації особистості (За В. Андрощуком).

2. *Перепишіть, знімаючи ризики. Поясніть правопис слів.*

1. Над сонним містом легко/крилим роєм літають красні мрії, давні сни (Леся Українка). 2. Цілу ніч сміється дощ, і асфальт став темно/сірий (Ю. Мельник). 3. Мій улюблений колір — жовто/гарячий, він безстрашний і безжурний (О. Сандига). 4. Ми по/новому розумієм світ, по/іншому і любим, і страждаєм (А. Малишко). 5. Дзень/дзелень... дзень/дзелень! Сильний різкий дзвінок вдарив у передпокої (М. Коцюбинський). 6. Пливе човен, води повен та все хлюп/хлюп/хлюп (Укр. Нар. Пісня). 7. Цінь/ Цінь/ Цінь – застукали дзьобиками в прозорі скляні віконечка синички (Б. Комар). 8. З/під того величезного каменя десь узялася вода та й витікала чистою полозою та холодною течією (Б. Грінченко).

3. *Запишіть частки з поданими словами разом, окремо або через дефіс.*

Ані/трохи, давай/но, казна/який, чим/далі, де/небудь, ато/ж, що/дня, дарма/що, ні/трохи, де/котрий, отакий/то, екс/чемпіон, немовби/то, як/найшвидше, тим/то, так/от, чим/швидше, ані/хто, якби/то, казна/який, ні/про/що, ото/ж, мов/би, слухай/но, казна/з/ким, не/доук, аби/що, екс/президент, хіба/що, що/разу, ані/скільки.

4. *Поставте, де потрібно, дефіс.*

Давним...давно, з...давніх...давен, з...діда...прадіда, кінець...кінцем, повік...віки, честь...чесстю, більш...менш, зроду...віку, видимо...невидимо, чин..чином, одним...одна, сила...силенна, тишком...нишком, хліб...сіль, не...сьогодні...завтра, день..другий, сама...самотою, година...дві, гей...гей, батько...мати.

5. *Виберіть складні іменники, які пишуться через дефіс.*

- 1) Гори/цвіт, перекоти/поле, пройди/світ, зірви/голова;
- 2) пів/аркуша, пів/карбованця, пів/місяця, пів/відра;
- 3) прем'єр/міністр, член/кореспондент, дизель/мотор, жар/птиця;
- 4) сто/річчя, шести/денка, дванадцяти/тонка, сто/п'ятдесяти/річчя.

6. *Які неозначені займенники пишуться через дефіс?*

- 1) Аби/хто, де/хто, де/що, ні/хто, аби/що;
- 2) хто/небудь, скільки/небудь, казна/який, казна/що;
- 3) де/який, аби/кому, ні/що, ні/який;
- 4) аби/що, де/хто, хто/сь, що/сь.

7. *Запишіть речення. Проставте, де потрібно, дефіс.*

Ще день два – протряхне земля, затужавіють межі – і настане час рушати на поле, розпушувати ріллю, благословляти землю дрібним зерном (С.Скляренко). 3. Ніхто свого щастя долі не вгадає (М. Стельмах). 4 На високих жовто гарячих шпилястих тополях скрилося осіннє сонце (Я. Баш). 5. Художниця осінь розфарбувала боржавські схили та їхні відроги у яскраво багрянний колір (І. Меліка). 6. Приємно зігрітись в обіймах батька матері, і просто посидіти в тиші, вдивляючись у їхні мудрі й добрі очі, потримати у своїх долонях їхні натружені руки, подихати разом з ними рідним, насиченим батьківською любов'ю повітрям, смак якого відчуваєш тільки ти...(О. Ходацька). 7. Морозно рожеві озера світанку розіллялися над обрієм (Є. Гуцало). 8. Скинув жовтень мідні обладунки, перепрів у стосах падолист, за плечима осені чаклунки золотиться промінь, наче спис (Н. Данилюк). 9. В кучері річки напало прілого листу, хвильки грайливі розхлюпали світлу печаль, клен молодий у чуприну яскраво огнисту вплив, наче бантик, серпанку тендітну вуаль (Н. Данилюк). 10. Струмки води прудкі і прохолодні течуть крізь пальці, ніби водограй, я буду довго слухать стоголося дощинок крапельок, співай, дощу, співай! (О. Соколовська).

Практичне заняття № 3 **ПУНКТУАЦІЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В КІНЦІ** **РЕЧЕННЯ**

Контрольні запитання

1. Що таке пунктуація?
2. Які є типи розділових знаків і які їх основні функції?
3. Які розділові знаки ставляться в кінці речення?

4. Від чого залежить вибір розділового знака в кінці речення?
5. Що таке авторський розділовий знак? Чому він може не збігатися з правилами пунктуації?
6. Назвіть основні правила вживання крапки, знака оклику, знака питання, трьох крапок в кінці речення.

Вправи та завдання

1. Прочитайте. Поясніть уживання розділових знаків у кінці речення.

Бабуню! Ти говорила, що Господь кожному долю пише. Але ж не кожна людина добра? Чому Господь не робить усіх добрими, чесними й розумними? Який би тоді світ був гарний! (Г. Марчук).

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік... (В. Симоненко)
Як тебе не любити,
Києве мій! (Д. Луценко)

2. Прочитайте текст. Розставте розділові знаки в кінці речень. Обґрунтуйте свій вибір.

- Бачиш, Івасю, оті перші дуби дідусь посадив, коли народився твій батько, а потім щороку саджав нові Восени збирав жолуді, а навесні – саджав Щось приймалося, а щось ні А потім уже з татком твоїм сюди приходив А ці вже твій татко посадив Який гай піднявся за скільки років Люди по гриби ходять Скільки разів чула: «Де збирали В Івановому лісі»
- Бабуню, а я можу посадити свої дубочки весною
- Ну, певно, що можна У жовтні приїдемо, назбираємо жолудів, а навесні посадиш

- Увечері вже бабуся з онуком сідають на ганку Небо, усяїне зорями, нахилиється низенько-низенько, а Чумацький Шлях, здається, починається з їхнього двору
- Бабуню, поглянь: зорі то гаснуть, то спалахують, і так без кінця-краю
- Так, Івасю! Бачиш, засвітилася зірочка — то людина народилася (Г. Марчук).

3. Прочитайте текст. Сформулюйте запитання до нього, запишіть їх.

Грибні смаки в людей різні. Хтось полюбляє лисички, комусь до смаку підберезники чи маслюки, а іншим найбільше смакує грибна підливка із сиріжок. Та найбажанішим трофеєм у кошику, звісно ж, є білий гриб. Рідко хто надасть перевагу іншим представникам грибного царства перед боровиком. Так, в українських Карпатах горяни донедавна не визнавали інших грибів, окрім білого й лисички. Жителі ж більшості країн Заходу, наприклад, Швейцарії, Франції, Італії, Англії, не визнають цього гриба. В Америці, за винятком деяких північних штатів, білі гриби, як і інші дикорослі, взагалі не вживають у їжу. Боровик слугує їжею для білок, мишей, кабанів, оленів та інших тварин. Ареал гриба великий, адже поширений він на всіх материках, крім Австралії й Антарктиди. Немає, напевне, іншого такого гриба, який мав би стільки народних назв. Білим грибом його названо через те, що м'якоть не змінює свого забарвлення на розрізі, а також під час приготування. У тих же Карпатах його називають справжнім грибом, щирим, яєчником, а то й просто грибом. Серед інших поширених назв – біляк, правдивий гриб, баба, решетняк, дібровник, піддубок, вїйт та багато інших. Мікологи досі сперечаються, скільки існує форм білого гриба, називаючи їх від 18-ти до 30-ти. Білі гриби смакують смаженими, вареними, маринованими, сушеними, у

вигляді грибного порошку, а також у салатах. Вони є джерелом біологічно активних речовин, а саме: вітамінів, антибіотиків, антиоксидантів, макро- і мікроелементів. Сушені гриби, наприклад, за кількістю білків прирівнюють до м'яса. Насамкінець слід зауважити, що білі гриби, як і інші, не можна збирати поблизу автострад, заводів, хімічних комбінатів, нафтопроводів та інших місць забруднення, оскільки їх плодови тіла мають здатність акумулювати важкі метали й токсини. Також не бажано збирати перезрілі гриби, тому що вони можуть накопичувати в собі шкідливі продукти метаболізму (За В. Маланюком).

4. Напишіть твір-мініатюру, в якому було б розгорнуто виклад після речення: «А все починалося так...», або «А сталося це так...». Поясніть уживання розділових знаків у кінці речення.

5. Складіть письмовий діалог, у якому були б різні за інтонацією типи речень. Усно обґрунтуйте вживання розділових знаків у них.

6. У вигляді питальних речень складіть план наукової статті або підручника.

7. Оберіть відповідність правила і речення, в якому воно застосоване.

Правило

1. Крапки ставляться на позначення перерваності або недокінченості мови.

2. Крапки ставляться в середині речення при великій паузі, коли далі висловлюється щось несподіване.

3. Крпки ставляться на позначення уривчастості мови від хвилювання, зворушення й узагалі сильних переживань.

4. Крпки ставляться на позначення пропуску в цитаті, а також коли цитата береться з середини речення або коли цитоване речення наводиться не до кінця

Речення

1. Так тепло-тепло плакав листопад, дощем ранковим осінь голосила... (Н. Данилюк). 2. Там, де ти колись ішла, тиха стежка зацвіла вечоровою метіолою, житом-долею світанковою, дивом-казкою, юним соняхом....(Б. Олійник). 3. А з неба свіжого лилось і обмивало все на світі: тривоги, біль і гіркоту, і стін зволожене графіті... (Н. Данилюк). 4. А був же день – з рукою біля серця...(Н. Панчук). 5. Криваві жнива на моїй волелюбній землі, що стала, немовби розпечена лава на дотик... (Н. Данилюк).

б. Та жаль світанків тих, які лиш раз палали.

Жаль тих передчуттів, що никнуть і холонуть...

Жаль просвітів між хмар, блакитних і легких...

Жаль дружби на весь вік, що згасла за хвилину...

Жаль світу цілого – землі і неба жаль (М.Рильський).

8. Прочитайте. Поясніть уживання трьох крапок на початку, в середині та в кінці речення.

1. ... А тиша – наймудріша із пісень, бо зберігає у собі ті звуки, які колись відтворювали все: людські бажання, радощі і муки... (В. Бойко). 2. Як змінився небокрай, як змінився... Ой чого ж ти, жовтий гай, зажурився? (В. Сосюра). 3. Ніч, місяць, тиша... Срібно-білі плями лежали долі. Раптом задзвенів німий рояль тихенькими піснями... (М. Рильський). 4. ... Так прожила я цілу довгу зиму. Зима минула, і весна настала, – для мене все

однакова пора (Леся Українка). 5. Весна ішла. Не віяла любов'ю, житами, квітами, теплом... (Олександр Олесь).

Практичне заняття № 4
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
КОМА В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Контрольні запитання

1. Які розділові знаки можуть використовуватися в середині простого речення?
2. Що ви знаєте про історію розділового знака *кома*?
3. Назвіть основні позиції простого речення, в яких уживається кома.
4. Наведіть приклади вживання коми в реченнях з однорідними членами, відокремленими членами речення, вставними словами.
5. Подумайте і скажіть, чи може кома в простому реченні бути замінена іншим розділовим знаком? Чому?

Вправи та завдання

1. Прочитайте. Обґрунтуйте вживання розділових знаків у середині речення.

1. Олександрові Ільченку належить роман «Козацькому роду нема переводу, або ж Козак Мамай і чужа молодиця» (Є. Гуцало). 2. Хліб, навіть сухар, голоду в хату не впустить (Нар. творч.). 3. Тату, наш лелека прилетів! Мамо, чуєш мову солов'їну? (О. Лупій). 4. У рідний край, грозою вмитий, ведуть усі шляхи на світі (М. Стельмах). 5. Пташині хори, натомившись, поволі затихають (О. Довгий). 6. З Алісою спілкувалися мало, хоча й навчалися разом з першого класу, деякий час навіть сиділи за однією партою (О. Кір'ян). 7. Андрій

з'явився в шкільному дворі через тиждень, увечері в п'ятницю (О. Кір'ян). 8. Блукали малолюдним узбережжям, гуляли ялтинською набережною, вдихали до запаморочення ненаситне морське повітря, навіть відважилися на купання, не зважаючи на екстремальну температуру води (О. Кір'ян).

2. Прочитайте, розставте розділові знаки в середині речень.

1. Усна народна творчість завжди відображає прагнення людини до краси правди фізичного й духовного здоров'я. 2. Україно під небом твоїм калинові плывуть острови (А. Демиденко). 3. Ви може маєте яку яснішу путь? (Леся Українка). 4. Нам з тобою видно по дорозі (Л. Костенко). 5. Нам часом кажуть Зважте кожен крок аби не наробити помилок (Р. Третяков). 6. Брив собі вітрам наперекір інколи можливо манівцями (Р. Мазій). 7. Прислів'я прославляють працьовитість скромність кмітливість воюють проти ледарів зазнайоких брехунів і базік (Н. Шумада). 8. Цвіте земля задивлена в свободу (Л. Костенко). 9. Там рідну пісню слухав я завмерши (М. Рильський). 10. У чужину йдучи узяв я жменю зілля і горсточку пісень і жмут цілющих слів (Б. Кравців).

3. Перетворіть прості неускладнені речення на прості ускладнені, увівши в їхню структуру однорідні члени речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Луїза заверещала (В. Шевчук). 2. Загавкало собача (О. Гончар). 3. Пташки щебечуть (О. Олесь). 4. Шарудів очерет (М. Хвильовий). 5. Ляля з огидою взяла рукопис (М. Гримич). 6. Каменем я сидів в інститутській бібліотеці (П. Загребельний). 7. Проводжали Інну всім класом (Ю. Мушкетик). 8. Дівчина кинулась йому навперейми (Г. Тютюнник). 9. Небо нічне на зірки покололось (О. Забужко). 10. Срібний місяць підкови

освітлює степ (А. Кичинський). 11. Товар – на будь-який смак і вибір (Н. Позняк). 12. Шпаки із грядки крадуть полуниці. 13. Восени усього мені жаль (З тв. І. Жиленко). 14. На тій горі вітри збивають з ніг (В. Герасим'юк). 15. Тієї ночі гроза не переставала (П. Кочура).

4. Перебудуйте речення так, щоб ужиті в них дієприкметникові звороти набули статусу відокремлених. Поясніть уживання розділових знаків.

Зразок. У кожному жарті є добре прихована правда. – У кожному жарті є правда, добре прихована.

1. Марно втраченого дня не повернеш. 2. Насильно розкрита троянда втрачає аромат. 3. І тисяча мудреців не дістане кинутий дурнем у криницю камінь. 4. Нажита трудом копійка збережеться довше легкого карбованця. 5. Власний хліб смачніший за позичену в сусіда булку. 6. Вчасно сказане слово безцінне.

5. Перебудуйте складні речення на прості, замінивши підрядну частину дієприслівниковим зворотом. Запишіть утворені речення.

1. Якщо візьмеш чуже наперстком, ганьби набереш мішком. 2. Якщо поженешся за крихтою, втрадиш весь пиріг. 3. Прагнеш знати майбутнє – озирайся на минуле.

6. Із художніх текстів доберіть 12 речень на різні правила відокремлення другорядних членів речення (означень, прикладок, додатків, обставин). Підкресліть їх у реченні.

7. Складіть речення зі словами здається, видно, взагалі, справді, безперечно так, щоб вони: а) вживались у функції

вставних; б) не були вставними. Поставте потрібні розділові знаки.

7. Побудуйте діалог з теми «Для чого сучасній людині потрібна вища освіта», використовуючи звертання, однорідні члени речення, відокремлені члени речення. Підкресліть розділові знаки.

8.

Практичне заняття № 5 ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ. КОМА В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Контрольні запитання

1. Що таке складне речення?
2. На які групи поділяються складні речення?
3. Які розділові знаки ставляться на межі частин складного речення?
4. Наведіть основні приклади вживання коми на межі частин складного речення з різними типами зв'язку (сурядним, підрядним, безсполучниковим).
5. Назвіть випадки, коли між частинами складного речення кома не ставиться. Наведіть приклади.

Вправи та завдання

1. Прочитайте речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Сніг кружляв над селом, сумно було голим деревам, порожні хати то тут, то там похмуро дивились на зажурений день порожніми очицями вибитих вікон (В. Шовкошитний).
2. Кароліна чула одного разу, як він сказав мамі: бджоли старіють, коли припиняють носити мед (Г. Вдовиченко).
3. На павутиння крапельки води, немов намисто, літо нанизало, і

бабки, мов крилаті вітряки, до материнки в гості позлітались (Н. Хаммоуда). 4. Важко знайти слова, якими можна було б засудити тих людей, що розминулися зі справедливістю й людяністю, любов'ю й милосердям (Л. Зоряна). 5. Особливо добре працюється восени, коли рано сутеніє, коли навіть опале листя пахне присмерковим медом і ваніллю (К. Москалець). 6. Розповім вам сьогодні про рідну Волинь, про ліси, болота і озера, де поля у льонах, що ясніють, як синь, де панує лісна атмосфера (В. Назарук). 7. Нестерпно захотілося сховатися від цього невблаганного відкриття, щоб хтось заперечив його й натомість переконав, що в неї все буде добре, що вона комусь потрібна, що її дуже люблять і обов'язково захистять від усіх негараздів (О. Кір'ян).

2. Прочитайте речення. Розставте розділові знаки. Поясніть їх уживання.

1. Пізня осінь пахне димом і темніють береги і метається над ними чайки сивої «киги» (Л. Талалай). 2. Зима почалася на Покрову але осінь ще не відступала ще хлипала багнюкою змішуючи снігову січку з дощем (І. Савка). 3. Непоспіхом наспівуючи Баха кудись чимчикувала черепаха а десь по справах біг сусідський кіт мугикаючи супермодний хіт (Г. Фалькович). 4. Мовчав ліс заглибившись у свої зелені думки а стовбури вікових смerek із натхненним завзяттям летіли догори (Є. Гуцало). 5. Повітря мало не бриніло од тієї теплої сили проміння і жвавий струмок б'ючись об каміння та об повалені стовбури сповнювався брижами легкого світла (Є. Гуцало). 6. Білі хмари бігли над синім горизонтом зблискуючи обвітреними боками а гори сяяли в каскаді сонячного світла і щасливих барв літа (М. Чумарна). 7. Нарядившись у квіти й любисток весна веселилась солов'єм щebetала і маяли коси дощів (Є. Гуцало). 8. Тут гуділи джмелі і

небо випромінювало блакить погідного дня (І. Савка). 9. Сонце поволі сідало за ліс, кидало на воду золотаво-червонясті відблиски і вона здавалася від того теж червоною (В. Лис). 10. А світ стоїть в благословенній тиші і пахне м'ята силою землі і дощ на чистім плесі вірші пише про нас – таких безмежних і малих (Н. Позняк).

3. Продовжіть речення, утворивши складне. Визначте зв'язок між частинами складного речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Я не можу обійтися без... 2. Я не можу жити де-інде... 3. Коли мені все байдуже... 4. Я почуваюся цілковито комфортно... 5. Кожен ранок варто починати з ... 6. Нам у сім варто ставати мрійниками... 7. Щоб подолати страх і невпевненість у собі...

4. Виписіть складнопідрядні речення. Поясніть уживання розділових знаків у них.

1. Посміхнулись тихі липи, простягнули радо віти, зустрічали дощ веселий і ховали в буйнім листі, і, наповнивши по вінця молоде сузір'я цвіту, полились на теплу землю меду краплі золотисті (Г. Гордасевич). 2. Найкраще знімати ліс восени, коли листя дерев починає змінювати свої соковиті зелені кольори на хмару різноманітних відтінків жовтого, червоного, пурпурового (з Інтернету). 3. Цього року осінь швидко наворожила зиму, і легкі білі сніжинки застеляли землю білим обрусом 4. Приходив дощ, пошепотів із листям (Л. Костенко). 5. Густий туман, що оповив околиці старенького села, час від часу розсіювався, даючи змогу фотографувати ранкові гори (І. Меліка). 6. Дзвенять довкруг пташині голоси, летять луною гучно по діброві і, обтрусивши хутро від роси, на сонці мліють котики вербові (Н. Данилюк). 7. На павутиння

крапельки води, немов намисто, літо нанизало, і бабки, мов крилаті вітряки, до материнки в гості позлітались (Н. Хаммоуда). 8. Мудрі люди кажуть, що всі найважливіші речі починаються із вдячності (Б. Матіяш).

5. Трансформуйте речення з відокремленими обставинами у складнопідрядні речення, де це можливо.

1. Вибравшись над яр, людина йде навпростець. 2. Відправляючи Андрія до камери, слідчий радив йому подумати. 3. Не мавши зв'язку з волею, люди хотіли хоч у такий спосіб щось угадати, довідатись. 4. Штурман, вгадавши Андріїв намір, теж звівся. 5. Часом хтось схоплювався й, не можучи видертися зі звалища, кричав тоскним голосом. 6. А сьогодні прийшов він з самого ранку, тільки-но скінчивши службу в своїй церкві на цвинтарі. 7. Він над чимось тяжко думає, прислухаючись до гомону в камері. 8. Йому хотілося кричати, благаючи невідомо кого. 9. Він помалу пішов понад шеренгами, когось шукаючи очима. 10. Машина з маркою «Церабкооп» пішла, лишивши по собі переляк у здивованих обивателів. 11. А Великін перебирав усі пункти, домагаючись зізнань (З тв. І. Багряного).

6. Розкриваючи дужки, об'єднайте подані предикативні одиниці у складносурядні речення за допомогою розділових сполучників, які виражають: чергування явищ; вибір одного з двох або більше явищ (дій, станів); непевність, неясність, сумнів, враження тощо. Поясніть уживання розділових знаків.

1. На небі хмарки біжать (Сонце виглядає). 2. Я буду готуватися до уроків (Ти підеш по молоко). 3. Попереду хтось ішов (Так щось темніло у вечірніх сутінках). 4. Сон налягав (Знову не спалося). 5. Крикнуло щось (Вчулося йому таке). 6. Сиди і читай (Посидь поговоримо). 7. Машина пройде (Стукотять копита).

Знову тиша). 8. Забудеться все (Не забудеться нічого. Іноді спливатиме в пам'яті щось).

7. *Впишіть із поезій сучасних українських авторів 10–12 складних речень з різними типами зв'язку. Обґрунтуйте вживання в них розділових знаків. Знайдіть речення, в яких можливі варіанти у постановці розділових знаків.*

Практичне заняття № 6
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
КРАПКА З КОМОЮ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Контрольні запитання

1. Що ви знаєте про історію виникнення розділового знака *крапка з комою*?
2. Чи може крапка з комою вживатися в простому реченні? Наведіть приклади.
3. Проілюструйте прикладами правила вживання крапки з комою в складному реченні.
4. Чи може крапка з комою в тексті бути замінена на кому або крапку? Обґрунтуйте свою відповідь.

Вправи та завдання

1. *Прочитайте речення. Поясніть вживання в них розділових знаків.*

1. Клен розвіює вертушки з насінням, чортополох насіння спускає на воду в човниках; стиглий молочай вибухає насінням, як бомбочка (М. Дочинець). 2. Не стримати хвилю Черемошу, коли він зануртує, скидаючи з себе зимову одіж; не зупинити бистроплинного лету, коли з вирію полетять збуджені

весною журавлі (І. Пільгук). 3. За пару годин до магазину навпроти підвезуть свіжий хліб; у лікарні завершить своє чергування хірург, і на його місце до операційного столу стане інший; увечері сцену столичного драмтеатру освітять яскраві проєктори і зал замре у динамічному спогляданні емоційних інсталяцій; і обов'язково сьогодні хтось комусь зізнається в коханні... (А. Зелінський) 4. На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп (О. Довженко).

5. Привіт тобі, зелена Буковино,
Твоїм хорошим горам і галям;
Твоїм одважним, дорогим синам! (В. Самійленко).

2. Співвіднесіть правило і речення, за яким у ньому вжито крапку з комою.

Правило

1. Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення – особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми.

2. Крапку з комою у складному реченні ставимо між частинами безсполучникового складного речення – особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки.

3. Крапку з комою у складному реченні ставимо між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (а, але, проте, однак та ін.), зіставним (а), рідше єднальними (і, та) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми.

Речення

А. Тут, у степовому просторі, людина відчуває себе незалежною, вищою над усе; під впливом народних чинників формуються натури широкої вдачі, честолюбиві, самостійні у своїх вчинках і діях; водночас людину пригнічує почуття нищівної сили стихії (В. Кононенко).

Б. Львів дарує здатність бачити прекрасне в простому: у ранковому сонці, яке щойно прокинулося й відкриває замружені оченята назустріч новим пригодам; у подиху вітру, що пронизує душу й розповідає свою історію про втрачене й знайдене, бажане й реальне; у цвітінні відроджених дерев, у заході сонця, що довершує картину ще одного дня; у нічному місті, що відкриває свої таємниці лише найбільшим відчайдухам; в усмішці дитини, бо діти прагнуть осягнути таїну світу й уміють дарувати щастя своїми вогниками в маленьких зіницях (за Н. Гербіш).

В. Все зраділо, стрічаючи день; і день зрадів, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий (Панас Мирний).

3. *Подумайте і скажіть, чи існує таке правило вживання крапки з комою? Обґрунтуйте свою відповідь.*

Уживання крапки з комою як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

4. *Доберіть до кожного правила, що наведені нижче приклад із творів художньої літератури.*

1. Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення – особливо тоді, коли всередині хоча б одного з них уже є коми.

2. Крапку з комою вживаємо між частинами безсполучникового складного речення – особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки.

3. Крапку з комою ставимо між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (а, але, проте, однак та ін.), зіставним (а), рідше єднальними (і, та) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми.

4. Крапку з комою вживаємо між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, – особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки.

5. Крапку з комою вживаємо між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) – для увиразнення їх розмежування (на протигагу розмежуванню інших частин у середині них за допомогою інших розділових знаків).

5. *Опрацюйте § 168 Українського правопису «Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку» (с. 255 – 256). Дайте відповідь на запитання, чи правильно оформлені наведені речення?*

1. Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури.

А. Так.

Б. Ні.

2. Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;

2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <...> і т. д. (Конституція України).

А. Так.

Б. Ні.

3. Дитяча література поділяється на:

- літературу для дошкільнят;
- літературу для учнів молодших класів;
- підлітково-юнацьку літературу.

А. Так.

Б. Ні.

6. Спишіть речення. Розставте в них розділові знаки, обгрунтуйте їх уживання.

1. Сідаю планувати й витрачаю весь час на будівлення планів а до того щоб здійснити щось руки вже не доходять а потім замість того щоб завершити розпочате хапаюся за нове і знову відкладаю в довгий ящик (Н.Сняданко). 2. Не стримати хвилю Черемошу коли він зануртує, скидаючи з себе зимову одіж; не зупинити бистроплинного лету коли з вирію полетять збуджені весною журавлі (І. Пільгук). 3. Чумак іде подивиться та й голову схилить чабан вранці з сопілкою сяде на могилі подивиться серце ниє кругом ні билини (Т. Шевченко). 4. З-за землі на кривавій попрузі неба скочила невеличка іскорка довга променяста смуга простяглася від неї над землею далі викотився серп огненного кільця і пучок світу полився розливаючись по горах, лісах, по високих будівлях (Панас Мирний). 5. По деяких ямках стежки блищала водиця тут ж валявся пом'ятий явір збита різучка-трава осока через неї плигали здоровенні жаби у воді вони кумкали по тім боці в осоці щось свистало (Панас Мирний).

Практичне заняття № 7
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
ДВОКРАПКА
В ПРОСТОМУ І СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Контрольні запитання

1. Що ви знаєте з історії розділового знака *двокрапка*?
2. Коли двокрапка вживається в простому реченні?
3. Чи є особливості вживання двокрапки в простому реченні в офіційно-діловому й публіцистичному стилях мовлення?
4. Наведіть приклади вживання двокрапки в складному реченні, у реченнях із прямою мовою.
5. Чи може бути двокрапка замінена іншим розділовим знаком? Чому?

Вправи та завдання

1. *Прочитайте. Обґрунтуйте вживання двокрапки в наведених реченнях.*

1. Все знайоме і рідне до болю в душі: і криниця в саду, і червона калина (С. Луків). 2. І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю: і дитинство, й розлука, й твоя материнська любов (А. Малишко). 3. Село затихло: ніч коротка влітку, і зморений косар спочити рад (М. Драй-Хмара). 4. Усміхнувся своїй мовчазній дружині і зчудувався ще з одного мимовільного відкриття: люди можуть цілий вік прожити побіч одне одного, цілий вік дивитимуться вони одне на одного й ділитимуть хліб, але й гадки не матимуть, яка дивовижна й несподівана музика звучить часом у їхніх серцях (В. Шевчук). 5. Наприклад, господар підходив із сокирою до дерева звертаючись до нього: «Як уродиш – не зрубаю, як не вродиш – зрубаю» (3 книги). 6. Мати хліб і сіль давала, а сестра обнову: дві сорочки дарувала, хусточку шовкову (А. Малишко). 7. У народі кажуть:

«Уклоняємось вам хлібом і сіллю» .8. Сонце, ліси, поля, води, повітря – усе це святина, яку маємо берегти, охороняти (Є. Колодійчук). 9. Я вже спакував необхідні в дорозі речі, такі як: документи, телефон, зарядка, серветки, аптечка, парасолька й сонцезахисні окуляри (з інтернету).10. Багато ворогів має виноград: і посуху, і шкідників, і бур'яни (Б. Олійник).

2. Позначте правильну відповідь: двокрапку треба поставити в усіх реченнях, **окрім** (розділові знаки пропущено).

А. Життєвий шлях народу можна порівняти із життєвим шляхом людини... бувають періоди розквіту, так би мовити «весни», після яких нерідко приходять часи втрат або випробувань (В. Наумчук).

Б. Усякому своя доля... один рук не покладаючи, працює, а другий його працю без клопот поїдає! (Панас Мирний).

В. За городами став у густім комиші... серед яблунь і вишень біліє хатина (М. Луків).

Г. Сонце вгорі і мільйони сонць на землі... соняшникове поле (С. Плачинда).

Д. Існував давній слов'янський звичай... навесні, на Юрія, виганяючи вперше худобу на пасовисько, вдаряли її освяченою вербою (А. Кондратюк).

3. Позначте правильну відповідь: двокрапку потрібно поставити в реченні (розділові знаки пропущено)

А. Коли на деревах до Різдва є іній ... буде врожай (З журналу).

Б. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи ... усе дихало молодою парубочою красою (І. Нечуй-Левицький).

В. Земля лежить колотою грудкою і на пашні розколини, мов рани... нема дощу! (Г. Косинка).

Г. Звуки можуть відтворювати не тільки звірі, птахи та комахи, а й амфібії, риби ... мешканці морських глибин (В. Бондаренко).

Д. Ледве видно дахи сіл, потонулих у видолинках і в серпанку останньої зелені дерев ... над ними де-не-де зводяться бані дзіниць, але й вони губляться в сірому небі (І. Андрич).

4. Напишіть повні відповіді на запитання, використовуючи конструкції з однорідними членами речення та узагальнюючими словами. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Які інститути є в нашому університеті? 2. За якими освітніми програмами навчаються здобувачі вищої освіти в нашому університеті? 3. Які фахові дисципліни ви вивчаєте? 4. Які ви знаєте фахові наукові видання? 5. Які останні книжкові новинки Вам відомі? 6. Які Ваші улюблені кінофільми?

5. Перебудуйте речення так, щоб у них уживалась двокрапка.

1. Найгіркіша правда утверджує в душі прагнення бути хорошим, бо правда за самою природою ніколи не принижує людської гідності (В. Сухомлинський). 2. Чумаки не любили заліза, бо воно, казали, притягає грім (О. Довженко). 3. Часом присниться синій барвінок, сивий полин, сум чебрецевий, озеро в лісі, тихий зарінок (я не крицевий) (В. Стус). 4. Налагодь струни золоті, адже бенкет весна справляє (За О. Олесем). 5. Вже бачу, як хмарою куриться шляхів нестямних курява (За О. Гончаром). 6. Я завжди думав і думаю, що без гарячої любові до природи людина не може бути митцем (О. Довженко).

5. Позначте складне речення, у якому потрібно поставити двокрапку (окремі розділові знаки пропущено). обґрунтуйте її вживання.

1. А тут тягнулися без кінця соснові бори перелітали між деревами важкі пухнасто-сиві од морозу птахи проломлюався подеколи крізь хащі великий звір, світилася на урвиськах пісна глина, на понурі м тлі замерзлих боліт і лісів сіро тьмяніли нечисленні людські оселі (П. Загребельний). 2. Твій гордий подвиг не принизять жорна вони лиш возвеличують тебе (В. Симоненко). 3. Проїхали сани зімкнулися хижі ряди степовиків (П. Загребельний). 4. В самій Одесі Сіроманець занервував на вулиці траплялися собаки і собачата (М. Вінграновський).

6. Прочитайте речення. Розставте в них розділові знаки.

1. Навесні коли вже земля пробудилася від зимового сну на узліссях і схилах Карпат можна побачити таку картину ніби клаптики блакитного весняного неба впали на землю і синіють серед голого віття лісових дерев та сухої трави (І. Меліка). 2. Коли розцвітав ранок хатина була мовби в раю пахло росяним медом акації схиляли свої пахучі дзвони ніби дякуючи Юльці, що вона тут є гуділи джмелі і небо випромінювало блакить погідного неба (І. Савка). 3. Легенький вітерець дихнув в обличчя та я не став ховатися від нього лишень примружив очі для годиться душа нехай теж освіжиться трохи! (В. Селюченко). 4. «Я не можу» зазвичай лікується дуже просто почніть робити те що необхідно і ви неодмінно зможете! (Р. Кушнір). 5. В гурті надуманих химер я був немов несамовитий а усвідомив лиш тепер яке це щастя просто жити (В. Крищенко). 6. Ми не пройшлися старовинними вулицями, не почастилися відомою за межами міста кавою раптова літня злива порушила всі наші

плани (С. Горбань). 7. Усе навколо пахло Різдвом свіжо-солодкий аромат молоді глици мандарини у склянній вазі імбирне печиво гаряче какао з карамеллю в горнятку печені яблука з солодким сиром і цинамоном навіть свічки, запалені в кімнаті (Н. Гербіш). 8. А з неба свіжого лилось і обмивало все на світі тривоги біль і гіркоту і стін зволожено графіті... (Н. Данилюк).

7. Напишіть твір-мініатуру «Барви осені», використовуючи речення різних типів з двокрапкою. Поясніть її уживання.

Практичне заняття № 8
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
ТИРЕ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Контрольні запитання

1. Що таке тире? Які різновиди тире ви знаєте?
2. Чим тире відрізняється від дефіса? Які правила набору цих знаків існують?
3. Поясніть відмінність понять *коротке тире*, *довге тире*, *цифрове тире*.
4. Співвіднесіть поняття *тире* і *мінус* як знаків.
5. Назвіть основні правила вживання тире в простому і складному реченнях.
6. Що ви можете сказати про вживання тире як авторського знака. Наведіть приклади з творів художньої літератури.

Вправи та завдання

1. Прочитайте. Обґрунтуйте вживання тире в поданих реченнях.

1. І один у полі – воїн (Ю. Дольд-Михайлик. 2. Пісня і праця – великі дві сили, Їм я бажаю до скону служити (І. Франко). 3. Поезія – це завжди неповторність, Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко). 4. На одній ниві пшениця, на другій – жито (О. Гончар). 5. Ні спека дня, ні бурі, ні морози – Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра). 6. Унаслідок того що світові запаси корисних копалин – кугілля, нафти, природного газу – виснажено, виникає необхідність пошуку нових джерел енергії (З газети). 7. У давнину на волинському Поліссі царювала теплолюбна рослинність, а Кавказькі гори зєднувалися з Волинню гірським пасмом – Скіфським валом, який нині опустився під землю (За Є. Шморгуном). 8. А то зненацька прокотиться степами грім – лункий, гуркітливий, зашумлять вітри, женучи поперед себе важкі чорно-сині хмари (В. Чемерис). 9. Рушник з давніх-давен уособлює не тільки естетичні смаки, він – своєрідна візитка, а якщо точніше – обличчя оселі, відтак і господині (З книги).

2. Запишіть визначення 5–6 наукових понять. Поясніть наявність чи відсутність тире між підметом і присудком. По можливості подайте різні варіанти синтаксичних конструкцій.

Зразок. Фонетика – це розділ мовознавства, в якому вивчають звуковий склад мови. Фонетика є розділом мовознавства, в якому вивчають звуковий склад мови.

3. Доберіть до наведених правил уживання тире по два приклади з творів художньої літератури.

Тире ставимо в таких позиціях:

а) Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом.

б) На місці випущеного члена речення (це переважно присудок).

в) У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.

г) У реченнях з однорідними членами (після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення).

4. Прочитайте і запишіть, розставляючи, де потрібно, розділові знаки в реченнях.

1. Заснув знечувся й коли і снилися красиві коні сірі гніді вороні (В. Симоненко). 2. Мир народам! 3. Тире розділовий знак у вигляді горизонтальної риски, що застосовується в простих і складних реченнях. 4. Розжарене, червоне сонце низько спустилося багряним світлом грало на деревах (Леся Українка). 5. Для того щоб зрозуміти власне місто цікаво було б замислитися над його символом (З інтернету). 6. У справедливих армій доля завжди прекрасна (О. Гончар) 7. «Літопис Самовидця» не тільки важливе джерело для вивчення Історії України, а й основа для пізніше творених літописів (М. Слабошпицький). 8. А календар це непомітний кущик, який щодня скидає по листочку (В. Сторожук). 9. Книга ця, безумовно, рідкість (З книги). 10. Земля не може жити без сонця а людина без щастя (М. Стельмах).

5. Прочитайте речення. Поясніть, чому в поданих реченнях не ставимо тире?

1. Виховання, безперечно, справа тонка! (З газ.). 2. Кров не вода, а серце не камінь (Нар. творчість). 3. Мої літа не

монотонні будні (Д. Павличко). 4. Життя, безумовно, добрий учитель, але дуже дорого бере за свої уроки (Нар. тв.).

б. Співвіднесіть назву пунктограми і приклад речення, що їй відповідає.

I. Варіант

Пунктограма

1. Тире в безсполучниковому складному реченні.
2. Тире в складносурядному реченні.
3. Тире між підметом і присудком.
4. Тире при однорідних членах речення.

Речення

А. Праця вчителя – це складна, але водночас і найбагородніша праця.

Б. Пташка радіє весні, а дитя – матері.

В. Пішов рясний теплий дощ – з'являються в лісі гриби.

Г. Дунув вітер понад ставом – і сліду не стало.

Д. Слово давнє й нове, назва власна й загальна, вислів офіційно-діловий, книжний і розмовний або художній – усі ці явища перебувають у полі зору авторів підручника.

II варіант

Пунктограма

1. Тире в безсполучниковому складному реченні.
2. Тире в складносурядному реченні.
3. Тире між підметом і присудком.
4. Тире при однорідних членах речення.

Приклад речення

А. Пунктуація – істотний і важливий інструмент мови.

Б. На тарілках узорі – зелені, жовті, сині, білі (Т. Масенко).

В. Калейдоскоп із кольоровими скельцями покрутиш – і вони миттєво міняються (Л. Долик).

Г. Подивилась ясно – заспівали скрипки (П. Тичина).

Д. Усе: і дзвінке повітря, і звінки гори, і ліси – починало, здавалось, від кожного слова бриніти.

7. Доповніть прислів'я та приказки відомими вам варіантами. Поясніть правила уживання тире в поданих реченнях.

1. Бідному женитися... 2. Баба з воза... 3. Двадцять няньок... 4. Багато знатимеш... 5. Добру жінку взяти...

8. Прочитайте речення. Прокоментуйте вживання розділових знаків у них.

1. Хтось уткнув у землю гілку тополіни – і вже садівником себе вража (М. Береза). 2. В малій росинці – ріки і поля, і соняшник, напоений дощами, і відшуміла весняна гроза, і літо несміливе, див не, раннє (О. Соколовська). 3. На кульбабу дмухнеш – і рій пуху розлетиться в усі боки (М. Дочинець). 4. Як мати рушники, плає степ веселку – і стільки радощів у простій цій красі (П. Линовицький). 5. А світ стоїть в благословенній тиші, і пахне м'ята силою землі, і дощ на чистім плесі вірші пише про нас – таких безмежних і малих (Н. Позняк). 6. Пружне повітря напоєне спілістю теплого серпня, а очі – лазуровим простором неба, густою синню озерної гладіні і зеленою травою (В. Гук). 7. Щасливе дитинство – це тепла хатина, в якій у любові зростає дитина (О. Радевич-Грабовська). 8. Це щастя – жити біля лісу, бо він завжди повен справжніх див: весною і влітку, восени і взимку (П. Сорока). 9. Станеш одразу після сходу сонця босоніж на траву, глянеш на

моріжок – дух пере хоплює від міріад діамантових росинок (А. Содомора). 10. Квіточка хоче пригорнути до себе весь світ, росинка – віддзеркалити його, травинка – якомога вище підняти той незорний світ (А. Содомора).

Практичне заняття № 9
ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.
ЛАПКИ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ

Контрольні запитання

1. Що таке лапки? Чому вони вважаються парним розділовим знаком?
2. Які ви знаєте види лапок? Чи можна їх уживати одні замість інших? Чому?
3. Які ви знаєте способи передавання чужої мови?
4. Що таке пряма мова? Які основні правила вживання розділових знаків при ній?
5. Чим пряма мова відрізняється від непрямої? Наведіть приклади.
6. Що таке цитата? Чим цитата відрізняється від прямої мови?

Вправи та завдання

1. Прочитайте речення. Поясніть правила вживання лапок у них.

1. Сучасна столиця Угорщини – це туристичне місто, яке часто називають «Парижем Східної Європи». 2. У селі його називали «лісова душа», адже хлопчина дуже часто блукав у лісі, розмовляв із деревами, пташками (Б. Тихолоз, Г. Чоп). 3. «Добра дитина у вас росте, – мовив Світован, – з гарною вдачею, душа ще крихка, але нічого – навчиться відсівати зайвину ...» (М. Дочинець). 4. Так і в житті часто буває: народжуються діти в одній сім'ї, отримують однакове виховання, а виростають зовсім

різними й різні торбинки зі «скарбом» несуть за своїми плечима. Для одних скарб – це добре ім'я, для інших – влада, гроші (В. Васильєва). 5. Винесла відро яблук і каже: «Пригости дідуся й сам покуштуй. У городі таких нема та й на базарі не купиш» (А. Печений). 6. Церква назвала їх «небесною сотнею», тому що вони загинули за правду, свободу, незалежність держави і ціною жертвності показали, що український дух незламний, а народ – не скорений (Б. Стрикалюк). 7. Коли не стає матері, обривається та струна в душі, що єднала тебе з нею від народження, і ти поновому дивишся на всі проблеми в житті, всерйоз переоцінюєш усі «за» і «проти», заповнюєш ту «порожнечу», яка волею долі торкнулась твого серця (О. Ходацька).

2. Випішіть із творів художньої літератури 10 – 12 речень із прямою мовою. Поясніть розділові знаки в них.

3. Перебудуйте подані речення на речення з прямою мовою чи цитатою.

1. Історики пишуть, що в Україні Покрова Пресвятої Богородиці спочатку вважалася дівочим святом (За О. Карп'яком). 2. З давніх-давен квіти для людини були символом відображення її почуттів і думок (О. Когут). 3. У своїх розписах петриківські майстри оспівували красу життя, свої уявлення про світлі мрії, надії сподівання. Квіти завжди буяли, сміялись до сонця, свідчили про силу й незламність народного духу (М. Лисенко). 4. М. Пазяк зазначав, що прислів'я та приказки неоціненна скарбниця народної мудрості. 5. Верещить вересень, що вже осінь (Нар. тв.).

5. Запишіть подані речення. Розставте в них пропущені розділові знаки.

Хтось Наталю ззаду схопив за рукав

Наталю Петрівно Наталю Петрівно
Наталка обернулась і побачила свого колишнього учня,
живчика із
6-го Б Заусміхалась радісно хлопчині
Привіт Віталіку А чого це в такий пізній час сам гуляєш
Та я не сам Он там тато й мама на літньому майданчику
А я трохи побігати вийшов Засидівся Хіба можна весь час
сидіти сьорбати той противний чай і теревенити
Звісно не можна особливо тобі
А знаєте чого ми тут Віталік стишив голос і хитро
всміхнувся Ми святкуємо одну подію
Подію Хорошу подію Тоді вітаю тебе
Дякую Правда це мама й тато кажуть що ця подія
хороша а я ще не знаю Наталю Петрівно ви пам'ятаєте мого
старшого брата Він мене одного разу забтрав зі школи ви тоді
нас виводили
Пам'ятаю звичайно
Так-от Уявіть собі він надумав женитися (За О. Кир'ян).

6. Побудуйте схему кожного речення.

1. Коли Тамара почула це ім'я, їй стало гаряче: «Та що це таке? Мені з цим ім'ям наврочено чи як? А втім, чого мені хвилюватися?» (О. Кир'ян). 2 «Розпрягайте, хлопці, коней, – чулося від річки, але чийсь дужий голос від крайньої хати перекривав пісню: – А чи не пора, дівочки, додому?» 3. «Чи бачили таке! – сказав батько і, помовчавши, додав: – Готовий хлібороб, одним словом» (А. Головка). 4. «Яка ти розкішна, земле, — думала Маланка. — Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом» (М. Коцюбинський). 5. Казав сліпий: «Побачимо», казав глухий: «Почуємо», казав німий: «Побалакаємо». 6. Казав їжак: «Хай буде так» (Нар. тв.). 7. –Ну

звичайно! Моя ти хороша!— промовчала й винувато додала: Прости мені, Томочко, за мою нестриманість (О. Кір'ян).

6. Перебудуйте речення так, щоб у них була цитата. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Мати перша в світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман, п'янкий любисток, м'яту, маковий цвіт, осінній гороб і калину (М. Стельмах). 2 Мистецтва покликані виражати почуття епохи (О. Довженко). 3. «Запашна, співуча, гнучка, м илзвучна, сповнена музики і квіткових пахощів — скількома епітетами супроводиться визначення української мови!» (О. Гончар, стаття «Цвіт слова народного»).

4. Я чую пісню, мов крізь сон:

Далекий Черемош гуркоче;

Мені вчувається щоночі

Той шелест листя, шум сосон (Дмитро Загула)

7. Прочитайте статтю або параграф з підручника (посібника), монографії за фахом. Складіть короткий (1 – 1,5 сторінки) конспект, використовуючи цитати з прочитаного. Поясніть розділові знаки при цитатах.

Практичне заняття № 10

ПУНКТУАЦІЙНІ ЗНАКИ.

ДУЖКИ. ВИДИ ДУЖОК ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ

Контрольні запитання

1. Що таке дужки? Чому їх називають парним розділовим знаком? Які ще парні розділові знаки ви знаєте?
2. Назвіть різновиди дужок. Обґрунтуйте доцільність їх використання в текстах різних стилів.

3. З якою метою вживають у писемному мовленні круглі дужки?
4. Назвіть особливості вживання різновидів дужок у мовленні, у математиці, у програмуванні. Наведіть приклади.

Вправи та завдання

1. Прочитайте речення. Поясніть уживання розділових знаків у них.

1. Далеко-далеко (те знають хіба що лелеки) розкидала доля киптарики і сіряки (Б. Олійник). 2. Десь на півдні, на полтавській дорозі (Полтава, як відомо, від Красного Кута на південь), співають Варині богодухівські подружки (М. Хвильовий). 3. Тільки відносини між мною й учительством не були – не з моєї вини – такі щирі, як я собі був би бажав (бо щирість тут взагалі рідко трапляється) (О. Попович). 4. Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977. 215 с. 5. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 6. Він приїхав здалеку (із Індії) (Р. Фурдуй). 7. Морфологія (від гр. *morphe* – форма і *logos* – слово, вчення) – це розділ мовознавства, який вивчає слово як частину мови (З підручника). 8. Хтось мене кинув (чи зрадив?) опівніч сліпу...(Б. Олійник).

2. Випишіть із наукових періодичних видань України 5 – 6 речень, в яких використано дужки різних видів. Прокоментуйте їх уживання.

3. Прочитайте визначення. Подумайте, чи допущена в ньому помилка. Якщо так, виправте її. Затишіть правильне формулювання.

Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.)

4. Знайдіть речення, у яких неправильно розставлені дужки та розділові знаки при них. Запишіть речення правильно.

1. Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки.) (І. Кочерга).

2. Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл
Під небом літає у теплії дні? (Глібов.)

3. Відзначаючи ювілей видатного українського вченого-сходознавця, одного з засновників Академії наук України, академіка АН України А.Ю. Кримського, загальні збори Академії наук України постановили:

1. З метою відродження й розвитку національної школи сходознавства як важливого наукового компоненту інтелектуального потенціалу України створити в системі АН України Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського. З «Вісника АН України».

2. Видати повне зібрання творів академіка АН України А. Ю. Кримського. «З Вісника АН України».

3. Порушити клопотання перед Кабінетом Міністрів України про створення будинку-музею академіка АН України А. Ю. Кримського в м. Звенигородці Черкаської області (З «Вісника АН України»).

5. Доберіть до наведених правил приклади з художньої літератури.

Круглі дужки ставимо в таких позиціях:

1. Для виділення в тексті пояснення:
 - а) маловідомих, зокрема іншомовних, слів;
 - б) уточнення попереднього слова (слів);
 - в) для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа).
2. Вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень).

4. *Сформулюйте і запишіть правила, за якими оформлено наведені речення.*

1. Україно моя! (А на серці тривога). Я не можу про тебе забути ніде (Вс. Швець). 2. Кречет. Під час операції я прошу нікого не пускати. (До Аркадія). Вас я прошу теж не заходити (Повернувся, важко пішов по сходах нагору й зник за дверима...) (Корнійчук). 3. Бувають дивні на землі діла – Серед зими шерешня зацвіла (Д. Павличко). 4. Нап'юся з живої кринички – Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

5. *Поясніть, чому в наведених реченнях використано дужки різних видів.*

1. Деякі речі його [Тараса Шевченка], як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших – од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики (М. Рильський). 2. Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пшоно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; <...> а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників (Григір Тютюнник). 3. Соня про майбутнє ніколи не турбувалась – вона була впевнена в ньому. І не панікувала, як інші: «О, мені вже двадцять (чи скільки) років (!), а я й досі незаміжня!» (О.Кір'ян).

6. Прочитайте й запишіть подані речення. Зясуйте правильність уживання дужок у них.

1. Я почула в слові колискової подих ниви, вітер над дібровою, тиху мову рідного села...(Т. Петровська). 2. Я перелякана дурепа, боюся бути в центрі сама, боюся сісти сама в метро, боюся всіх чоловіків у камуфляжі (раптом це терористи з вибухівкою) (Г. Ткачук). 3. Олександр Мурашко – український живописець, педагог і громадський діяч, племінник Миколи Мурашка – українського художника і педагога, більше можна прочитати тут: (https://uk.wikipedia.org/wiki/Мурашко_Олександр_Олександрович). 4. На території Поділля в кембрійський та силурійський періоди (550–440 млн. років тому) було море, про що свідчать горизонтальні утворення на схилах Бакотської затоки (І. Меліка). 5. Вуйко Іванов, гімназійний професор, і тітка (вона спольщена німкеня), при котрих тепер живу, то... (О. Кобилянська). 6. Але тут із дверей великого будинку вийшов чоловік з обмотаними ганчірками (замість чобіт) ногами, з сіро-сивою бородою і з мітлою в руці (В. Винниченко).

Практичне заняття № 11 **ДРУКАРСЬКІ ЗНАКИ**

Контрольні запитання

1. Що таке друкарський знак? Чим друкарські знаки відрізняються від орфографічних, пунктуаційних, математичних, а що в них спільного?
2. Назвіть основні друкарські знаки, що використовуються в сучасній комп'ютерній комунікації.
3. Поясніть походження знака @. Як він називається в різних мовах світу? Чому?

4. Що таке астерікс? Які найуживаніші види * ви знаєте? Наведіть приклади їх уживання в текстах різних стилів.
5. Поясніть, чому скісну риску (/) відносять і до пунктуаційних, і до друкарських знаків? З якою метою її використовують у текстах? Наведіть приклади.
6. Обґрунтуйте доречність/недоречність уживання друкарських знаків у текстах ділової і приватної комунікації.

Вправи ти завдання

1. Запишіть електронні адреси (5 – 7) своїх друзів. Поясніть правила уживання в них знака @.

*2. Наведіть приклади уживання * в текстах художнього стилю, запишіть їх. З якою метою письменники вдаються до використання цього знака? Наскільки він полегшує/ускладнює сприйняття тексту? Чому?*

3. Що означає знак &? З якою метою амперсанд вживається в текстах? Пригадайте назви компаній, фірм, установ чи організацій, в яких використано знак &. Уведіть їх у речення (5 – 7), запишіть їх.

4. Складіть текст ділового стилю з використанням таких графічних знаків: ~, №, %, /, @. Поясніть їх уживання.

5. Ознайомтесь зі статтею Наталії Приходько «Стилістика пунктуаційних знаків у драматичних текстах Лесі Українки» (Лінгвостилістичні студії. 2014. Вип. 1. С. 178–185. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6795/1/23.pdf>). Випишіть використані авторкою а) орфографічні не літерні знаки; б) пунктуаційні знаки; в) друкарські знаки.

6. Замініть, де можливо, слова друкарськими знаками.

1. За словами Щедріна, наприкінці січня та на початку лютого погода в Україні буде морозною, а от друга половина місяця очікується теплою. «Десь до 5–7 лютого очікуємо на прохолодний характер погоди. По всій країні температура повітря вдень впаде до -4-6 градусів та до -7-9 градусів морозу вночі, а місцями навіть до -14 градусів. Водночас суттєві опади малоймовірні, лиш на заході України періодично пролітатимуть снігопади», – зазначив синоптик.

2. На скільки відсотків людина складається з води?

Загальна вода в організмі становить:

- 50 – 55 відсотків маси тіла жінки;
- 60 – 65 відсотків від маси тіла чоловіки;
- 65 – 75 відсотків тіла немовляти.

Різниця між кількістю води у чоловіків і жінок пояснюється анатомічною будовою – у м'язовій тканині накопичується набагато більше води, ніж в жирі, а представниці прекрасної статі мають більший відсоток жирових клітин.

Вся наша гідратація ділиться на: внутрішньоклітинну 60 відсотків води, з якої складається наше тіло і позаклітинне 40 відсотків. Внутрішньоклітинна гідратація полягає в основному з органів і рідин організму. У травному соку її 97 відсотків, а в поті – більше 99 відсотків! Крім того, велика частина нашої крові (більше 90 відсотків) складається з води. Ці показники варіюються в залежності від нашого здоров'я, віку, збільшення жирових відкладень, способу життя, клімату тощо. Кожен з нас повинен прагнути до стану водного балансу.

3. Щоб перевірити рахунок на телефоні, надішліть запит – зірочка 111 октоторп. Так само можна перевірити рахунок у роумінгу.

4. На українській розкладці клавіатури комп'ютера знак «номер» доступний і часто знаходиться на клавіші 3.

7. *Складіть у науково-популярному стилі твір-розповідь про друкарські знаки, розраховану на сприйняття дітьми 7 – 10 років. Запишіть її (2–3 сторінки).*

Практичне заняття № 12 **СМАЙЛИ ТА ЕМОТИКОНИ ЯК НОВІТНІ ЗНАКИ** **СПІЛКУВАННЯ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

Контрольні запитання

1. Що таке комп'ютерна комунікація?
2. Назвіть основні правила етикету при спілкуванні в мережі Інтернет.
3. Дайте визначення поняття *смайл*. Що таке первинний/вторинний смайл?
4. Чим смайл відрізняється від емодзі? Яка мета їх використання?
5. Чи можливе застосування смайлів і емотиконів у діловій комунікації? Обґрунтуйте свою відповідь.
6. Пригадайте, в яких месенджерах застосовуються емотикони. Як часто ви поспілкуєтесь ними? З якою метою?
7. Подумайте, чи може приватне листування складатися тільки зі смайлів та емотиконів? Якщо так, то за якої умови? Наведіть приклади.

Вправи та завдання

1. *Замість крапок вставте доречні слова для визначення поняття «емодзі»*

Емодзі – це значки, або невеликі ..., які відображують ... Їх часто використовують в ..., щоб передати почуття, навіть коли неможливо побачити людину та її вираз обличчя.

2. Які слова ви вважаєте доречними синонімами до слова «смайлик»?

Усміхайлик, усмішка, гедзик, емоційка, чуйлик, гоготун, сміхун, усміхасик, іграшка, сміхунець, пичка, лінивець, посміхунчик, почуттівка, красунчик, веселун, мармизка, подарунчик, усміхник, емоційник, візитівочка, милчик, мордасик, млинчик.

3. Установіть відповідність між смайликами та їх значенням.

1. Тільки що приготував щось дуже смачне, або з'їв щойно всю тарілку, часто інтерпретується як гримаса і використовується після забавного повідомлення.
2. Дуже радий чомусь і вже сповнений передчуття. Зачарований славою і світом зірок.
3. Хтось закоханий і витає в небесах. Романтичний емоджі з зачарованим виразом обличчя використовується в контексті питань серця.
4. Доброзичливий смайлик просто ідеальний, щоб висловити любов або романтичний настрій, як вираження любові. Може послабити саркастичний

відповідь або бути реакцією на грубе повідомлення.
Символ для флірту і висловлення подяки.

5. Позначає розчарування і смуток. Являє печаль, жаль і каяття.
6. Стурбований лице через складну ситуацію або важливої події. Відчуває занепокоєння, невпевненість і незручність.
7. Мені шкода, що це чую або “Це мене трохи дратує, що ти говориш”.
8. Нагадує питання, може використовуватися для вираження скептицизму, недовіри або несхвалення.

4. Замініть фразеологізми на емодзі.

Витати в небесах, бісики пускати, вітер у голові, душа в душу, прикусити язика, зробити великі очі, як у воду опущений, витріщитися як баран на нові ворота, пускати патьоки, кипіти злобою.

Довідка.

5. Поставте емодзі до тексту.

1. Чистити зуби людина повинна не менше 2 разів на добу. В ідеалі робити це можна після кожного прийому їжі. Але багато лікарів-стоматологи не радять так часто піддавати емаль механічної і хімічної впливів. Вони вважають, що якщо чистити зуби двічі на добу, то після інших перекусів і прийомів їжі досить використовувати зубну нитку і обполіскувати ротову порожнину.

2. Сефані здивувало, як українці приходять у гості. Українці часто просто дзвонять і кажуть: «Зараз буду». І все. Або навіть не дзвонять, а просто приходять. Спочатку мені здалося це нахабним втручанням, але після кількох таких відвідин, я зрозуміла, що українці гостинні та більш відкрита нація. Цей спосіб ходити у гості я б забрала до Бельгії. Думаю, це зробило б нас більш дружніми.

Для бельгійців прийнятним буде подзвонити та домовитися про зустріч. Має бути обумовлено день та час, їжа та напої (які приносять гості і які приготує господаря), дозвілля. Прийти без запрошення – виявити неповагу до особистого часу господаря, навіть якщо це батьки.

3. Якщо будеш вередувати – залишимо тебе тут. Мета цього вислову – налякати дитину, щоб вона припинила робити якісь небажані речі. Сюди ж можна віднести залякування поліцією, лікарями та викраденням. При цьому дитина боїться не лише обіцяних дій, а самої відмови батьків. «Цією фразою ми повідомляємо дитині, що вона в принципі для нас не має цінності. Батьки є важливими дорослими для дитини, до яких у неї виникає прив'язаність. Якщо ця важлива людина чомусь може її залишити, віддати міліціонеру, лікарям, або продати, дитина відчуває, що втрачає свою цінність як людина», – зазначає Катерина Гольцберг.

4. Ще з дитинства у кожного з нас сформувалися свої асоціації з любов'ю. Для когось любов – це ароматний кави вранці, приготований коханою людиною.

Для когось – це улюблена пісня, від звуків якої серце завмирає і душу охоплюють теплі і ніжні спогади. А для когось – це легкий дотик і трепет серця від того, що кохана людина просто знаходиться поруч.

*6. Замість емодзі дайте короткий коментар до тексту.
Які емоції викликає у вас текст?*

1. Що нам заважає бути добрими

Ви часто зустрічаєте безкорисливих людей? Їх ще називають альтруїстами, що не шукають за свої вчинки вигоди, які не чекають нічого натомість, в тому числі похвали з ряду «Ви найкращий» або «на землі немає людини добрішим». Якщо такий є у вашому колі знайомих – ви щасливчик, тому що з істинною добротою в наш час стикаються далеко не всі.

Важко доброта уживається з погордою. «Та хто він такий, щоб я йому допоміг!», «Він не того поля ягода, я з такими, що не приятелює» – від людини, що говорить таке, доброта буде з підступом. Погодьтеся, дивно чекати добра від того, хто вважає принизливим зійти до неї.

2. «Накопичувати в собі злість – все одно, що пити отруту і чекати смерті іншої людини». Цю цитату, яку приписують Будді, сьогодні використовують дуже часто. Прийнято вважати, що агресія – це токсична емоція, від якої потрібно позбавлятися.

Навіть вчені радять уникати почуття злості. Дослідження показують, що злість може призводити до гіпертонії і низької чутливості до знеболюючих засобів. Люди з психічними розладами, пов'язаними з патологічним рівнем агресивності, більше схильні до злочинів і навіть суїциду.

Сучасна культура сильно пов'язана з почуттям злості. В Інтернет-спільнотах часто радять відпускати почуття злості. Ймовірно, ви і самі зустрічали цитати типу: «Якщо хтось може вас роздратувати, це означає, що ви втратили внутрішню рівновагу», «Злість не вирішує ніяких проблем.

3. Їде блондинка на джипі, даішник зупиняє:
– Чому спереду і ззаду різні номери?
– Попереду – мобільний, а ззаду – домашній.

Шановні виробники телевізорів. Зробіть таку кнопочку на телевізорі, на яку натискаєш – і пульти пишуть, де він там валяється.

8. Складіть і запишіть приватний діалог з подругою/батьками/братом/сестрою, використовуючи смайли та емотикони. Поясніть їх уживання.
- 9.

САМОСТІЙНА РОБОТА (ЗАВДАННЯ)

1. Ознайомтесь із матеріалами наукових праць із наведеного нижче списку.

Список джерел для опрацювання

1. Андрощук Н. Формування пунктуаційної системи сучасної української мови та її відображення в правописних джерелах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. № 22. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2013_22_3 (дата звернення 20.01.2023)
2. Гончарук О. М. Лінгвістичні особливості вивчення пунктуації в курсі початкової мовної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка, соціальна робота”*. Випуск 36. С. 39–42. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11385/1/%D0%9B%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B2%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf> (дата звернення 12.11. 2022).

3. Грабар Н. Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 3–4. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2012_3-4_13.pdf (дата звернення 06. 04. 2022).
4. Кіпень С. В. Смайлики як візуально-сміслові конструкції віртуального спілкування. *Нова філологія* [зб. наук. праць] / за ред. В.М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. Вип. 34. С. 205 – 210.
5. Ковальчук Н. П. Смайлики як візуально-сміслові конструкції культури віртуального спілкування. *Наукові записки: [зб. наук. праць]. Серія «Філологічна»*. Національний ун-т «Острозька академія»; ред. кол. : І. Д. Пасічник, П. М. Кралюк, та ін. Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2011. Вип. 21. С. 50–57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nznuoaf_2011_21_8 (дата звернення 28.01.2023).
6. Козинець І. І. Особливості віртуального спілкування. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. № 2 (12). С. 71–75. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vduer_2016_2_13 (дата звернення 03. 09. 2022).
7. Космеда Т., Соболь Л. Сучасна українська лінгвографія: термінологічне поле. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2018. Vol. VI, pp. 61–71. URL:

- <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/view/11890>
(дата звернення 18.11.2022).
8. Костовська Алла. Таємниче походження пунктуації. Читомо : веб-сайт. URL: <https://archive.chytomo.com/news/tayemniche-rohodzhennya-punktuaicii> (дата звернення 23.11.2022).
 9. Лашук Ю. Особливості віртуального наукового спілкування: культурологічний контекст. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. 2010. Вип. 27. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/npnbuimviv_2010_27_11.pdf (дата звернення 21.01.2022).
 10. Макарук Л. Л. Графічна лінгвістика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку. *Іноземна філологія*. 2013. Вип. 125. С. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2013_125_5 (дата звернення 25. 01. 2023).
 11. Остапенко Г. І. Особливості віртуального спілкування молоді в комунікаційному середовищі мережі інтернет. *СВІТ соціальних комунікацій*. 2013. Т 10. С. 113–117. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/wsc/toms/10/113-117.pdf> (дата звернення 18. 09. 2022).
 12. Посохова В. В. Стили он-лайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 211–215. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tiprrp_2013_3_36.pdf. (дата звернення 30. 03. 2022).
 13. Сегін Любомир. Українська пунктуація: здобутки, проблеми, перспективи опису та кодифікації. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 80–91. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/3_18/8.pdf (дата звернення 25. 01. 2023).

14. Соболев Л. І. Актуалізація проблеми становлення системи пунктуаційних знаків: походження, статус, функції. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Випуск 7. С. 121–129. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/26144/Sobol%20121-129.pdf;jsessionid=FD4CB99E5AACF9935A60DCCF71690F67?sequence=1> (дата звернення 24.12. 2022).
15. Щупко С. О. Системне засвоєння синтаксичного матеріалу за допомогою сучасних видів вправ. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Вип. 199. С. 222 –229. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1006> (дата звернення 11. 01. 2023).

2. Складіть розгорнутий план 1 статті зі списку (на вибір).

3. Укладіть тези 1 статті на вибір (1,5 – 2 сторінки стандартного тексту: 14 шрифт, 1,5 міжрядковий інтервал, формат сторінки А-4).

4. Напишіть рецензію на 1 статтю (на вибір). Як писати рецензію на наукову статтю див.: <https://naurok.ua/student/blog/yak-napisati-recenziyu>.

5. Випишіть з 1 статті (на вибір): а) нелітерні орфографічні знаки; б) пунктуаційні знаки; в) друкарські знаки й символи. З'ясуйте доречність/недоречність, мету їх уживання в тексті.

6. Складіть список додаткової літератури (6 – 8 джерел) до однієї із тем, що містяться в посібнику. Оформіть його за стандартами DSTU 2015. Поясніть уживання пунктуаційних і друкарських знаків.

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Тип *заповніть бланк*.
... – це система правил про вживання розділових знаків у писаному або друкованому тексті.
2. Тип *заповніть бланк*.
Розділові знаки, які ставимо в кінці речення – це ...
3. Тип *заповніть бланк*.
До розділових знаків, що відокремлюють частини складного речення або компоненти простого речення, належать ...
4. Тип *заповніть бланк*.
Назвіть парні розділові знаки:
5. Тип *заповніть бланк*.
... – це висловлювання, що його мовець передає дослівно від імені того, хто це сказав; цілком зберігаються також фонетичні, інтонаційні, морфологічні й синтаксичні особливості кимось сказаного.

6. Тип *заповніть бланк*.
Для виділення в тексті прямої мови вживаються такі розділові знаки: ...
7. Тип *заповніть бланк*.
В українській пунктуації застосовують такі дужки:...
8. Тип *заповніть бланк*.
Назвіть нелітерні знаки орфографії: ...
9. Тип *заповніть бланк*:
Назвіть основні друкарські знаки:...
10. Тип *заповніть бланк*.
... – це схематичне зображення людського обличчя, що використовується для передавання емоцій.
11. Тип *ТАК/НІ*.
Крапка – це нелітерний орфографічний знак, який не позначає звука.
12. Тип *ТАК/НІ*.
Метою використання дефісів на письмі є з'єднання двох чи більше слів, які є незалежними одне від одного, але за фонетичною наближеністю складають одне поняття, не зливаючись в одне слово.
13. Тип *ТАК/НІ*.
Апостроф не входить до алфавіту і на розміщення слів у словниках не впливає.
14. Тип *ТАК/НІ*.

Складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки *будь-*, *-будь*, *-небудь*, *казна-*, *хтозна-*, *бозна-* пишемо БЕЗ ДЕФІСУ.

15. Тип *ТАК/НІ*.

У поданому реченні правильно поставлені розділові знаки:

Якось раз над містечком стояла тиха, місячна літня ніч (І. Нечуй-Левицький).

16. Тип *ТАК/НІ*.

У поданому реченні правильно поставлені розділові знаки:

Із ступу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (О. Гончар).

17. Тип *ТАК/НІ*.

Крапку з комою у складному реченні НЕ ставимо між частинами безсполучникового складного речення, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки.

18. Тип *ТАК/НІ*.

Двокрапку ставимо між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів).

19. Тип *ТАК/НІ*.

Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире ставимо перед закритими лапками.

20. Тип *ТАК/НІ*.

У пошукових системах & допомагає шукати інформацію з використанням розширених фільтрів та як позначення логічного «і».

21. Тип *множинний вибір* – *єдина відповідь*.

Символ @ у будь-якій електронній адресі ставиться між:

- 1) ім'ям та прізвищем;
- 2) логіном та ім'ям;
- 3) логіном та доменом;
- 4) доменом та адресою.

22. Тип *множинний вибір* – *множинна відповідь*.

Відповідно до каналу передавання і сприйняття інформації комп'ютерна комунікація поділяється на:

- 1) актуальну (спілкування з реальними людьми);
- 2) віртуальну (спілкування з уявними співрозмовниками);
- 3) графічну.

23. Тип *множинний вибір* – *множинна відповідь*.

Смайли та емодзі можна використовувати в таких стилях мовлення:

- 1) художньому;
- 2) публіцистичному;
- 3) розмовно-побутовому;
- 4) офіційно-діловому;
- 5) науковому.

24. Тип *множинний вибір* – *множинна відповідь*.

Мові смайлів можна дати таку дефініцію:

1. Принцип “впізнаваності”, тобто візуальна подібність смайлика з мімічним виразом емоції, яку він кодує.
2. Принцип жартівливості.
3. Принцип домінування.

4. Принцип спільного використання.

5. Утворення порівняльного ступеня (чим сильніша емоція, тим більше в смайла графічних знаків).

25. Тип відповідність.

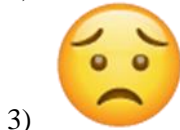
Співвіднесіть смайл і його значення:

1. :-)
2. ;-)
3. :-[
4. :-Q

- а) палить;
- б) усмішка;
- в) усмішка з підморгуванням;
- г) вампір.

26. Тип відповідність.

Установіть відповідність між емотиконом та його значенням:

- а) скептицизм, недовіра, несхвалення;
- б) радість;
- в) розчарування і смуток.

27. Тип відповідність.

Співвіднесіть друкарський знак і його назву:

- 1) &
- 2) ~
- 3) #
- 4) §

- а) тильда;
- б) параграф;
- в) октоторц;
- г) амперсанд.

28. Тип відповідність.

Співвіднесіть речення і розділовий знак, який у ньому пропущений.

- 1) А рідна мова оберіг народу, віків минулих строгий заповіт (Н.Нікуліна).
- 2) Не так ті кулі козаку страшні як це щоденне пекло метушні (Л.Костенко).
- 3) Нам усякого було часом з квасом, часом з водою, часом з перемогою, часом з бідною (М. Стельмах).

- а) кома;
- б) двокрапка;
- в) тире.

29. Тип відповідність.

Співвіднесіть речення і розділовий знак, який у ньому пропущений.

- 1) Матінко моя ріднесенька Не тужи ти за мною, не плач в самоті... (І. Франко).
- 2) О моя Русалко з срібними речами, чом ти не воркуєш темними ночами О моя Русалко з срібною косою,

чом ти не щебечеш пташкою дзвінкою (Олександр Олесь).

3) Письменник Василь Мова народився на хуторі Солодкий Лиман (звідси його псевдонім Лиманський) (3 календ.).

- а) знак питання;
- б) дужки;
- в) знак оклику.

30. Тип *відповідність*.

Співвіднесіть речення і розділовий знак, який у ньому пропущений.

- 1) Жалілася свиня: Ніяк не розумію, за що так люди хвалять Солов'я? ”(В. Симоненко).
 - 2) “Життя в неволі нічого не варте, відказав Максим, краще смерть!” (І. Франко).
 - 3) Микола так звали його все більше по наймах у місті жив. (Б. Грінченко).
- а) тире;
 - б) дужки;
 - в) лапки.

31. Тип *множинний вибір – єдина відповідь*.

Позначте речення, в якому правильно розставлені розділові знаки.

- 1) Колись отак розказує легенда хустиною святая Вероніка зібрать хотіла сльози й піт Христа, та на хустині замість поту й сліз зостався образ у вінці терновім (Леся Українка).
- 2) Життя карає неодмінно за кожен гріх, за хибний крок, поки збагнеш, що не година, а все життя – один урок (В. Черепков).

- 3) Чи то батько обіймав дерево, чи то дерево обіймало батька. (Є. Гуцало).

32. Тип *множинний вибір* – *єдина відповідь*.

Позначте речення, в якому правильно розставлені розділові знаки при прямій мові.

- 1) Радив дід їздовим: Говоріть до коней: чуйні душі у них, як у добрих людей (В. Василяшко).
- 2) “Чому ж ти не спиш, доню?” – питає мати (М.Коцюбинський).
- 3) “Послухай, внуче! – дід засміявся та провів рукою по хліборобських вусах рудуватих. Я вмер невчасно. Хто ж тебе навчить, як хліб робити?” (В. Коротич).

33. Тип *множинний вибір* – *єдина відповідь*.

Позначте рядок, у якому всі слова записані орфографічно правильно.

- 1) свято, тьмяний, черв'як, панєвропейський;
- 2) п'єдестал, інтерв'ю, курй'оз, бязь;
- 3) п'юре, рюкзак, цв'ях, зав'язь.

34. Тип *множинний вибір* – *єдина відповідь*.

Позначте рядок, у якому всі слова записані орфографічно правильно.

- 1) писав-писав, хліб-сіль, гінеколог ендокринолог, дівчина розумниця;
- 2) художник-пейзажист, гора Сапун, генерал-губернаторський, червоногарячий;
- 3) північно-східний; по-батькові; колі-не-колі, отож-то.

35. Тип *множинний вибір* – *єдина відповідь*.

Позначте речення, в якому в кінці правильно поставлені розділові знаки.

- 1) Слово про волю бентежне звучатиме вічно у світі (О. Ющенко).
- 2) І хто нас може поневолить! І хто нам визначить стежки! (О. Стефанович).
- 3) Народ мій є. Народ мій завжди буде. Ніхто не перекреслить мій народ! (В. Симоненко).

36. Тип *множинний вибір* — *множинна відповідь*.

Позначте речення, в яких правильно виділено вставні конструкції.

- 1) Брат став упівголоса згадувати якогось льотчика, певне близького йому (О. Гончар).
- 2) Десь там, біля тих гір, чув од людей Климко, було велике місто Слов'янськ (Григір Тютюнник).
- 3) На щастя, Федько не може чути ніяких порад і щасливо добирається до берега (В. Винниченко).
- 4) Мати вдивляється в якесь насіння, щось пошепки говорить до нього, напевно просить, щоб гарно зійшло і вродило (М. Стельмах).

37. Тип *множинний вибір* — *єдина відповідь*.

Позначте речення з поширеним звертанням (окремі розділові знаки пропущено).

- 1) Припливайте до колиски лебеді як мрії (В. Симоненко).
- 2) Я не люблю тебе, о ні моя хистка лілеє (І. Франко).
- 3) Ні, не бійся Тоню, то просто була система парашута така (О. Гончар).
- 4) Гетьмани гетьмани, якби то ви встали, встали подивились на той Чигирин (Т. Шевченко).

38. Тип: *множинний вибір – множинна відповідь*.

Позначте речення зі вставними словами (окремі розділові знаки пропущено).

- 1) Я справді вас не бачив.
- 2) Справді дурний язик голові не приятель.
- 3) Він справді хотів вступити до військового університету.
- 4) Буває вечірня зоря золота, буває рожева, а ця ось багрянисто-туманна (О. Гончар).
- 5) Буває собаки й самі бігають по полях (М. Вінграновський).
- 6) Буває часом сліпну від краси (Л. Костенко).

39. Тип *множинний вибір – єдина відповідь*.

Позначте безполучникове складне речення, в якому ставиться тире (розділові знаки пропущено).

- 1) Сашко не повірив своїм очам на стежці перед ним стояв Сіроманець! (М. Вінграновський).
- 2) Сойка підступна птиця вона мастак нищити дрібне птаство і їхнім же голосом веселити себе (М. Стельмах).
- 3) А слово скаже з пам'яті не викинеш (Л. Костенко).
- 4) Раптом моє серце тенькнуло опустилося трохи вниз і радісно замерло невіддалік від отруйного стебла воронячого ока стоять два близнюки-червоноголові (М. Стельмах).

40. Тип *множинний вибір – єдина відповідь*.

Укажіть безполучникове складне речення, в якому ставиться двокрапка (окремі розділові знаки пропущено).

- 1) А тут тягнулися без кінця соснові бори перелітали між деревами важкі пухнасто-сиві од морозу птахи проломлювався подеколи крізь хащі великий звір, світилася на урвиськах пісна глина, на понурі м тлі замерзлих боліт і

лісів сіро тьмяніли нечисленні людські оселі
(П.Загребельний).

- 2) Твій гордий подвиг не принизять жорна вони лиш
возвеличують тебе (В.Симоненко).
- 3) Проїхали сани зімкнулися хижі ряди степовиків
(П.Загребельний).
- 4) В самій Одесі Сіроманець занервував на вулиці траплялися
собаки і собачата (М.Вінграновський).
- 5)

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО КУРСУ

1. Що таке мова? Чому її називають знаковою системою?
2. Які знаки використовують в українській мові?
3. Що таке неалфавітні (нелітерні) знаки?
4. Що таке апостроф? Яка мета його вживання в українському письмі?
5. Основні правила вживання апострофа в українській мові.
6. Що таке дефіс? Як відрізнити дефіс і тире?
7. Які правила, спільні для різних частин мови, що визначають написання слів через дефіс?
8. Що таке пунктуація?
9. Які є типи розділових знаків і які їх основні функції?
10. Які розділові знаки ставляться в кінці речення? В середині?
11. Назвіть основні позиції простого речення, в яких уживається кома.
12. Що таке складне речення? На які групи поділяються складні речення?
13. Які розділові знаки ставляться на межі частин складного речення? Наведіть основні приклади вживання коми на межі частин складного речення з різними типами зв'язку (сурядним, підрядним, безсполучниковим).
14. Назвіть випадки, коли між частинами складного речення кома не ставиться. Наведіть приклади.
15. Що ви знаєте про історію виникнення розділового знака крапка з комою? Чи може крапка з комою вживатися в простому реченні? Наведіть приклади.
16. Правила вживання двокрапки в складному реченні.
17. Коли двокрапка вживається в простому реченні? Чи є особливості вживання двокрапки в простому реченні в офіційно-діловому й публіцистичному стилях мовлення?

18. Наведіть приклади вживання двокрапки в складному реченні, у реченнях із прямою мовою.
19. Чи може бути двокрапка замінена іншим розділовим знаком? Чому?
20. Що таке тире? Чим тире відрізняється від дефіса? Які правила набору цих знаків існують?
21. Назвіть основні правила вживання тире в простому і складному реченнях.
22. Що таке лапки? Чому вони вважаються парним розділовим знаком?
23. Які ви знаєте види лапок? Чи можна їх уживати одні замість інших? Чому?
24. Що таке пряма мова? Які основні правила вживання розділових знаків при ній?
25. Що таке дужки? Назвіть різновиди дужок. Обґрунтуйте доцільність їх використання в текстах різних стилів.
26. Що таке друкарський знак? Чим друкарські знаки відрізняються від орфографічних, пунктуаційних, математичних а що в них спільного?
27. Назвіть основні друкарські знаки, що використовуються в сучасній комп'ютерній комунікації.
28. Поясніть походження знака @. Як він називається в різних мовах світу? Чому?
29. Що таке комп'ютерна комунікація? Назвіть основні правила етикету при спілкуванні в мережі Інтернет.
30. Дайте визначення поняття смайл. Що таке первинний/вторинний смайл? Чим смайл відрізняється від емодзі? Яка мета їх використання?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук Н. Формування пунктуаційної системи сучасної української мови та її відображення в правописних джерелах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2013. № 22. С.3 – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2013_22_3 (дата звернення: 10.07.2018).

2. Андрощук Н. Формування пунктуаційної системи сучасної української мови та її відображення в правописних джерелах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2013. № 22. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2013_22_3 (дата звернення 20.01.2023)

3. Бойченко Л.М. Українська пунктуація : навч.-метод. Посібник. Суми : УАБС НБУ, 2006.146 с.

4. Булаховський Л. А. Українська пунктуація. Київ–Львів: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1947. 72 с.

5. Бурячок А. А. Розділові знаки. *Українська мова : енциклопедія.* / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. Київ, 2000. 521 с.

6. Бурячок А.А. Пунктуація. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. С. 540–541.

7. Бурячок А. А. Що змінилося в «Українському правописі»? Київ : Наукова думка. 1997. 52 с.

8. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова. Київ : Вища школа, 1989. 256 с.

9. Грабар Н. Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 3–4. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2012_3-4_13.pdf (дата звернення 06. 04. 2022).

10. Граматика руської мови / Уклад. С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. 3-є вид., випр. і доп. Відень : Книгарня тов-ва ім. Шевченка, 1914. 202 с.

11. Грунський М., Мироненко М. Розділові знаки. Харків : Держ. вид-во України, 1930. 122 с.

12. Гуйванюк Н. В., Максим'юк О. В., Китар Ф. Д., Вандишева К. В. Основи пунктуації : навчальний посібник. Чернівці : Рута, 2002. 117 с.

13. Гуйванюк Н. В., Кардащук О. В., Кульбабська О. В. Українська мова. Схеми, таблиці, тести : навч. посібник. Львів : Світ, 2005. 304 с.

14. Довідник з українського правопису / За ред. І. Р. Вихованця. Вид. 5-те. Київ : Діал, 2006. 218 с.

15. Загнітко А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

16. Кизилова В. В. Теорія і практика мовленнєвої комунікації : навч. посібник. Луганськ 6 Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. 184 с.

17. Кіпень С. В. Смайлики як візуально-сміслові конструкції віртуального спілкування. *Нова філологія [зб. наук. праць]* / за ред. В.М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. Вип.34. С. 205 – 210.

18. Ковальчук Н. П. Пунктуаційна грамотність як складова формування мовної особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 29. С. 41–43.

19. Ковальчук Н. П. Смайлики як візуально-сміслові конструкції культури віртуального спілкування. Наукові записки: [зб. наук. праць]. Серія «Філологічна»). Національний ун-т «Острозька академія»; ред. кол. : І.Д. Пасічник, П.М. Кралюк, та ін. Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2011. Вип. 21. С. 50-57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoaf_2011_21_8 (дата звернення 28.01.2023).

20. Козинець І. І. Особливості віртуального спілкування. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2016. № 2 (12). С. 71–75. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vduer_2016_2_13 (дата звернення 03.09.2022).

21. Козленко І.В. Українська пунктуація: навч. посібник. Київ : Київ. ун-т, 2009. 319 с.

22. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Суми : СумДУ, 2011. 282 с.

23. Космеда Т., Соболь Л. Сучасна українська лінгвографія: термінологічне поле. STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA. 2018. Vol. VI, pp. 61–71. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/view/11890> (дата звернення 18.11.2022).

24. Костовська Алла. Таємниче походження пунктуації. Читомо : веб-сайт. URL: <https://archive.chytomo.com/news/tayemniche-pohodzhennya-punktuuaciii> (дата звернення 23.11.2022).

25. Крицька В. Теоретичні засади пунктуації (до питання про новий правопис). *Українське мовознавство: міжвідомч. наук. зб.* Київ, 2003. Вип. 25. С. 94–98.

26. Лащук Ю. Особливості віртуального наукового спілкування: культурологічний контекст. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. 2010. Вип. 27. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/npnbuimviv_2010_27_11.pdf (дата звернення 21.01.2022).

27. Макарук Л. Л. Графічна лінгвістика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку. *Іноземна філологія.* 2013. Вип. 125. С. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2013_125_5 (дата звернення 25. 01. 2023).

28. Москаленко А.А. Історія українського правопису (радянський період). Одеса : Видавництво Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, 1968 . 61 с.

29. Москаленко А.А. Нарис історії української пунктуаційної термінології. Одес : Видавництво Одеського державного інституту іноземних мов, 1959 . 32 с.

30. Неутрієвський І. Найголовніші правила пунктуації в українській мові (Розділові знаки). Підручник для трудшкіл, профшкіл, технікумів і самонавчання. Харків, 1930. 166 с.

31. Огієнко І. І. Нариси з історії українського мови: система українського правопису. Варшава, 1927. 216 с.

32. Ожоган В. Синтаксис української мови: навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2009. 332 с.

33. Остапенко Г. І. Особливості віртуального спілкування молоді в комунікаційному середовищі мережі інтернет. СВІТ соціальних комунікацій. 2013. Т 10. С. 113–117. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/wsc/toms/10/113-117.pdf> (дата звернення 18. 09. 2022).

34. Посохова В. В. Стилі он-лайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 3. С. 211–215. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tippp_2013_3_36.pdf. (дата звернення 30. 03. 2022).

35. Реформа освіти та науки. Урядовий портал : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення 02.02. 2023).

36. Русанівський В.М. Нове в українському правописі. Київ, : Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. 38 с.

37. Савченко І.С. Пунктуація сучасної української мови. Черкаси : Відлуння-Плюс, 2006. 151 с.

38. Сегін Любомир. Українська пунктуація: здобутки, проблеми, перспективи опису та кодифікації. Українська мова. 2018. № 3. С. 80–91. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/3_18/8.pdf (дата звернення 25. 01. 2023).

39. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Українська накладня. 2-ге вид. з одмінами й дод. Київ; Ляйпціг : Укр. накладня, 1919. 584 с.

40. Соболь Л.І. Актуалізація проблеми становлення системи пунктуаційних знаків: походження, статус, функції. Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. Випуск 7. С. 121–129. URL:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/26144/Sobol%20121-129.pdf;jsessionid=FD4CB99E5AACF9935A60DCCF71690F67?sequence=1> (дата звернення 24.12. 2022).

41. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : вид-во «Укр. енцикл.», 2004. 824 с.

42. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; [ред.: Є. І. Мазніченко та ін.]. Київ : Наук. думка, 2019. 256 с.

43. Шабат-Савка С.Т., Максим'юк О.В., Шатілова Н.О. Пунктуація української мови: навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 344 с.

44. Юрій Шевельов. Портрети українських мовознавців. / Упоряд. Л. Масенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008, С. 32–92.

45. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

Навчальне видання

**Кизилова Віталіна Володимирівна
Маркотенко Тамара Савеліївна**

ЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчальний посібник для студентів закладів вищої
освіти

За редакцією авторів

Здано до склад. 19.03.2023 р. Підп. до друку 23.03.2023 р.
Формат 80х64 1/16. Папір офсет. Гарнітура SchoolBookC.

Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 12, 5.

Наклад 500 прим.

Зам. № 106

Видавець

*Видавництво державного закладу «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від
09.04.2009 р.*